

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Необхідність, функції та завдання інституту банкрутства підприємства

Відсутність державного втручання у процес прийняття господарських рішень означає, що відповідальність за результати підприємницької діяльності покладена передусім на самих підприємців. Вони мають обирати ту сферу діяльності, той спосіб виробництва, таку систему збуту, які забезпечили стабільний прибуток у довгостроковому періоді. Тому в ринковій економіці можливе виробництво тільки тих товарів, на які є попит, а функціонування планово-збиткових підприємств, продукція яких не знаходить свого споживача, притаманне командно-адміністративній системі господарювання. Помилково обраний напрямок діяльності, а отже, не ефективне використання ресурсів, не забезпечить прибутку власникові, призведе до погіршення його фінансового стану і навіть до припинення функціонування. Таким чином, відбудеться перерозподіл ресурсів на користь прибутковіше, а отже, корисних для суспільства напрямів виробництва.

З іншого боку, припинення функціонування суб'єкта господарювання стає стадією для його власників. Держава у такому разі втрачає платників податків, працівники – робочі місця. У цьому полягає суперечливість і неоднозначність оцінки банкрутства суб'єкта господарювання – явища, яке дедалі частіше зустрічається на економічному просторі пострадянських країн, для ментальності яких характерним є цілком негативне сприйняття банкрутства. Тому, на погляд вчених, дослідження цієї проблеми необхідне у першу чергу з метою забезпечення ефективності використання механізму банкрутства в Україні та виконання відведеної йому ролі в економіці.

Аналіз інституту банкрутства доцільно проводити з точки зору фінансового механізму в цілому та основних напрямків еволюції різних його елементів. При цьому треба враховувати особливості вітчизняної економіки.

Термін “банкрутство” проходить від італійських слів “banko” – ослін і “rotto” – ламати. Його виникнення пов’язане з традицією ламати або перекидати стіл, за яким сидів мінняло, що став неплатоспроможним. Звичайно, на сучасному етапі застосування це поняття набуло де іншого змісту. Слід зазначити: досі щодо його трактування немає єдності серед вітчизняних дослідників. Основна суперечливість полягає у тому, що дехто з авторів ототожнює банкрутство із неплатоспроможністю, хоч остання, на погляд вчених, є лише однією з ознак погіршення фінансового стану і може мати тимчасовий характер, при цьому не обов’язкове означатиме ліквідацію підприємства – боржника в кінцевому рахунку. Крім цього, не всі автори наголошують на необхідності визнання боржника банкрутом у законодавчому порядку, вважається юридичні аспекти невід’ємною складовою цього поняття, оскільки реструктуризація підприємства неможлива без існування правого забезпечення фінансового механізму.

Більшість дослідників у визначенні банкрутства основну увагу зосереджує на його наслідках, а саме на припиненні платежів за зобов’язаннями. Однак, на погляд деяких вчених, це ознака, а безпосередньо банкрутство – певне господарське становище підприємства, яке призвело до припинення платежів. З огляду на це пропонується вважати банкрутством визнане судовими органами незадовільне господарське становище фізично чи юридичної особи, ознакою якого є припинення розрахунків за зобов’язаннями через нестачу активів у ліквідній формі. Наголошується на принциповості поняття “розрахунки”, яке використовується як зміна традиційному поняттю “платежі”, оскільки різноманіття господарських та фінансових відносин передбачає велику кількість форм виконання зобов’язань.

Банкрутство як інститут господарських відношень пройшло з часів виникнення складних історичних шляхів. У літературі зазначається, що інститут банкрутства існував іще у стародавніх народів (єгиптян, греків, римлян). Забезпеченням боргу в ті часи не завжди було лише майно боржника. Ним був і сам боржник. У Римській республіці особа, що збанкрутувала,

переходила у власність кредиторів, тобто потрапляло у рабство. Закон XII таблиць передбачав право кредиторів розчленувати боржника, що став неплатоспроможним. Це, звичайно, більше нагадувала помсту, ніж засіб задоволення вимог кредиторів. Боржника карали, а проблема боргу залишалася. Пізніша історія знала і боргові в'язниці, і покарання шляхом заподіяння фізичної шкоди. Так, едикти німецького імператора Карла V від 1531 та 1540 року прирівнювали банкрутів до крадіїв, передбачали сурові покарання і навіть страту боржника.

Російській статут 1800 року банкрутом називав того, хто не міг повністю оплатити своїх боргів. У цьому документі давалось визначення таким різновидам банкрутства, як фіктивне й навмисне, які сурово каралися. Після революції 1917 року в умовах непу було зроблено кілька спроб урегулювати цю сферу господарських відносин, однак із посиленням тоталітарного впливу застосування механізму банкрутства стало неможливим. В умовах командно-адміністративної економіки термін “банкрутство” був вилучений з обігу. Лише у 80 – ті роки він відродився і знайшов своє відображення у законі колишнього СРСР “Про державне підприємство (об’єднання)”, де передбачалася відповідальність неспроможних боржників за невиконання зобов’язань перед партнерами.

Розвиток капіталістичних відносин потребує інших засобів боротися з явищем банкрутства. Поступово в цивільному та торгівельному законодавстві більшості країн було запровадження норми, спрямовані не на тілесно покарання банкрута, а на стягнення його майна с метою задовольнити позови та претензії кредиторів. Вид покарання неспроможного боржника тепер значною мірою залежить від того, з яких причин боржник став банкрутом. Якщо банкрутство настало внаслідок дії об’єктивних обставин, то покарання є мінімальним, а якщо воно є результатом шахрайства, недбалості чи халатності, то винні в цьому особи підлягають адміністративним та кримінальним покаранням. У результаті еволюції законодавства про банкрутство підприємств

до нього дедалі більше вносилося норм, спрямованих не тільки на ліквідацію боржника, скільки на його фінансове оздоровлення.

Інституту банкрутства виконує багато функцій, основні з яких можна виділити три основні функції:

1. запобігати непродуктивному використанню активів підприємств;
2. реабілітувати підприємства, які опинилися на межі банкрутства, маючи значні резерви для успішної фінансово-господарської діяльності в майбутньому. Як правило, така реабілітація передбачає фінансову санацію (реорганізацію);
3. сприяти як найповнішому задоволенню претензій кредиторів.

Головне у провадженні справи про банкрутство підприємства – якомога повніше задовольнити вимоги кредиторів, які пред'явлені до боржника. Цього можна досягти так:

- а) у процесі ліквідаційної процедури продати майно боржника й розподілити виручені кошти між кредиторами;
- б) втілити в життя план санації (реорганізації) боржника, що передбачає його збереження.

Арбітражний суд може застосувати до боржника такі типи процедур:

- а) ліквідаційні;
- б) реорганізаційні;
- в) санаційні.

До прийняття нового законодавства про банкрутство в Україні домінував перший метод. Проте в багатьох економічно розвинених країнах пріоритетною є санація, а не ліквідація підприємства боржника. У ФРН, наприклад, у центрі уваги введеного в дію з 01.01.99 оновленого закону про банкрутство перебуває можливість задоволення претензій кредиторів згідно з планом санації (реорганізації). Аналогічні положення можна знайти і в законодавствах США, Франції та інших економічно розвинених країнах. У вітчизняному законодавстві про банкрутство, яке до 2000 року, також передбачалася можливість санації підприємства у процесі провадження справи про

банкрутство, проте це питання було не достатньо врегульованим. Новий закон передбачає більше можливостей для відновлення платоспроможності боржника до і після порушення справи про банкрутство.

Сутність банкрутства впливає з визначень, наведених у законодавстві про банкрутство. Згідно зі статтею 1 Закону України “Про банкрутство” від 1992 року під банкрутством розуміють пов’язану з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи задовольнити в установленій для цього строк виставлені до нього кредиторами вимоги і виконати зобов’язання перед бюджетом.

У червні 1999 року Верховна Рада України прийняла Закон “Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом”, який вводиться в дію з 01.01.2000 року. Цей Закон є революційним у сфері банкрутства та санації підприємств. Він дає таке визначення банкрутства: банкрутство – це визнана арбітражним судом неспроможність боржника відновити свою спроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. Суб’єктом банкрутства вважається боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов’язання встановлена судом.

Банкрутство недостатньо розглядати як факт неспроможності підприємства погасити зобов’язання, термін оплати яких настав. Це складне комплексне поняття, що відтворює розуміння його як конкретної стадії розвитку підприємства, характеристики фінансового стану, юридичного факту та невід’ємного елемента ринкової економіки. Банкрутство підприємства як економічна категорія відображає зумовлений низкою економічних явищ, що перебувають у тісному причинно-наслідковому зв’язку, стан підприємства, який характеризується відсутністю потенціалу внутрішньої саморегуляції, що проявляється в тривалій неплатоспроможності у зв’язку із перевищенням суми зобов’язань над вартістю ліквідних активів цього суб’єкта господарювання.

Суб’єктами банкрутства можуть бути лише зареєстровані у встановленому порядку як суб’єкти підприємницької діяльності юридичні особи, зокрема

державні підприємства, підприємства з часткою державної власності у статутному фонді. Не можуть бути суб'єкти банкрутства відособлені підрозділи юридичних осіб (філії, представництва, відділення).

Варіанти розвитку справи про банкрутство представлені на рис. 1.1.

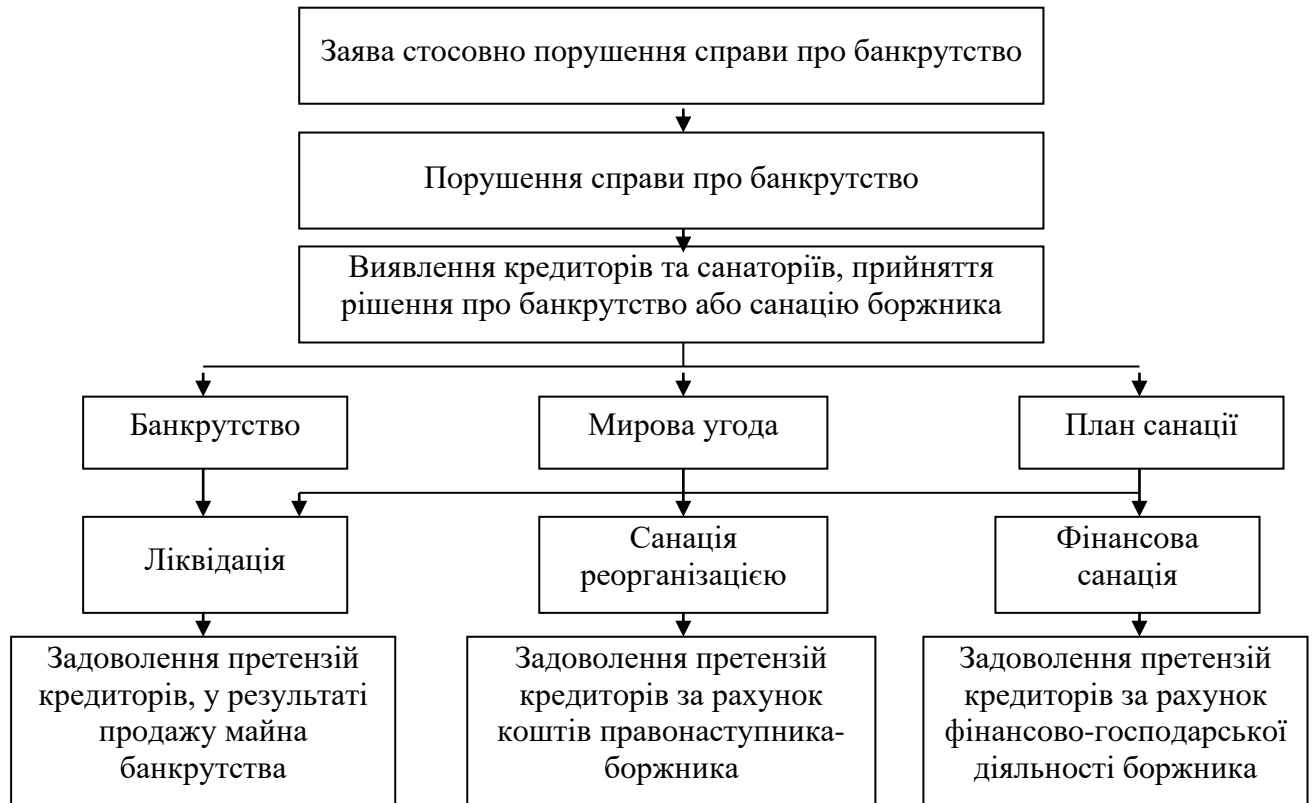

Рис. 1.1. Варіанти розвитку справи про банкрутство

За своєю суттю інститут банкрутства є одним зі способів добору суб'єктів господарювання. У ринковій економіці банкрутство підприємств – нормальне явище. Із кожних 100 новостворених підприємств на ринку залишається 20-30. В Україні близько 10-15% всіх поданих позовів про банкрутство стосуються підприємств з державною формою власності. Положення Закону “Про банкрутство” щодо державних підприємств мають бути поблагливішими, щоб запобігти лавині банкрутств таких підприємств. Поширення лояльного підходу на приватний сектор не вважається доцільним, оскільки тут криється певна небезпека. Якщо приватні підприємці не будуть повною мірою обмежені дією закону про банкрутство, то може суттєво постраждати фінансова дисципліна.

Послідовність провадження справи про банкрутство, передбачена Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом” котрий був прийнятий в 1999 році відрізняється Законом України “Про банкрутство” від 1992 року. (рис. 1.2 і 1.3).

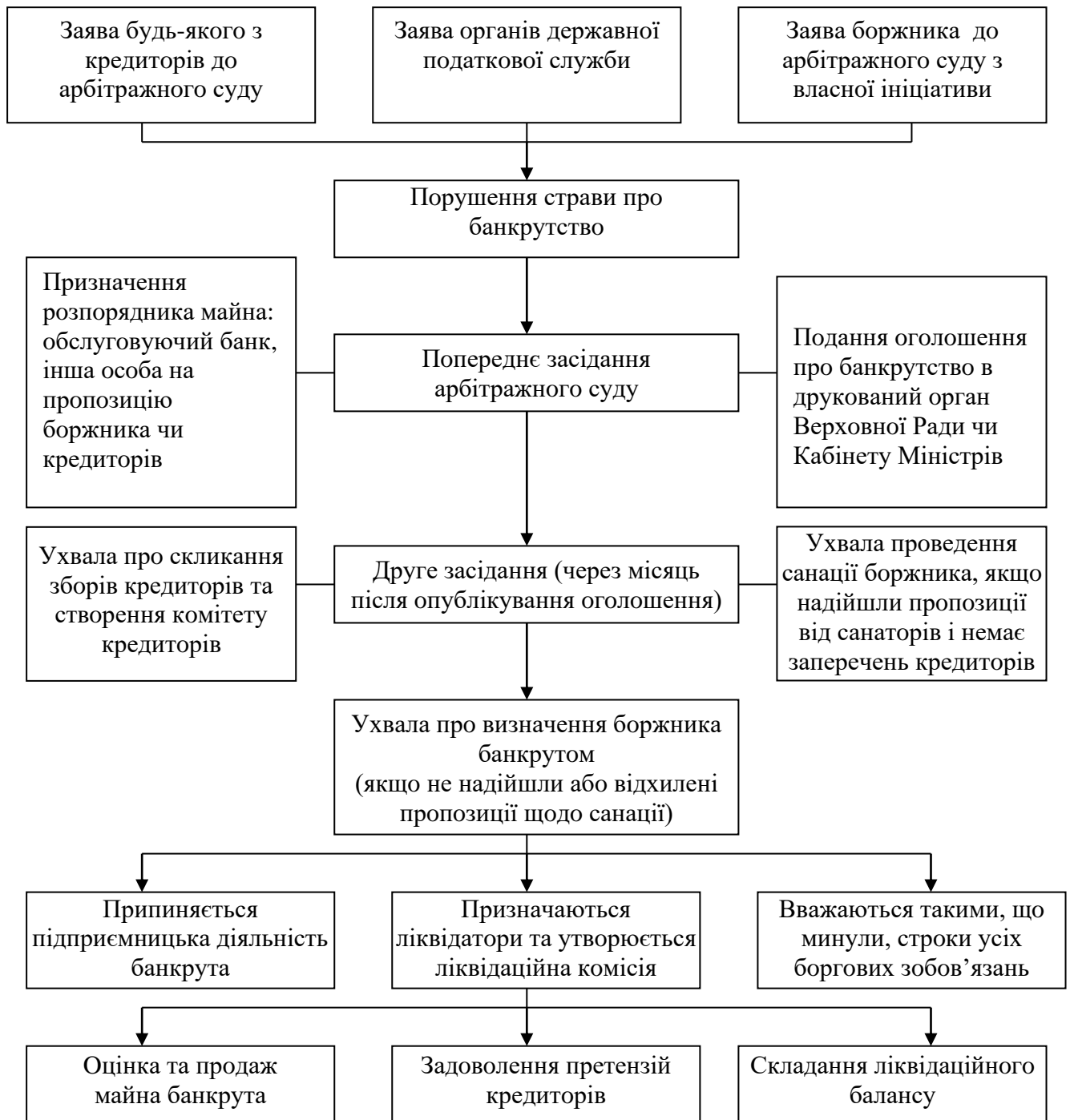

Рис. 1.2. Процес провадження справи про банкрутство підприємства згідно із ЗУ “Про банкрутство” від 1992 р.

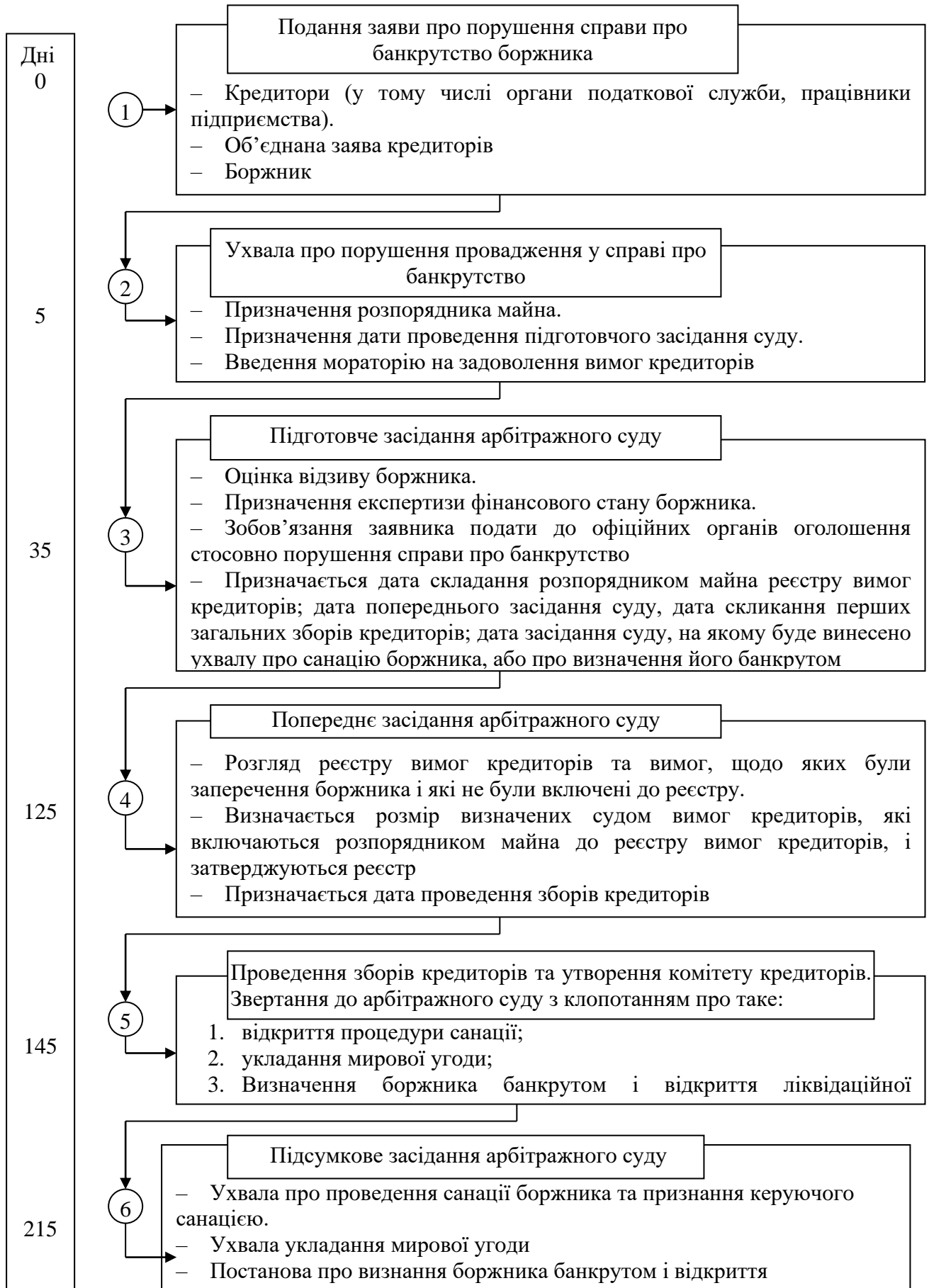

Рис. 1.3. Проходження справи про банкрутство згідно з Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом” від 1999 р.

1.2. Економічна сутність санації підприємств

Економічний словник трактує це поняття як систему заходів, що здійснюються для запобігання банкрутством промислових, торгових, банківських монополій. Санація може відбуватися способом об'єднання підприємства, яке перебуває на межі банкрутства з потужнішою компанією; з допомогою випуску нових акцій або облігацій для мобілізації грошового капіталу; збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій; перетворення короткострокової заборгованості в довгострокову; повної або часткової купівлі державою акцій підприємства, що перебуває на межі банкрутства .

Проте, на думку, таке трактування цілей санації та механізму її проведення, перелік санаційних заходів є недостатньо точно окресленим, оскільки запобігання банкрутству ще не означає оздоровлення та повного виходу підприємства з фінансової кризи, а названі заходи, по-перше, не є вичерпними і, по-друге, не розкривають принципових методологічних підходів до вибору тих чи інших форм санації.

Закон про банкрутство, ухвалений 1999 року, розрізняє поняття «санація» та «досудова санація». Згідно із Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» санація — це система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності. Досудова санація — система заходів для відновлення платоспроможності боржника, які здійснюються власником підприємства-боржника з метою запобігання його ліквідації. Ці заходи стосуються реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових питань і

провадяться згідно з чинним законодавством до початку порушення справи про банкрутство.

Власне тлумачення поняття «санація» має і Національний банк України. Згідно з версією НБУ режим фінансової санації — це система не примусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення протягом визначеного періоду обсягів капіталу до необхідного рівня з метою відновлення ліквідності, платоспроможності та усунення порушень, які спричинили збиткову діяльність комерційного банку, призвели до скрутного фінансового становища, а також для ліквідації інших наслідків цих порушень.

У Законі України «Про страхування» є ще одне, досить оригінальне трактування терміна «санація». Згідно з ним, примусова санація страхової компанії передбачає:

- проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика, у тому числі обов'язкової аудиторської перевірки;

- установлення заборони на вільне користування майном страховика та прийняття страхових зобов'язань без дозволу Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю;

- установлення обов'язкового для виконання графіка здійснення розрахунків зі страхувальниками;

- прийняття рішення про ліквідацію або реорганізацію страховика.

Використавши все раціональне, що є в кожному з цих трактувань, можна сформулювати одне універсальне визначення. Вважається, що санація — це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді. Інакше кажучи, санація — це сукупність усіх можливих заходів, які спроможні привести підприємство до фінансового оздоровлення.

Особливе місце в процесі санації належить заходам фінансово-економічного характеру, які відображають фінансові відносини, що виникають

у процесі мобілізації та використання внутрішніх і зовнішніх фінансових джерел оздоровлення підприємств. Джерелами фінансування санації можуть бути кошти, залучені на умовах позики чи на умовах власності; на поворотній або безповоротній основі.

За джерелами мобілізації фінансових ресурсів, розрізняють автономну та гетерономну санацію. Автономна санація передбачає фінансування оздоровлення підприємства за рахунок його власних ресурсів і коштів, наданих власниками та іншими особами (без залучення в санаційний процес сторонніх осіб). Гетерономна (зовнішня) санація характеризується участю в ній сторонніх осіб, зокрема банків та інших кредиторів, клієнтів, держави.

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їхнього виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Рішення про проведення санації приймається в таких, головне, ситуаціях:

1. З ініціативи суб'єкта господарювання, який перебуває в кризі, — коли існує загроза неплатоспроможності та оголошення його банкрутом у недалекому майбутньому. Рішення про санацію приймається до звернення кредиторів у арбітражний суд із позовом щодо оголошення банкрутом даного підприємства (досудова санація).

2. Після того, як боржник з власної ініціативи, звернувся до арбітражного суду із заявою про порушення справи про своє банкрутство (якщо підприємство є фінансово неспроможним або існує реальна загроза такої неспроможності). Одночасно з поданням заяви боржник повинен подати до арбітражного суду список кредиторів та дебіторів, бухгалтерський баланс, іншу інформацію, яка характеризує фінансово-майновий стан підприємства, а також (на бажання) запропонувати умови укладання мирової угоди та проведення санації.

3. Після закінчення місячного терміну від дня опублікування в офіційному друкованому органі Верховної Ради чи Кабінету Міністрів України оголошення про порушення справи про банкрутство даного підприємства — якщо надійшли пропозиції від фізичних чи юридичних осіб, котрі бажають задовольнити вимоги кредиторів до боржника та подати акцептовані комітетом кредиторів та арбітражним судом пропозиції щодо санації (реорганізації) неспроможного підприємства. За згоди кредиторів з умовами та механізмом задоволення претензій, арбітражний суд приймає рішення про припинення провадження справи про банкрутство та проведення фінансової санації юридичної особи.

4. З ініціативи фінансово-кредитної установи. Згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність», установа банку має право відносно клієнта, оголошеного неплатоспроможним, застосувати комплекс санаційних заходів, зокрема: передати оперативне управління підприємством адміністрації, сформованій за участю банку; реорганізувати боржника; змінити порядок платежів; використати для погашення кредиторської заборгованості виручку від реалізації продукції.

5. З ініціативи застава держателя цілісного майнового комплексу підприємства. За невиконання зобов'язань, забезпечених іпотекою цілісного майнового комплексу підприємства, застава держатель має право здійснити передбачені договором заходи з оздоровлення фінансового стану боржника, включаючи призначення своїх представників у керівні органи підприємства, обмеження його права розпоряджатися випущеною продукцією та іншим власним майном. Якщо внаслідок санаційних заходів не відновилася платоспроможність підприємства, то застава держатель має право звернутися до арбітражного суду із заявою про стягнення майна, яке перебуває в іпотеці.

6. З ініціативи державного органу з питань банкрутства, якщо йдеться про санацію державних підприємств та підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25%. Після внесення боржника до реєстру неплатоспроможних підприємств указаний орган уповноважується здійснювати

управління майном такого підприємства та розробляти пропозиції щодо його фінансової санації.

7. З ініціативи Національного Банку України — якщо йдеться про фінансове оздоровлення комерційного банку. Режим санації є превентивним заходом впливу НБУ на комерційний банк перед застосуванням санкцій, передбачених Законом України «Про банки та банківську діяльність».

У вітчизняній науково-практичній літературі поняттю «санаційний аудит» дотепер приділялося дуже мало уваги. Такий стан речей пояснюється тим, що багато економістів не бачать істотної різниці між звичайним аудитом та аудитом, який проводиться на підприємствах, що перебувають у фінансовій кризі. З ухваленням Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», яким передбачено можливість досудової санації, а також укладання мирової угоди в ході провадження справи про банкрутство, питання проведення саме санаційного аудиту підприємств набуває надзвичайної актуальності. Адже рішення санаторів, кредиторів, арбітражного суду щодо застосування процедури санації чи мирової угоди значною мірою залежить від висновків санаційного аудиту підприємства, що перебуває у фінансовій кризі.

Загалом, аудит — це незалежна експертиза публічної бухгалтерської та фінансової звітності, іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, повноти обліку і його відповідності чинному законодавству, а також формування висновків щодо реального фінансового стану підприємства.

Аудиторські послуги можуть надаватися у формі аудиторських перевірок (аудиту) та пов'язаних з ними експертиз, консультацій з питань бухгалтерського обліку, звітності, оподаткування, аналізу фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності юридичних та фізичних осіб. Звичайний аудит проводиться зовнішніми, незалежними від підприємства органами, як правило, спеціалізованими аудиторськими фірмами або аудиторами.

Санаційний аудит є окремим напрямком діяльності аудиторських фірм. Він має свої особливості як щодо методів, так і щодо об'єктів та цілей проведення. Характерною рисою санаційного аудиту є те, що він проводиться на підприємствах, які перебувають у фінансовій кризі. Головна його мета полягає в оцінці санаційної спроможності підприємства на підставі аналізу фінансово-господарської діяльності та наявного плану фінансового оздоровлення.

Необхідність проведення санаційного аудиту зумовлена потребою користувачів у об'єктивній інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання та реальність санаційної концепції. Необхідність у висновку спеціаліста спричинено також і тим, що користувачі не мають доступу до джерел інформації та спеціальних знань для оцінки цієї інформації. Санаційний аудит можна розглядати як один з інструментів зменшення до прийняттого рівня інформаційного ризику для інвесторів, кредиторів та інших осіб, які бажають узяти участь у фінансовій санації неспроможного підприємства.

Замовниками санаційного аудиту підприємства, яке перебуває у фінансовій кризі можуть бути:

- нинішні та потенційні власники корпоративних прав підприємства, якщо приймається рішення про збільшення статутного капіталу;
- андеррайтери, якщо вирішується питання про викуп ними корпоративних прав нової емісії;
- позикодавець (наприклад, банківський консорціум) – якщо вирішується питання про надання санаційного кредиту;
- саме підприємство – якщо воно виходить з пропозицією про укладання мирової угоди та проведення санації в ході провадження справи про банкрутство;
- потенційний санатор – якщо вирішується питання про санацію підприємства через його реорганізацію (злиття, приєднання);
- державні органи – якщо вирішується питання про надання підприємству державної санаційної підтримки.

Ці замовники дають доручення аудитору провести економіко-правову експертизу наявної санаційної концепції та зробити висновок про доцільність вкладання коштів у об'єкт санації.

Санаційний аудит проводиться зовнішніми аудиторами в тісній співпраці з внутрішніми службами підприємства, особливо з відділом контролінгу. Особи, що проводять санаційний аудит, мають бути не лише висококваліфікованими економістами, а й розумітися на галузевих особливостях діяльності того чи іншого підприємства. У правовому та в економічному плані аудитор повинен бути повністю незалежним як від підприємства, аудит якого проводиться, так і від замовника аудиторського висновку (кредиторів та інвесторів).

Розробка плану санації не є безпосереднім завданням санаційного аудиту. Як уже було зазначено, підготовкою санаційної концепції займаються або внутрішні аналітичні служби підприємства, або сторонні особи: консалтингові фірми, професійні керуючі санацією тощо, хоч у деяких випадках аудитори беруть активну участь у розробці плану санації. Зауважимо, що санаційний аудит не слід ідентифікувати з причинно-наслідковим аналізом фінансового стану підприємства, який здійснюється під час розробки плану санації і є складовою частиною класичної моделі санації. Без огляду на те, що в обох випадках використовуються ті самі методи аналізу, а також на схожість цілей, між причинно-наслідковим аналізом та санаційним аудитом існує принципова різниця: у першому випадку – це складова частина процесу розробки плану санації, у другому – це перевірка достовірності та реальності відображених в плані санації даних.

Головним критерієм прийняття рішення щодо санації чи ліквідації підприємства є його санаційна спроможність. Водночас, кінцевою метою фінансової санації суб'єкта господарювання є забезпечення його життєдіяльності в довгостроковому періоді. Отже, санаційна спроможність визначається здатністю підприємства до виживання.

Санаційна спроможність – це наявність у підприємства, що перебуває у фінансовій кризі, фінансових, організаційно - технічних правових можливостей,

які визначають здатність до успішного проведення його фінансової санації. До загальних умов санаційної спроможності відносять наявність у підприємства ефективної санаційної концепції та потенціалу для майбутньої успішної діяльності, а саме:

- а) стійких позицій на ринку та реальних можливостей збільшення обсягів реалізації;
- б) конкурентних переваг;
- в) виробничого та кадрового потенціалу.

Економічними критеріями санаційної спроможності підприємства є його здатність до забезпечення ліквідності, відновлення прибутковості та одержання конкурентних переваг. Указані кількісні та якісні величини є тісно взаємозв'язаними між собою. Так, досягнення конкурентних переваг можливе лише за наявності стійкої ліквідності та платоспроможності, водночас, орієнтація лише на забезпечення ліквідності дає можливість забезпечити життєздатність підприємства тільки в короткостроковому періоді.

Санаційне спроможним підприємство буде в тому разі, коли продисконтована очікувана вартість майбутніх активів (за умови успішної санації) буде більшою за вартість його ліквідаційної маси перед проведенням санації.

З правового погляду, санаційне спроможним підприємство буде в тому разі, якщо воно здатне підтримувати фінансову рівновагу в довгостроковому періоді, тобто коли є достатні передумови для відновлення та збереження стабільної платоспроможності з тим, щоб у кредиторів не було підстав звертатися із заявою до арбітражного суду для порушення справи про банкрутство.

З метою визначення санаційної спроможності підприємства в процесі санаційного аудиту розв'язуються такі завдання:

- проводиться аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства;
- визначаються причини фінансової кризи, її глибина та можливості подолання;

- робиться порівняльний аналіз сильних та слабких сторін підприємства;
- оцінюються ризики, пов'язані з реалізацією санаційної концепції;
- робиться висновок про доцільність санації чи ліквідації суб'єкта господарювання.

Етапи та порядок проведення санаційного аудиту характеризуються відповідною структурно-логічною схемою (рис. 1.4).

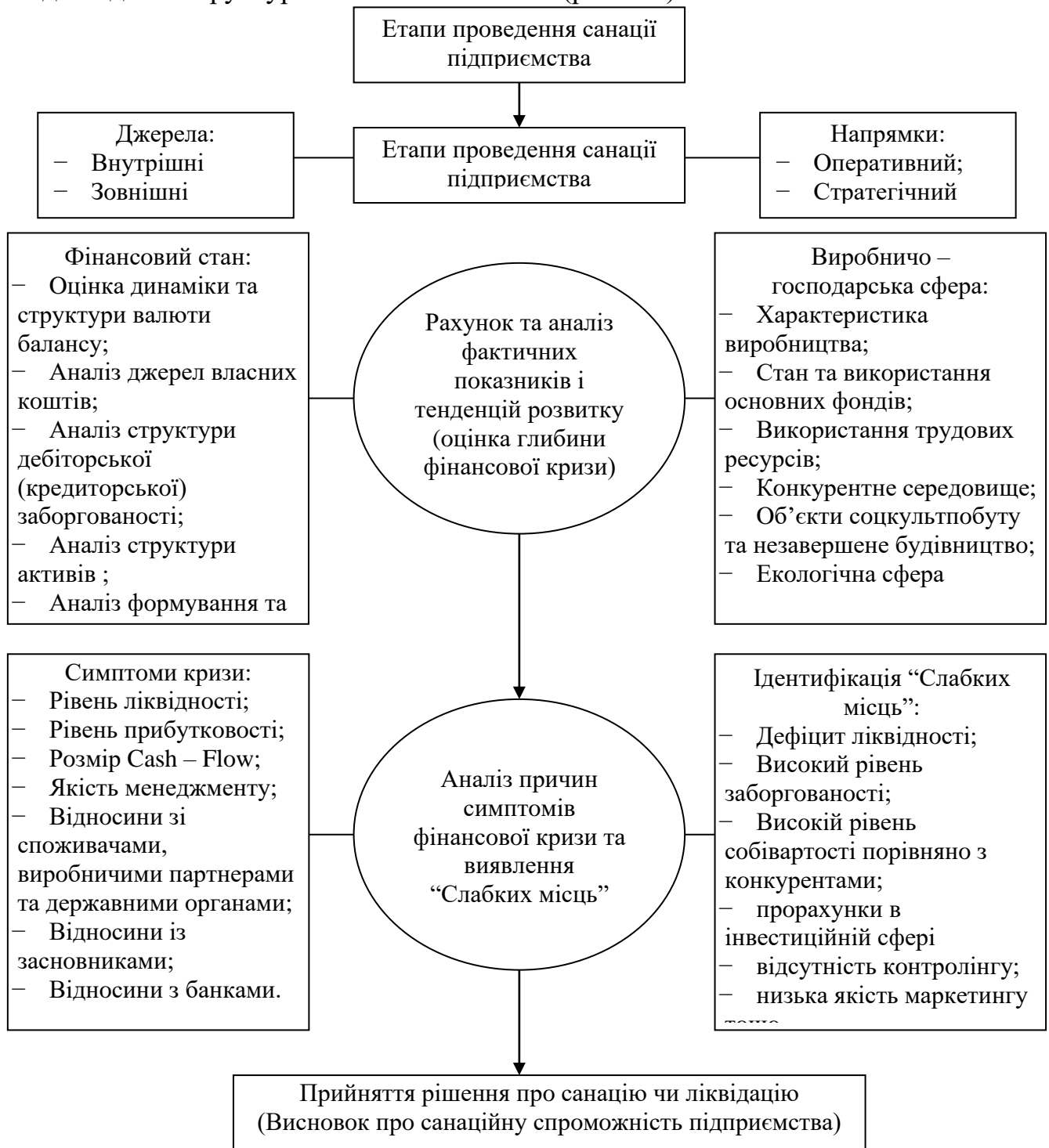

Рис. 1.4. Структурно логічна схема проведення санаційного аудиту

На першому етапі санаційного аудиту проводиться загальне ознайомлення із наявною в підприємства санаційною концепцією та планом фінансового оздоровлення. Окрім цього, збирається та систематизується інформація, що використовується в процесі санаційного аудиту. Аудитор для виконання своїх завдань, пов'язаних з оцінкою санаційної спроможності суб'єкта господарювання, одержує доступ до всієї необхідної комерційної інформації про підприємство.

Перед початком проведення санаційного аудиту аудитор повинен взяти в керівника підприємства пояснювальну записку до плану санації, яка підтверджує повноту та достовірність плану санації, експертиза котрого проводиться, фактологічного матеріалу, на якому базується план, а також визначає повноваження аудитора.

У процесі проведення санаційного аудиту використовуються різноманітні методи та інструменти. До головних слід віднести такі: опитування (анкетування) співробітників; факторний аналіз відхилень; аналіз сильних та слабких місць; розробка сценаріїв; портфельний аналіз; метод ланцюгових підстановок; нуль-базис бюджетування; вартісний аналіз; трендовий аналіз.

Як показано на рис. 1.5, дані про підприємство збирають у розрізі його оперативного становища та стратегічних можливостей. Поряд зі звітними бухгалтерськими даними та іншою внутрішньою інформацією для оцінки санаційної спроможності підприємства слід також використовувати зовнішні джерела, а саме: статистичні дані, які характеризують діяльність тієї чи іншої галузі та народного господарства в цілому, описовий матеріал засобів масової інформації, висновки незалежних експертів, нормативні документи. Зрозуміло, що процес збирання та систематизації даних щодо стратегічних можливостей підприємства є набагато складнішим, ніж збирання інформації щодо його актуального стану.

Оцінка відображених у санаційній концепції вихідних даних про оперативне (фактичне) становище та стратегічні можливості підприємства здійснюється в процесі поглибленого аналізу його фінансово-господарського

стану. При цьому послідовно розв'язуються такі завдання: 1) проведення аналізу виробничо-господарської діяльності; 2) проведення аналізу фінансового стану підприємства; 3) Дослідження ситуації підприємства на ринку факторів виробництва та збуту готової продукції.

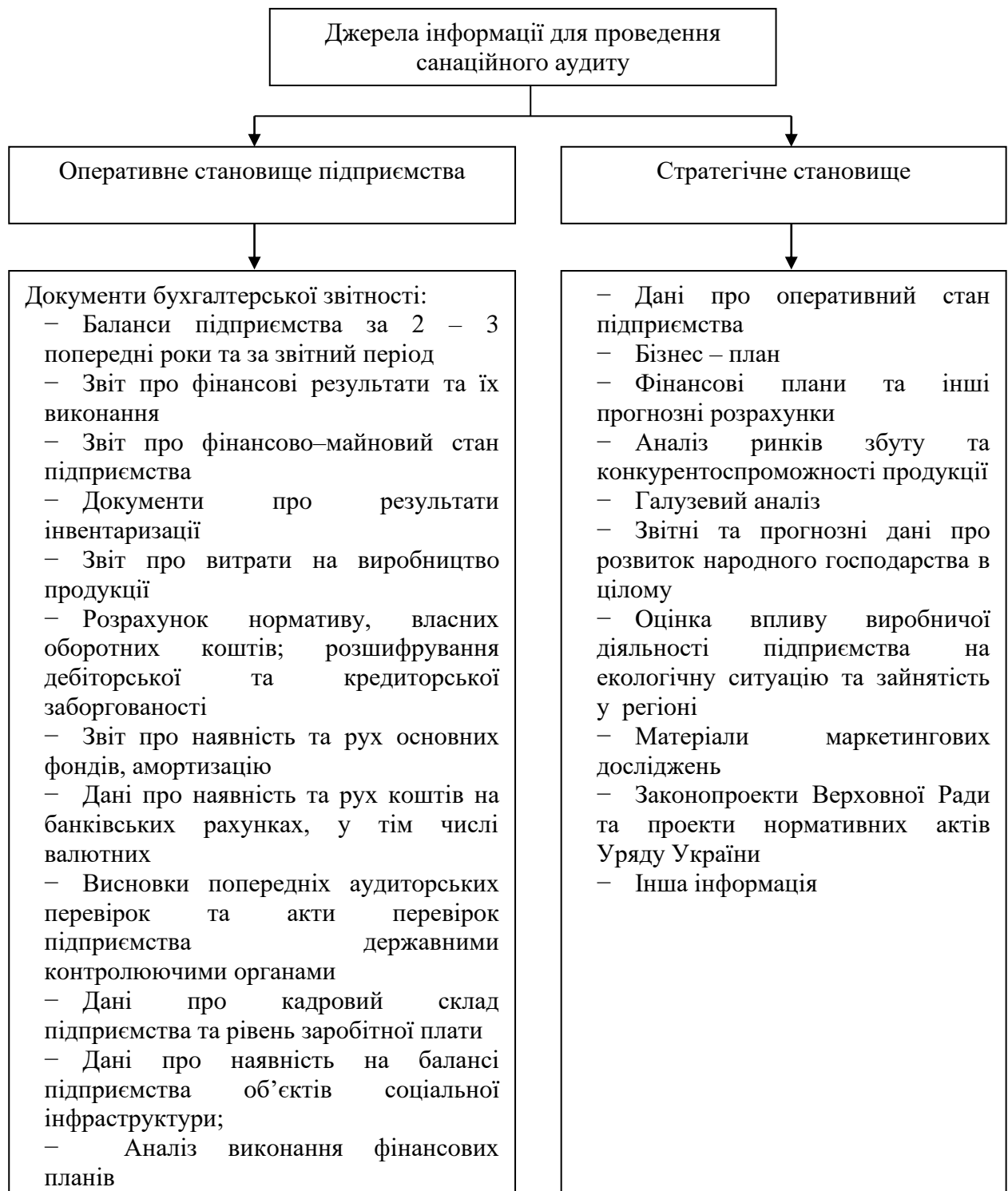

Рис. 1.5. Джерела інформації, що використовується в процесі санаційного аудиту

Важливим елементом санаційного аудиту є аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства на предмет відповідності фактичного стану даним, відображеним у санаційній концепції. У процесі аналізу виявляються також сильні та слабкі сторони виробничої сфери підприємства з тим, щоб виробити рекомендації щодо їхньої мобілізації чи усунення.

У ході аналізу виробничо-господарської діяльності аудитор проводить таку роботу:

- 1) вивчає загальну виробничу структуру підприємства;
- 2) оцінює рівень існуючої технології виробництва;
- 3) проводить аналіз виробничих витрат;
- 4) аналізує рух основних фондів та амортизаційних відрахувань;
- 5) оцінює показники праці.

1) Загальна виробнича структура підприємства. Під час вивчення загальної виробничої структури підприємства розв'язуються такі завдання:

– досліджуються головні техніко-економічні показники структурних підрозділів (обсяги виробництва, чисельність працівників, основні фонди, ФОП тощо);

– визначається кількість та місцезнаходження окремих структурних підрозділів, у тому числі допоміжних і обслуговуючих, оптимальність їхнього розташування;

– проводиться експертиза доцільності виділення (відокремлення) певних підрозділів у ході майбутньої реструктуризації (якщо така передбачається).

2) Оцінка рівня існуючої технології виробництва. Це завдання розв'язується за такими позиціями:

- а) наявність сучасних передових технологій;
- б) використання ноу-хау та власних інноваційних розробок;
- в) використання автоматизованих систем управління.

У процесі аудиту звертається також увага на циклічність технологічних процесів та їхню безперервність; можливість повторного використання продуктів переробки (відходів); величину втрат сировини, матеріалів, готової

продукції під час виробничого циклу, наявність науково-обґрунтованих норм виготовлення продукції, енергозатратність технологій, серійність виробництва.

3) Аналіз витрат на виробництво. У ході аналізу вивчається ефективність планування собівартості та проводиться факторний аналіз відхилень факту від плану. На підставі первинних бухгалтерських документів визначається сума витрат у собівартості продукції, не пов'язаних з виробничо-господарською діяльністю. При цьому аналізується фактична (у натуральному та вартісному виразі) наявність сировини, матеріалів, палива, покупних напівфабрикатів, інших товарно-матеріальних цінностей, які не мають відношення до виробництва продукції. На цій підставі розробляються рекомендації щодо їх дальшого використання, у тім числі продажу. Велика увага приділяється питанню правильності віднесення витрат на собівартість продукції та на валові витрати для цілей оподаткування. У разі переліку вимог Закону «Про оподаткування прибутку» в частині формування валових витрат, підприємство наражається на фінансові санкції.

4) Аналіз руху основних фондів та амортизаційних відрахувань. Досліджуючи це питання, слід виходити з того, що балансова вартість окремих майнових активів майже ніколи не дорівнює їх реальній ринковій ціні. Аудитор звертає увагу на основні фонди, що їх придбано, реалізовано, ліквідовано або здано в оренду протягом останніх періодів. Показники завантаженості основних фондів, зносу, матеріаломісткості та енергоємності, прогресивності технологічних процесів порівнюються з аналогічними показниками діяльності підприємств, найліпших у своїй галузі.

Слід перевірити правильність проведення та відображення у звітності таких, пов'язаних з рухом основних фондів операцій: індексація основних фондів; надходження та реалізація; ліквідація та інші види вибуття; ремонт та амортизація; інвентаризація.

Оцінка майнового стану підприємства проводиться на підставі дослідження таких показників: коефіцієнт зносу основних фондів; коефіцієнт

оновлення; коефіцієнт вибуття; частка активної частини основних фондів у структурі основних фондів.

5) Аналіз показників праці. Виконуючи це завдання, аудитор досліджує динаміку чисельності працівників та рівня заробітної плати, обсяги прихованого безробіття, плинність кваліфікованих робітників та інженерно-технічних кадрів. З'ясовуються також причини, які призвели до втрат робочого часу (брак замовлень, сировини, утрата традиційних ринків збуту, висока ціна продукції, незадовільна робота обладнання, брак маркетингових досліджень тощо), робиться висновок про відповідність (невідповідність) кількості працівників потребам виробництва.

1.3. Форми фінансової санації підприємств

Головною метою фінансової санації є мобілізація фінансових ресурсів для:

1. Відновлення (поліпшення) платоспроможності та ліквідності.
2. Формування фінансового капіталу для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Сукупний капітал підприємства складається з власного та позичкового капіталу. Таким чином, фінансування санації може здійснюватися за рахунок власних коштів підприємства (самофінансування), фінансових засобів власників, за допомогою кредиторів і, у виняткових випадках, за рахунок державної фінансової підтримки. Санація може бути спрямована на реструктуризацію активів або на реструктуризацію пасивів. За формальними ознаками розрізняють два види санації:

- а) санація без залучення додаткових фінансових ресурсів на підприємство;
- б) санація із залученням нового фінансового капіталу.

У першому випадку санація може здійснюватися в таких формах:

- зменшення номінального капіталу підприємства;
- конверсія власності в борг;

- самофінансування.
- Санація із залученням нового фінансового капіталу може набирати таких форм:
 - альтернативна санація;
 - зменшення номінального капіталу з наступним його збільшенням (двоступінчаста санація);
 - безповоротна фінансова допомога власників;
 - безповоротна фінансова допомога персоналу;
 - емісія облігацій конверсійного займу;
 - залучення додаткових позик.

За джерелами мобілізацій фінансових ресурсів розрізняють автономну санацію (власні кошти підприємства та капітал його власників) та зовнішню санацію (кошти кредиторів та держави). Виділяють окремий вид санації підприємств — з допомогою державної фінансової підтримки. Фінансування державою санаційних заходів може здійснюватися на поворотній або безповоротній основі. Крім того, в окремих випадках держава може вдатися до непрямих методів сприяння санації суб'єктів господарювання: податкові пільги, створення особливих умов підприємницької діяльності і т.д. Якщо в балансі підприємства за результатами звітного року відображено непокриті збитки минулих років (чи збитки звітного року), то треба приймати рішення про джерела покриття цих збитків. Щодо цього у науковій літературі з питань санації дуже часто трапляється поняття «чистої санації». Чиста санація полягає в санації балансу неспроможного підприємства. Вона спрямована на формальне покриття зазначених у балансі збитків.

Внутрішні джерела фінансової санації

У літературі з питань фінансової санації вказують на два види реакції підприємств на фінансову кризу:

1. Захисна реакція, яка передбачає різке скорочення витрат, закриття та розпродаж окремих підрозділів підприємства, скорочення та розпродаж

обладнання, звільнення персоналу, скорочення ринкового сегменту, зменшення відпускних цін та (або) обсягів реалізації продукції.

2. Наступальна реакція, що передбачає активні дії: модернізація обладнання, уведення нових технологій, запровадження ефективного маркетингу, підвищення цін, пошук нових ринків збуту продукції, розробка і впровадження прогресивної стратегічної концепції контролінгу та управління.

Залежно від вибраної стратегії підприємство добирає той чи інший каталог внутрішньогосподарських санаційних заходів. Використання внутрішніх фінансових резервів дає змогу не тільки подолати внутрішні причини неспроможності підприємств, а й значно зменшує залежність ефективності проведення санації від залучення зовнішніх фінансових джерел. Водночас, на підприємствах, які перебувають у фінансовій кризі, повністю вичерпано такі класичні джерела самофінансування, як прибуток та амортизація. Мобілізацію внутрішніх резервів фінансової стабілізації спрямовано передовсім на поліпшення (або відновлення) платоспроможності та ліквідності підприємства. Як правило, її здійснюють за такими основними напрямками:

1. Реструктуризація активів.
2. Зменшення (заморожування) витрат.
3. Збільшення виручки від реалізації.

Першу групу санаційних заходів пов'язано зі зміною структури та складу активної сторони балансу (досить часто ці зміни супроводжуються також змінами у складі та структурі пасивів). У рамках реструктуризації активів виділяють такі види санаційних заходів:

а) мобілізація прихованих резервів. Приховані резерви — це частина капіталу підприємства, яку не відображено в його балансі. Величина прихованих резервів у активній стороні балансу дорівнює різниці між балансовою вартістю окремих майнових об'єктів підприємства та їхньою реальною (вищою) вартістю. Мобілізація прихованих резервів здійснюється:

– через реалізацію окремих об'єктів основних та оборотних засобів, які безпосередньо не пов'язані з процесом виробництва та реалізації продукції

(будівлі та споруди невиробничого призначення, корпоративні права інших підприємств, боргові цінні папери, нематеріальні активи, наднормативні запаси сировини й матеріалів тощо);

– у результаті індексації балансової вартості майнових об'єктів, які неможливо реалізувати без порушення нормального виробничого циклу (такий метод реструктуризації активів не пов'язаний із реальним поліпшенням платоспроможності, однак безпосередньо впливає на підвищення кредитоспроможності підприємства). У разі індексації основних фондів змінюється структура пасивів (збільшується стаття «Статутний капітал» чи «Додатковий капітал»);

б) використання зворотного лізингу (господарська операція, яка передбачає продаж основних фондів з одночасним зворотним отриманням таких основних фондів в оперативний або фінансовий лізинг). Наприклад, збиткове підприємство продає лізинговій компанії адміністративну будівлю з одночасним укладанням договору про лізинг даного об'єкта нерухомості. Кредитоспроможність даного підприємства знижується. Однак його платоспроможність різко поліпшується. Крім того, підприємство з причини своєї збитковості може отримати значну економію на податкових платежах, які супроводжують операцію купівлі-продажу даного об'єкта основних фондів;

в) лізинг основних фондів. Цей метод уможливорює модернізацію обладнання (а отже, здійснення санаційних заходів виробничо-технічного характеру), коли бракує необхідних інвестиційних ресурсів;

г) здача в оренду основних фондів, які не повною мірою використовуються у виробничому процесі;

д) оптимізація структури розміщення оборотного капіталу (зменшення частки низько ліквідних оборотних засобів, запасів сировини та матеріалів, незавершеного виробництва тощо);

е) продаж окремих, низькорентабельних структурних підрозділів (філій). За рахунок такої операції підприємство може отримати інвестиційні ресурси для перепрофілювання виробництва на більш прибуткові види діяльності;

є) використання давальницької сировини, тобто — спосіб завантаження виробничих потужностей підприємства, за якого сировина та матеріали надаються підприємству безкоштовно, однак готова продукція, виготовлена на давальницьких умовах, є власністю постачальника сировини. Переробка давальницької сировини розглядається як послуга, що за неї підприємство отримує обумовлену в договорі частину готової продукції або певні грошові кошти;

Санація балансу. Зменшення статутного фонду підприємства

Розглянемо тепер комплекс санаційних заходів, спрямованих на реструктуризацію пасивів підприємства. Ці заходи пов'язані зі зміною розмірів та структури фінансових джерел формування активів.

Маючи збитки, підприємства, як правило, не зацікавлені показувати їх у своїй звітності, зокрема в балансі. Особливо це стосується акціонерних товариств, оскільки їхні баланси публікуються в пресі. За наявності балансових збитків суб'єктам господарювання дуже важко розраховувати на залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел, оскільки як для кредиторів, так і для потенційних інвесторів збиткове підприємство є непривабливим об'єктом фінансування.

Відтак збиткові підприємства можуть вдаватися до санації балансу (чиста санація}. Чиста санація передбачає покриття відображених в балансі збитків за рахунок власних та прирівняних до них коштів. Згідно із законодавством України, збитки підприємств можуть списуватися за рахунок резервних (страхових) фондів", засобів цільового призначення (спеціальні фонди і цільове фінансування) або за рахунок санаційного прибутку, який може утворитися за зменшення статутного фонду підприємства. Ліквідність та платоспроможність підприємства в результаті чистої санації не поліпшуються, оскільки підприємство не залучає додаткових фінансових ресурсів.

Санація балансу за рахунок санаційного прибутку доцільна лише тоді, коли вичерпано інші можливості покриття балансових збитків. Даний (розрахунковий) прибуток утворюється в результаті зменшення статутного

фонду підприємства. Санаційний прибуток — це прибуток, який виникає внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав (акцій, паїв) за курсом, нижчим від номінальної вартості цих прав, або в результаті їх безкоштовної передачі для анулювання, зниження номінальної вартості або за одержання безповоротної фінансової допомоги від власників корпоративних прав, кредиторів та інших заінтересованих у санації підприємства осіб. Перша складова санаційного прибутку дорівнює різниці між номінальною вартістю корпоративного права та ціною його викупу емітентом і витратами, пов'язаними з процедурою викупу прав та зменшення статутного фонду. Якщо корпоративні права надаються для анулювання безкоштовно, то санаційний прибуток дорівнюватиме номінальній вартості наданих для анулювання прав за мінусом витрат, пов'язаних зі зменшенням статутного капіталу.

Порядок зменшення статутного фонду підприємств. Основні цілі та завдання зменшення статутного фонду підприємств:

- одержання санаційного прибутку, який спрямовується на покриття балансових збитків;
- урівноваження (або перевищення) номінальної вартості акцій (паїв) з їхньою ринковою ціною, оскільки в період фінансової кризи може скластися ситуація, коли біржова ціна буде суттєво меншою за номінальну вартість акцій. Залучення засобів через додаткову емісію корпоративних прав у даному разі неможливе;
- приведення у відповідність величини основних та оборотних засобів підприємства з розміром його власного капіталу, оскільки з метою підвищення платоспроможності підприємство може прийняти рішення про продаж частини свого майна, що й спричинятиметься до такої невідповідності;
- концентрування статутного капіталу в руках найбільш активних власників. У зв'язку з тим, що найпоширенішими формами організації бізнесу в Україні є акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, ми будемо досліджувати механізм зменшення статутного капіталу підприємства на прикладі саме цих видів господарських товариств.

Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку затверджене «Положення про порядок збільшення (зменшення) статутного фонду акціонерних товариств». Цим положенням та Законом України «Про господарські товариства» передбачено два методи зменшення статутного фонду акціонерного товариства:

1. Зменшення номінальної вартості акцій (деномінація).
2. Зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості.

Зменшення номінальної вартості може здійснюватися об'єднанням кількох акцій в одну (конверсія). Обсяги зменшення статутного капіталу визначаються рішенням зборів акціонерів, пайовиків. Рішення загальних зборів товариства про зміни статутного фонду приймаються більшістю у 3/4 голосів акціонерів, які беруть участь у зборах (загальні збори визнаються правомочними, якщо в них беруть участь акціонери, що мають відповідно до статуту товариства понад 60 % голосів).

Санаційний прибуток, який утворився внаслідок зменшення статутного фонду та списання заборгованості, спрямовується на покриття балансових збитків та на формування резервних фондів.

Законодавством України встановлено чіткий порядок зменшення статутного фонду підприємств. Нормативне регулювання в цій сфері здійснюється з метою захисту майнових інтересів кредиторів. Надзвичайно важливим є те, що рішення товариства про зміни розміру статутного фонду набирає чинності лише з дня внесення цих змін до державного реєстру. Реєстрація випуску акцій та інформації про емісію акцій у зв'язку зі зменшенням статутного фонду здійснюється відповідно до Положення про порядок реєстрації випуску акцій і облігацій підприємств та інформації про емісію. Зменшення статутного фонду за наявності заперечень кредиторів не допускається, оскільки в даному разі зменшується капітал, у межах якого власники підприємства відповідають перед його кредиторами. Зауважимо, що виконавчі органи підприємства несуть персональну відповідальність за факт зменшення статутного фонду та повернення внесків власникам у разі

заперечень кредиторів. Рішення зборів засновників не звільняє дирекцію (правління) від відшкодування збитків кредиторам, оскільки воно набуває правової сили лише після внесення змін до державного реєстру.

У повідомленні про загальні збори акціонерів з приводу зміни розмірів статутного фонду обов'язково зазначаються:

а) мотиви, спосіб та мінімальний розмір збільшення або зменшення статутного фонду;

б) проект змін до статуту, пов'язаних зі змінами розміру статутного фонду;

в) дані про кількість акцій, що випускаються додатково або вилучаються, та їхню загальну вартість;

г) відомості про нову номінальну вартість акцій; , д) права акціонерів за додаткового випуску акцій або за їхнього вилучення;

е) дата початку і закінчення передплати на акції, що додатково випускаються або вилучаються.

Рішенням акціонерного товариства про зменшення розмірів статутного фонду об'єднанням акцій, акції, не подані для анулювання, визнаються недійсними, але не раніше, ніж через шість місяців після повідомлення про це всіх акціонерів.

Законодавством встановлено, що підприємство повинно покрити збитки акціонерів, пов'язані зі зменшенням статутного фонду. У разі, коли акціонер відмовився від обміну акцій у зв'язку зі зменшенням статутного фонду через зменшення номінальної вартості акцій, емітент зобов'язаний запропонувати акціонеру викупити його акції за вартістю, не нижчою від номінальної. Проте досить часто великі акціонери, власники контрольних пакетів акцій надають свої акції для анулювання безкоштовно, роблячи таким чином посильний внесок у фінансування санації. За економічним змістом зменшення статутного фонду з метою покриття балансових збитків підприємства означає приведення у відповідність розміру номінального капіталу до його реальної вартості, яка впливає зі стану балансу. Збитки для власників виникають не в момент

зменшення номіналу (чи анулювання акцій), а тоді, коли підприємство отримало збитки від фінансово-господарської діяльності.

За санації через викуп емітентом корпоративних прав у їхніх держателів підприємство повинно, без огляду на складний фінансовий стан, мати в своєму розпорядженні достатньо ліквідних засобів, необхідних для виплати відшкодування власникам акцій (паїв). Іншою важливою умовою такого методу санації є те, що для акціонерного товариства, наприклад, викуп акцій є доцільним лише за курсом, нижчим від номінальної вартості. В іншому разі санаційний прибуток, який може бути спрямований на покриття балансових збитків, не створюється, а отже, зменшувати статутний фонд немає сенсу.

За використання такого методу санації підприємство може покрити показані в балансі збитки, однак його платоспроможність та ліквідність дещо погіршуються, оскільки для придбання власних корпоративних прав витрачаються ліквідні засоби.

Санація із залученням коштів власників підприємства

Найбільш заінтересованими в санації неспроможного підприємства особами є його власники (акціонери, пайовики тощо). Вони, як правило, несуть значний тягар фінансування санаційних заходів. Фінансування санації власниками може здійснюватися:

- а) збільшенням (зменшенням) статутного фонду;
- б) наданням позик;
- в) наданням цільових внесків на безповоротній основі.

У результаті санації балансу підприємство не мобілізує додаткових коштів, однак створює необхідні передумови (урівноважування номінальної вартості акцій (паїв) з їхньою ринковою ціною) для залучення зовнішніх фінансових джерел у майбутньому. На практиці в санаційних цілях досить часто слідом за зменшенням статутного капіталу здійснюється його збільшення. Ця операція має назву «двоступінчастої санації». Санація збільшенням статутного фонду. Основні цілі збільшення статутного капіталу підприємства:

- мобілізація фінансових ресурсів для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру, для модернізації існуючих потужностей, переобладнання чи розширення виробництва;

- збільшення частки капіталу, в межах якої власники підприємства відповідають за його зобов'язаннями перед кредиторами, тобто підвищення кредитоспроможності суб'єкта господарювання та його фінансової стійкості;

- поліпшення ліквідності та платоспроможності підприємства, оскільки збільшення капіталу пов'язане, як правило, із залученням додаткових грошових ресурсів;

- акумуляція фінансового капіталу для придбання корпоративних прав інших підприємств, у тім числі з метою посилення впливу на такі підприємства, їх поглинання чи придбання їхніх потужностей.

Для залучення засобів збільшенням статутного капіталу не потрібна ні застава майна, ні гарантії третіх осіб. Крім того, ресурси, вкладені в статутний фонд підприємства, залишаються в його розпорядженні протягом довгострокового періоду.

Слід мати на увазі, що акціонерне товариство має право збільшу вартості статутний фонд, якщо всі раніше випущені акції повністю оплачено за вартістю, не нижчою від номінальної. Рішення про збільшення статутного капіталу приймається більшістю в 3/4 голосів акціонерів, які беруть участь у правомочних зборах. Збільшення статутного фонду товариства не більш як на 1/3 може бути здійснене з рішення правління за умови, що таке передбачено статутом. Збільшення статутного фонду здійснюється трьома методами:

- 1) збільшенням кількості акцій існуючої номінальної вартості;
- 2) збільшенням номінальної вартості акцій.
- 3) обміном облігацій на акції.

За збільшення кількості акцій існуючої номінальної вартості статутний фонд збільшується за рахунок таких джерел:

- додаткових внесків учасників та засновників;
- дивідендів (реінвестиції прибутку);

– індексації основних фондів.

У санаційних цілях статутний фонд, як правило, збільшується з метою мобілізації додаткових внесків інвесторів. Випуск акцій для покриття збитків, пов'язаних із господарською діяльністю підприємства, забороняється. За збільшення статутного фонду підприємство, яке перебуває в кризі, може натрапити на проблему пошуку потенційних інвесторів, оскільки капіталовкладення в такого роду підприємства пов'язані з підвищеним рівнем ризику. У такому разі з метою компенсації ризиковості слід пропонувати різного роду пільгові умови вкладення капіталу. Ідеться передовсім про надання преференцій (пільг) щодо розподілу майбутніх прибутків (авансована виплата дивідендів, підвищений розмір дивідендів), прийняття управлінських рішень, розподілу ліквідаційної маси тощо. Надання заохочувальних преференцій слід узгоджувати з чинними нормами законодавства.

Окрім зазначених пільг, для залучення нових власників необхідно створити низку інших передумов, зокрема: наявність чіткої, реалістичної санаційної концепції; можливість порівняно швидкої окупності коштів, укладених у проведення санації; готовність до (часткової) відмови від компетенції прийняття рішень.

Якщо ж готовність надати інвестиційний капітал продемонструють колишні акціонери, тобто розміщення акцій нової емісії буде здійснюватися між існуючими акціонерами, то це свідчатиме про високий рівень довіри до підприємства його власників і може відіграти вирішальну позитивну роль під час обговорення фінансових проблем з кредиторами.

Законодавством передбачено, що у разі збільшення статутного фонду акціонери (АТ) та учасники (ТОВ) користуються переважним правом на купівлю додатково випущених акцій (паїв). Оголошення про розмір додаткової емісії та строки використання переважних прав розміщується в друкованих засобах масової інформації.

Переважне право на придбання акцій (паїв) дає можливість колишнім власникам:

1. Зберегти свою частку (у відсотковому співвідношенні) в статутному капіталі, а отже, у всьому майні підприємства.

2. Запобігти «розмиванню» вартості своєї частки у статутному капіталі внаслідок емісії акцій за низьким курсом.

3. Зберегти свою частку голосів на загальних зборах власників.

4. Компенсувати збитки від «розмивання» частки в статутному фонді тим власникам, які не скористались переважним правом на покупку додаткових корпоративних прав, а продали його.

Кількість прав на купівлю залежить від кількості наявних «старих» акцій. Право на придбання нових акцій підкріплюється дивідендним купоном. Права продають та купують на біржі протягом двох тижнів після початку передплати на акції нової емісії, але перед проведенням самої емісії. Старі акції та переважні права на купівлю нових продаються окремо. Одночасно з початком торгівлі переважними правами ціна старих акцій автоматично зменшується на вартість переважного права.

Фактична біржова ціна переважних прав визначається попитом та пропозицією на них і тому може відрізнятись від розрахункової. Головним фактором, який визначає попит на переважні права, є прогноз майбутнього ринкового курсу акцій та розмір очікуваних дивідендів.

З юридичного погляду нижньою межею курсу емісії нових акцій є їхня номінальна вартість. З економічного — номінальна вартість плюс витрати на проведення емісії. З метою стимулювання попиту на акції нової емісії їхня максимальна вартість має бути меншою за ринковий курс старих акцій. Отже, верхня межа курсу емісії проходить на рівні біржового курсу старих акцій. Правильний вибір курсу емісії є вирішальним фактором успіху її розміщення. Що вищий курс додаткової емісії, тобто що більше він наближається до біржового курсу старих акцій, то більший обсяг ліквідних засобів залучається на підприємство за заданого обсягу збільшення статутного капіталу, то більшим буде емісійний дохід.

Емісійний дохід — сума перевищення доходів, отриманих від емісії (випуску) власних акцій та інших корпоративних прав над номіналом таких акцій (інших корпоративних прав}. Інакше кажучи, емісійний дохід — це різниця між курсом емісії і номінальним курсом акцій. Емісійний дохід є одним із джерел формування додаткового капіталу підприємства.

Високий курс емісії може спричинити проблеми з розповсюдженням додаткової емісії. Може скластися ситуація, коли біржовий курс старих акцій упаде нижче за рівень емісії нових. У такому разі ліквідність акцій та підтримка курсу можуть бути забезпечені через масову їх скупку великими акціонерами (держателями контрольного пакета) або самим підприємством-емітентом. Однак що менший курс емісії (що більше він наближається до номінальної вартості) за заданого обсягу потреби в капіталі, то більший потрібний номінальний капітал, а отже, то більшим буде рівень «розмивання основного капіталу» і знецінення старих акцій, яке потрібно буде покривати за рахунок переважних прав.

Для малих акціонерів низький курс емісії (а отже, висока ціна переважного права) є вигіднішим. Якщо придбання нових акцій їх не інтересує, то в результаті продажу переважних прав вони можуть отримати додаткові дивіденди. У разі, коли вони вирішать придбати нові акції, за заданого обсягу капіталовкладень можна отримати більшу їхню кількість.

Великі акціонери, які мають фінансові можливості для збільшення свого пакета акцій та розширення впливу на діяльність підприємства, схилитимуться до високого курсу емісії. Високий курс ускладнює використання малими акціонерами своїх переважних прав і стимулює їх продати ці права. Це дає змогу великим акціонерам придбати більшість акцій нової емісії. Водночас, як уже згадувалось, надто високий курс емісії може ускладнити розміщення всієї емісії.

Коли рішенням загальних зборів акціонерів не передбачено переважних прав на купівлю нових акцій, то старі акціонери можуть уникнути збитків лише

в тому разі, коли курс емісії нових акцій буде встановлено на рівні біржового курсу старих .

У разі збільшення номінальної вартості акцій статутний фонд збільшується за рахунок таких джерел:

- додаткові внески власників корпоративних прав підприємства";
- індексація основних фондів.

За збільшення статутного фонду таким способом кожен з акціонерів мусить доплатити до нової номінальної вартості акцій. Якщо акціонер відмовився від доплати, емітент зобов'язаний запропонувати акціонеру викупити його акції.

У разі, коли акціонер не доплатив за акції і не прийняв пропозиції емітента щодо викупу належних йому акцій, він отримує акції нової номінальної вартості у кількості, яка визначається діленням загальної номінальної вартості акцій, що належать акціонеру, на нову номінальну вартість акцій. При цьому нова номінальна вартість акцій має бути визначена так, щоб забезпечити виконання умови неподільності акцій та здійснення обміну акцій, які належать акціонером, на цілу кількість акцій нової номінальної вартості.

За збільшення статутного фонду обміном облігацій існуючої номінальної вартості на акції цього емітента статутний фонд збільшується на загальну номінальну вартість облігацій, що обмінюються на акції. У даному разі номінальна вартість облігацій, умовами випуску яких передбачається обмін на акції, має дорівнювати номінальній вартості акцій.

Метод збільшення статутного фонду обміном облігацій на акції пов'язаний, передовсім, з облігаціями конверсійного займу. У зарубіжній науково-практичній літературі з питань санації конверсійні облігації характеризуються як особливо придатний санаційний інструмент. Це є однією з форм кредитування санації власниками та кредиторами підприємства.

Такий метод залучення капіталу пов'язаний із випуском підприємством іменних облігацій, які згодом можна обміняти на звичайні акції підприємства. Конверсійні облігації дають можливість зацікавити інвестора в наданні

фінансових ресурсів, якщо він не ризикує придбати звичайні акції. Вкладаючи засоби в конверсійні облигації, інвестор досягає подвійної мети: з одного боку — відносної безпеки вкладень (у разі банкрутства підприємства претензії власників облигацій задовольнятимуться в одній черзі з іншими кредиторами), з іншого — можливості збільшення капіталу, яку дають звичайні акції.

Конверсійні облигації, як правило, випускаються великими підприємствами на строк від 5 до 10-ти років. Ринкова ціна конверсійних облигацій визначається їхньою інвестиційною вартістю та ціною звичайних акцій, вибраних для конверсії. У повідомленні про емісію конверсійних облигацій слід указати:

- переважні права на придбання облигацій;
- пропорції обміну (коефіцієнт конверсії);
- строки конверсії;
- необхідність, порядок та розмір доплат.

Коефіцієнт конверсії — співвідношення, покладене в основу планової конверсії. Він показує, скільки облигацій треба обміняти на одну акцію. Коефіцієнт визначається діленням номінальної вартості всіх облигацій, які перебувають в обігу на обсяг збільшення статутного фонду. Якщо, наприклад, коефіцієнт конверсії становить 4 до 1 і номінальна вартість облигацій відповідає номіналу акцій, то це означає, що чотири облигації можна обміняти тільки на одну звичайну акцію.

Доплати відображають рівень підвищення ринкової ціни акцій та стимулюють проведення більш ранньої конверсії. Конверсія економічно виправдана тоді, коли курс конверсії (вартість облигацій плюс доплати) нижча за біржовий курс акцій. Емісія конверсійних облигацій не повинна перевищувати 25% розміру оплаченого статутного фонду підприємства.

Форма фінансової санації з допомогою власників підприємства, коли акціонер (пайовик) на добровільних засадах може зробити вибір між деномінацією чи консолідацією — з одного боку, та здійсненням безповоротної фінансової допомоги — з іншого, називається альтернативною санацією.

Альтернативна санація поєднує елементи чистої санації (зменшення статутного фонду) та санації із залученням додаткових внесків власників. За такої форми санації перед акціонерами (власниками) стоїть проблема вибору: або вони здійснюють цільові внески для погашення балансових збитків підприємства і зберігають належну їм частку (в абсолютному і відносному розмірах) номінальної вартості статутного фонду, або погоджуються на зниження номінальної вартості, не здійснюючи жодних доплат. Фінансові наслідки обох видів санації для власників корпоративних прав підприємства однакові, проте для суб'єкта господарювання найліпшим буде здійснення додаткових внесків, оскільки в такому разі залучаються додаткові ліквідні засоби, а отже, поліпшується платоспроможність підприємства.

Цільові внески акціонерів на покриття збитків можуть здійснюватися тільки на добровільній основі. Навіть рішення зборів акціонерів не може зобов'язати окремого співвласника надати безповоротну фінансову допомогу підприємству. Рішення акціонера на користь доплати чи анулювання акцій залежить від того, як він оцінює перспективи розвитку даного підприємства, зокрема майбутню динаміку біржового курсу його акцій.

Крім названих форм фінансової участі власників у санації підприємства, слід згадати також надання фінансових ресурсів на умовах позики. Ідеться як про безпосереднє кредитування власниками свого підприємства, так і про надання ними гарантій та поручительств (інших видів кредитного забезпечення). Надання позик власниками, коли існує загроза можливого банкрутства підприємства, пов'язане з надзвичайним ризиком.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Механізм оцінки схильності підприємства до банкрутства

За останнє десятиліття практично жодна ведуча корпорація світу не змогла уникнути ризикованої процедури радикальної реструктуризації. Спроби обійтися без серйозних змін привело до зникнення кожної четвертої компанії зі списку 500 ведучих корпорацій світу. Це характерно не тільки для світових лідерів, але й до українських підприємств. Глобалізація позбавляє вітчизняних виробників надії захиститися від хвиль світової конкуренції національними межами. Ситуація складається таким чином, що в них практично має іншого виходу як зробити стрибок у майбутнє і зробити те, що багатьом сьогодні здається не реальним, – трансформуватися в компанії міжнародного класу. Докорінні перетворення підприємств – задача комплексна і складна. В українській економіці вона обтяжується ще й тим, що більше половини суб'єктів країни, що хазяюють, знаходяться в стані кризи і вимагають до себе пильної уваги з боку держави.

Однією з основних функцій Фонду державного майна України є управління державними корпоративними правами на підприємствах з державною часткою власності. Процес управління у даному контексті полягає в узгодженні цілей держави як регулятора ринкових процесів і як власника. У зв'язку з цим Фонд державного майна України повинен планувати свою роботу за такими напрямками:

- Оздоровлення економіки шляхом усунення з ринку організаційних структур, що збанкрутували;
- Протекціоністська політика щодо підприємств, які мають потенціал виходу з кризи, тобто їх санація.

Метою першого напрямку є ліквідація неконкурентноспроможних підприємств та виведення їх з економічного простору країни. У світовій

практиці це використовується в якості ефективного засобу оздоровлення економіки, але сучасних українських умовах цю роботу треба проводити з великою обережністю. Як свідчать дослідження відомих українських фахівців та аналіз статистичних даних розвитку країни, питома вага промислових підприємств, що знаходяться на межі банкрутства чи вже збанкрутували, за останні п'ять років в середньому становить більше 50 % загальної кількості підприємств. Тому ліквідація цих підприємств не тільки не принесе оздоровчого ефекту, але виступить каталізатором політичної, економічної та соціальної нестабільності в Україні.

Другий напрямок припускає розробку концептуальних підходів та механізмів санації підприємств – банкрутів.

Аналіз існуючих підходів до процесу санації підприємств дозволив зробити висновок, що існує дві глобальні точки зору на цю проблему:

- визначення “вузьких” місць підприємства, концепція зусиль на усунення недоліків і проблем;
- визначення сильних сторін підприємства, концепція зусиль на досягненнях і потенційних можливостях.

Вибір тієї чи іншої точки зору при розробці санаційних програм залежить від багатьох обставин, насамперед, від рівня розвитку ринкових відносин в країні та можливостей підприємств, що знаходяться у скрутному становищі чи організацій та установ, які виступають сенаторами.

Для ситуації, що складається в Україні, найбільш розповсюдженим є перший підхід. При розробці проектів санації в більшості випадків концентруються на недоліках і проблемах і мало звертають уваги на досягнення. При цьому не береться за рахунок, що саме досягнення є тим інструментом, який є орієнтиром для розвитку підприємства у майбутньому. За умов дефіциту різноманітних ресурсів керівникам доводиться вибирати між виявленням недоліків або досягнень як бази для формування конкурентних переваг.

Вище наведені підходи до санації можна формалізувати у два підходи до реструктуризації підприємства. Порівняльні риси цих підходів наведені в табл. 2.1.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що розвиток і оздоровлення бізнесу – це не стільки вирішення проблем, скільки використання можливостей. Даний постулат покладений в основу запропонованої схеми санації підприємства – банкрутів.

Таблиця 2.1

Підходи до реструктуризації підприємства

Традиційний підхід	Позитивний підхід
– Пошук проблем	– Пошук досягнень
– Виявлення слабих ланок і їх посилення	– Посилення сильних сторін
– Відштовхування від реальних досягнень і наявних ресурсів компанії	– Відштовхування від потенціалу компанії, у першу чергу, не використаного
– Розуміння обмеженості можливостей людей	– Віра в безмежні можливості людей
– Мінімізація ризиків	– Диверсифікація ризику
– Опора на здоровий розрахунок	– Опора на віру й ентузіазм
– Прагнення зробити и можливе	– Прагнення зробити не можливе
– Ясне бачення обмежень і переваг	– Концентрація на майбутньому, забезпечення непереборності і перешкод і пошук неординарних рішень
– Точка відліку – сьогодні	– Точка відліку – майбутнє

Схема процесу санації містить у собі чотири механізми, взаємозв'язок і взаємозумовленість яких характеризують весь процес санації. До таких механізмів належать:

- Механізм оцінки схильності підприємства до банкрутства;
- Механізм діагностики фінансового стану підприємства;
- Механізм прогнозування тенденції розвитку кризових явищ;

– Механізм розробки комплексу управлінських рішень щодо локалізації розвитку кризи.

Схема взаємодії наведених вище механізмів представлена на рис 2.1.

Рис. 2.1. Схема взаємозв'язку механізмів процесу санації

Завдяки тому, що загальний прогрес санації містить у собі надані вище механізми, можна виділити його глобальну і локальні цілі.

Глобальною метою процесу санації є оздоровлення підприємств – боржників на основі всебічної діагностики стану підприємства та розробки комплексу управлінських заходів щодо локалізації або попередження розвитку кризи. Локальні цілі представлені цільовою спрямованістю кожного з наведених механізмів.

Механізм оцінки схильності підприємства до банкрутства. Метою цього механізму є визначення поточного стану підприємства відомими та найбільш та найбільш розповсюдженими методами оцінки схильності господарюючого суб'єкта до банкрутства. У даному випадку під схильністю до банкрутства ми розуміємо різні стадії неплатоспроможності підприємства, тобто тимчасову неплатоспроможність, періодичну і хронічну. Визначення, у якій стадії неплатоспроможності знаходиться підприємство, є істотним, тому що не показує глибину розвитку кризи на підприємстві і впливає на розробку конкретних управлінських заходів щодо його санації. За допомогою даного механізму керівник може однозначно відповісти на запитання про розвиток

кризи на підприємстві та оперативно віддати розпорядження про детальний аналіз сформованої ситуації.

Механізм діагностики фінансового стану підприємства. Метою механізму є одержання однозначної кількості оцінки фінансового стану підприємства. Доцільність вибору подібної оцінки диктується легкістю економічної інтерпретації результатів: керівникові організації набагато зручніше оперувати однією кількістю оцінкою при аналізі, оцінці та розробці управлінських рішень щодо досліджуваного процесу. Слід зазначити, що кількісні оцінки мають багатобічну структуру. Поряд з однозначною, детермінованою оцінкою, яка представлена одним числом, цілком припустимі, а часто просто необхідні, інтервальні, “виделкові” оцінки з вказівкою нижньої і верхньої меж, а також імовірності оцінки у вигляді математичного очікування та значення його дисперсії. В залежності від цілей економічного дослідження застосовуються різні кількісні оцінки, такі як порядкова, шкальна, балова, коефіцієнта, рівнева, параметрична. Проаналізувавши різні види кількісних оцінок і виходячи з цілей даного дослідження, пропонується використовувати рівневу оцінку. Як інструментарій визначення такої оцінки пропонується використовувати один з методів таксономії – метод рівня розвитку. Перевага цього методу полягає в тому, що він дозволяє одержати рівневу кількісну оцінку стану підприємства у вигляді інтегрального показника, який синтезує в собі різноманітний вплив великої кількості економічних показників.

Необхідно відзначити, що кількісну оцінку стану, який склався на підприємстві, пропонується проводити не тільки на основі отриманих значень загального інтегрального показника, а також на основі локальних інтегральних показників. Ця деталізація дозволяє визначити, які сфери діяльності підприємства сильно впливають на загальну ситуацію (загальний інтегральний показник), та виявити, за рахунок чого ситуація на підприємстві погіршується.

Визначивши значення загального інтегрального показника. Що характеризує сформований на певний момент часу стан підприємства, з використанням методу кластеризації формуються класи кризи. Отримані класи

дозволяють ідентифікувати поточні стани і використовуються при визначенні тенденції розвитку кризових явищ на підприємстві в майбутньому.

Механізм прогнозування тенденції розвитку. Цільова спрямованість даного механізму полягає у визначенні тенденції розвитку кризових явищ на підприємстві за допомогою прогнозу загального і локальних інтегральних показників. У зв'язку з цим механізм містить у собі наступні етапи:

- Вибір методів прогнозування;
- Прогнозування тенденції розвитку локальних інтегральних показників;
- Прогнозування тенденції розвитку загального інтегрального показника.

Даний механізм безпосередньо пов'язаний з побудовою економіко - математичних моделей, оскільки на основі їх використання робиться висновок про посилення чи послаблення розвитку кризи на підприємстві. Виходячи з цілей дослідження, пропонується побудувати динамічні моделі залежності локальних інтегральних показників від часу та регресивну модель залежності загального інтегрального показника від сукупності локальних інтегральних показників. За допомогою динамічних моделей будуть визначені тенденції розвитку кризових явищ по окремим сферам діяльності підприємства, а також здійснений прогноз щодо даного розвитку. Побудова регресивної моделі дозволить: визначити тенденцію розвитку кризових явищ на підприємстві; визначити силу впливу локальних інтегральних показників на загальні показник.

Механізм розробки комплексу управлінських рішень щодо локалізації розвитку кризи. Даний механізм передбачає побудову таблиць управлінських заходів, що дозволять керівництву в залежності від класу кризи, в який потрапило підприємство, розробити тактику його виведення зі стану кризи. Механізм містить два етапи: визначення важелів виведення підприємства з кризового стану; розробка управлінських таблиць санаційних заходів для відповідного класу кризи.

На першому етапі передбачається використовувати дискримінантну функцію, яка дозволяє визначити, за рахунок яких сфер діяльності

підприємства в сформованій ситуації можна знизити ступень розвитку кризових явищ. Крім того, встановивши взаємозв'язок між розробленими локальними інтегральними показниками і видами реструктуризації в даних умовах принесе найбільший ефект підприємству.

Метою другого етапу механізму є розробка наборів конкретних заходів, які класифікуються в залежності від ступеня розвитку кризи і певного виду реструктуризації.

Розроблена схема управління процесом санації дозволить керівництву підприємства оцінити ступень розвитку кризових явищ, виявити джерела кризи, зробити припущення про тенденцію розвитку кризових явищ у майбутньому і, виходячи з отриманих результатів, розробити комплекс тактичних заходів щодо локалізації чи попередження розвитку негативних тенденції в діяльності підприємства.

Представлення процесу санації у вигляді механізмів припускає розробку методологічного, інформаційного і інструментального забезпечення. Крім того, цільова спрямованість кожного з зазначених механізмів досягається розв'язанням комплексу задач, які дозволяють це робити. У табл. 2.2. наведено перелік механізмів та модулів, що їх формують, а також види інструментального забезпечення для відповідного механізму.

Таблиця 2.2.

Перелік локальних механізмів

Локальний механізм	Модулі механізму	Інструментальне забезпечення
Оцінка схильності підприємства до банкрутства	1. Аналіз методів оцінки схильності підприємства до банкрутства	Експертні методи Методи вибору
	2. Оцінка схильності підприємства до банкрутства	Якісні та кількісні методи оцінки схильності підприємства до банкрутства
Діагностика фінансового стану підприємства	1. Оцінка фінансового стану підприємства	Метод таксономії
	2. Визначення тенденції розвитку загального та локальних інтегральних показників	Метод декомпозиції часових рядів
	3. Визначення джерел розвитку негативних тенденцій на підприємстві	Метод дискримінантного аналізу

Прогнозування тенденції розвитку кризових явищ	1. Прогнозування стану підприємства на підставі загального інтегрального показника	Методи прогнозування Методи вибору
	2. Прогнозування стану підприємства на підставі залежності загального інтегрального показника від сукупності локальних показників	Методи прогнозування
	3. Прогноз класи кризи, до якого буде належати підприємство у майбутньому	Методи дискримінантного аналізу Методи розпізнавання образів
Розробка комплексу управлінських рішень щодо локалізації розвитку кризи	1. Визначення сфер діяльності підприємства, за допомогою яких відбудеться оперативне санування	Метод дискримінантного аналізу
	2. Розробка управлінських рішень щодо санації підприємства	Метод вибору

Треба відзначити, що інформаційним забезпеченням формування механізмів є форми статистичної звітності, зокрема, баланс підприємства та звітність про фінансові результати.

Структура розробленого механізму оцінки схильності до банкрутства наведена на рис. 2.2.

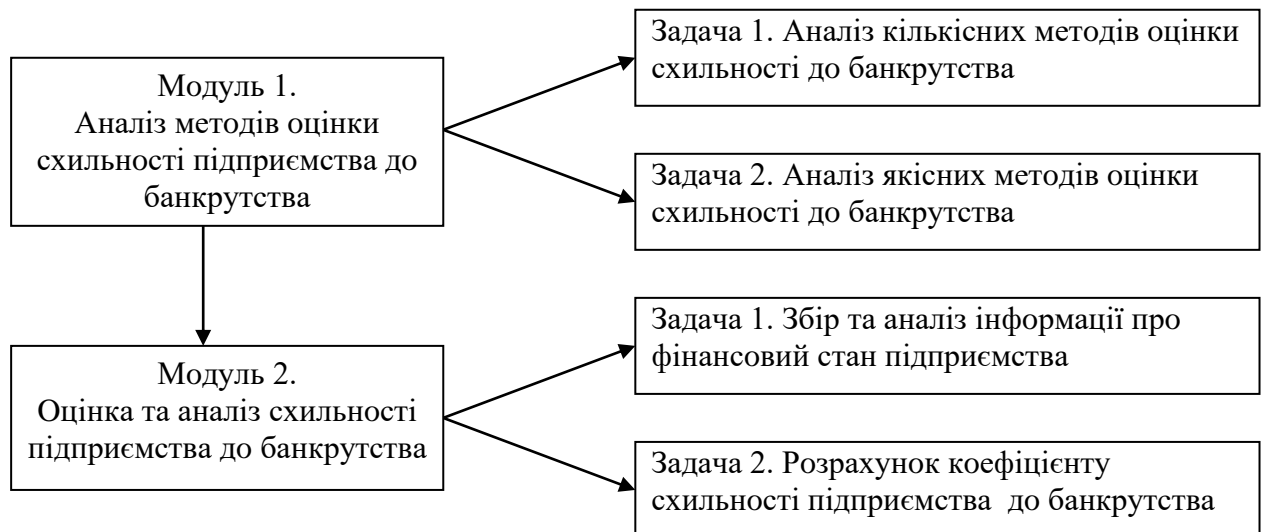

Рис. 2.2. Зв'язок модулів механізму схильності до банкрутства та перелік задач, що розв'язуються в них

Модуль 1. Аналіз методів оцінки схильності підприємства до банкрутства. Прогноз банкрутства як самостійна проблема виникла в країнах з розвинутою ринковою економікою (і насамперед, в США) відразу після закінчення другої світової війни. Цьому сприяло зростання числа банкрутств у зв'язку з різким скороченням військових замовлень, нерівномірністю розвитку фірм, процвітанням одних і розоренням інших. Природно, виникла проблема можливості апріорного визначення умов, які призводять до банкрутства фірми.

Спочатку це питання вирішувалося на емпіричному, чисто якісному рівні і призводило до істотних помилок. Перші серйозні спроби розвинути ефективну методику прогнозування банкрутства відносять до 60-х років і пов'язанні з розвитком комп'ютерної техніки.

Відомі два основних підходи до прогнозування банкрутства.

Перший базується на фінансових даних і включає оперування деякими коефіцієнтами, які набувають все більшої популярності: Z – коефіцієнт Альтмана (США), коефіцієнт Таффлера (Великобританія) та ін., а також вміння “читати баланс”.

Другий впливає з даних по компаніям, що збанкрутували і порівнює їх з відповідними даними компанії, яка аналізується.

Перший підхід, безперечно ефективний при прогнозуванні банкрутства, має три істотних недоліки:

- По-перше, компанії, які зазнають труднощів, всіляко затримують публікацію своїх звітів, і, таким чином, конкретні дані можуть роками залишатися недоступними;

- По-друге, навіть якщо дані і повідомляються, вони можуть виявитися “творчо обробленими”. Для компаній в подібних обставинах характерними є прагнення обілити свою діяльність, що іноді призводить до фальсифікації. Необхідно мати особливе вміння, властиве навіть не всім досвідченим дослідникам, щоб виділити масиви підправлених даних та оцінити міру завуальованості;

– Третій недолік полягає в тому, що деякі співвідношення, виведені за даними діяльності компанії, можуть свідчити про неплатоспроможність, в той час як інші – давати підстави для висновку про стабільність або навіть деяке поліпшення. У таких умовах важко судити про реальний стан справ.

Другий підхід базується на порівнянні ознак компаній, що вже збанкрутували з такими ж ознаками “підозрілої” компанії. Останнім часом опубліковано безліч списків компаній, що збанкрутували (як зарубіжних, так і українських). Деякі з них містять їх опис по десятках показників. Однак більшість списків не упорядковують ці дані по мірі важливості і в жодному не виявлена турбота про послідовність. Спробою компенсувати ці недоліки є метод балової оцінки (А – рахунок Аргенті).

Вищенаведені два підходи дають кількісне уявлення про схильність підприємства до банкрутства. Крім подібних підходів необхідно виділити також “якісний” підхід, заснований на вивченні окремих характеристик власного бізнесу, що банкрутство і криза на підприємстві – поняття синонімічні, тобто банкрутство, власне, і розглядається як крайній вияв кризи. Насправді ж все виглядає інакше – підприємство схильне до різних видів криз (економічних, фінансових, управлінських) і банкрутство лише одна з них.

Аналіз відомих літературних джерел з проблеми банкрутства дозволяє зробити висновок, що під банкрутством прийнято розуміти фінансову кризу, тобто нездатність фірми виконувати свої поточні зобов’язання. Крім цього, фірма може переживати економічну кризу (ситуація, коли матеріальні ресурси компанії використовуються неефективно) і кризу управління (неефективне використання людських ресурсів, що часто означає також низьку компетенцію керівництва і, отже, неадекватність управлінських рішень вимога навколишнього середовища). Відповідно, різні методики прогнозування банкрутства, як прийнято називати їх в українській практиці, насправді, передбачають різні види криз. Саме тому оцінки, що отримуються за їх допомогою, нерідко так сильно розрізняються. Всі ці методики більш точно було б назвати криза – прогнозними (до прогнозними).

Розуміючи механізм банкрутства як юридичне визнання такого колапсу, дані методики умовно можна назвати методиками прогнозування банкрутства, враховуючи, однак, той факт, що жодна з них не може претендувати на використання як універсальна саме в наслідок “спеціалізації” на будь-якому одному виду кризи. Тому доцільним є відстеження динаміки зміни результуючих показників за декількома з них.

Модуль 2. Оцінка та аналіз схильності підприємства до банкрутства. Для вирішення задач даного модуля необхідна статистична інформація щодо діяльності підприємства-боржника. Така інформація надається в звітності підприємства, насамперед, у балансі та звітності про фінансові результати. На основі даної інформації розраховуються всі коефіцієнти, які використовуються в наведених вище методах та методиках. На основі такого порівняльного аналізу керівництво підприємством визначає найбільш доцільний метод прогнозування схильності до банкрутства та проводить ретроспективу оцінку стану підприємства. Якщо проведені розрахунки свідчать про розвиток негативних тенденцій на підприємстві, то керівництво повинно оперативно проводити фундаментальну діагностику фінансового стану. Приймаючи до уваги, що об’єктом досліджень є підприємства, які підлягають досудовій санації, або підприємства, за якими були порушені справи про банкрутство, метою модуля є не тільки констатування загрози банкрутства, що очевидно, але і визначення того, як близько підприємство знаходиться від “граничної межі”, коли процес санації може бути неможливим.

2.2. Методи прогнозування банкрутства

Існує два підходи до прогнозування банкрутства: прогнозування за допомогою фінансових коефіцієнтів та прогнозування за допомогою порівняльного аналізу характеристик підприємств. Для того щоб вирішити, який метод дає найбільш адекватні оцінки стану підприємства, необхідно розуміти за яких умов той чи інший метод можна використовувати. Вибір

конкретних методик повинен диктуватися особливостями галузі, в якій працює підприємство, його формою власності і масштабом виробництва. Схема класифікації методик прогнозу банкрутства представлена на рис. 2.3.

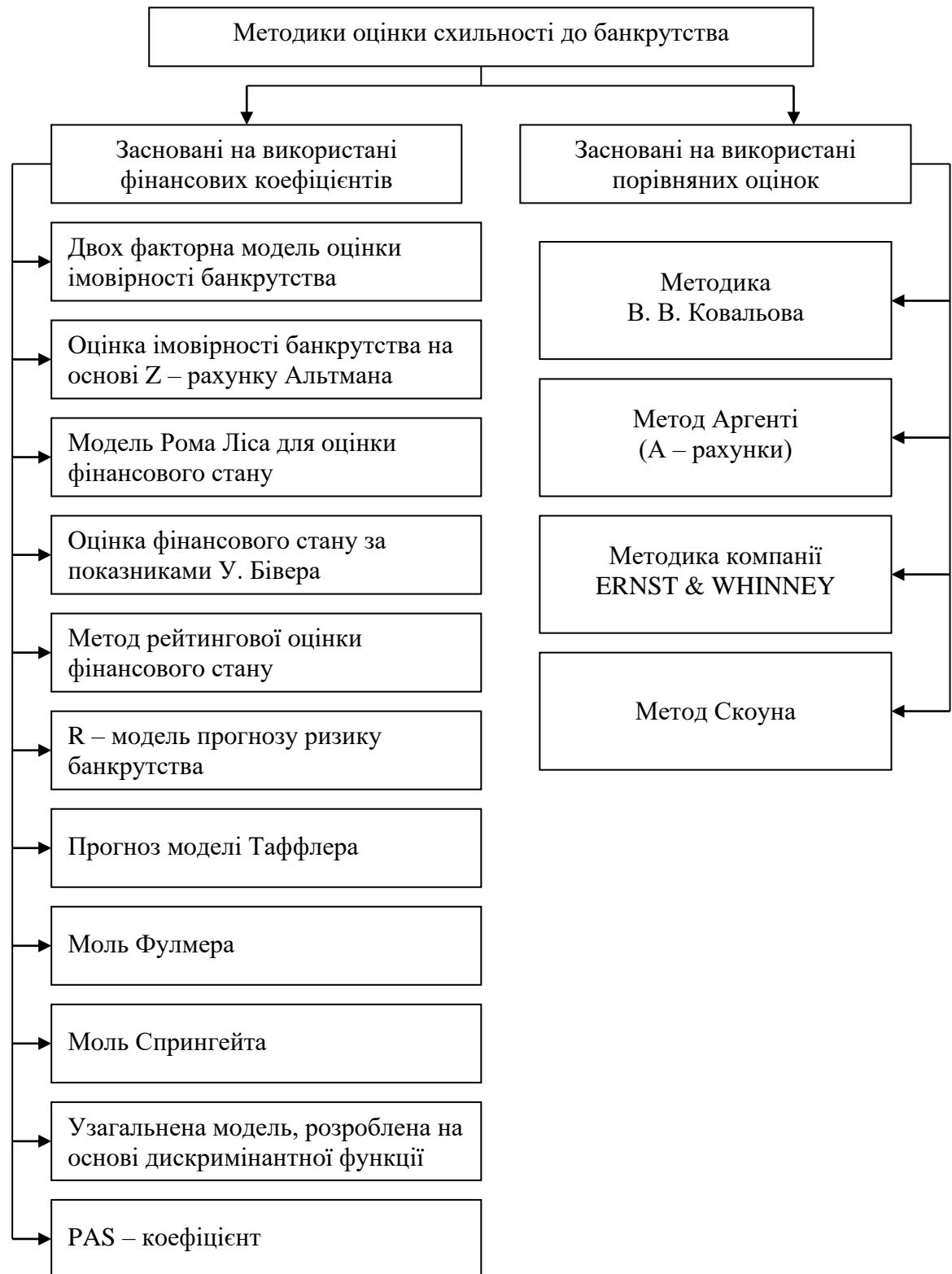

Рис. 2.3. Класифікація методик оцінки схильності підприємства до банкрутства

Методи прогнозування банкрутства, засновані на використанні фінансових коефіцієнтів. У світовій практиці найповнішими моделями оцінки фінансового стану підприємства та схильності його до банкрутства є наступні економічні моделі, які будуються на основі фінансових коефіцієнтів:

1. Двох факторна модель оцінки імовірності банкрутства підприємства.

Однією з найпростіших моделей прогнозування імовірності банкрутства вважається двох факторна модель. Вона базується на двох ключових показниках: показнику поточної ліквідності і показнику частки позикових коштів, від яких залежить імовірність банкрутства підприємства. Ці показники помножують на вагові значення коефіцієнтів, знайдені емпіричним шляхом, і результати потім складаються з деякою постійною величиною (const), також отриманою тим же дослідно-статистичним способом. Якщо результат Z виявляється від'ємним, імовірність банкрутства невелика. Додане значення Z вказує на високу імовірність банкрутства.

У американській практиці виявленні і використовуються такі вагові значення коефіцієнтів:

- для показників поточної ліквідності (покриття) (K_n);
- для показників питомої ваги позикових коштів в пасивах підприємства (K_3);
- постійна величина: $-0,3877$.

Звідси формула розрахунку Z приймає наступний вигляд:

$$Z = -0,3877 - 1,0736K_n + 0,0579K_3 \quad (2.1)$$

Для отримання більш точного прогнозу американська практика рекомендує брати до уваги рівень і тенденцію зміни рентабельності реалізованої продукції, оскільки даний показник істотно впливає на фінансову стійкість підприємства. Це дозволяє одночасно порівнювати показник ризику банкрутства Z і рівень рентабельності продажу продукції. Якщо перший показник знаходиться в безпечних межах і рівень рентабельності продукції досить високий, то імовірність банкрутства дуже незначна.

Потрібно мати на увазі, що дана модель розроблена для США, а в нашій країні інші темпи інфляції, інші цикли макро – і мікроекономіки, а також інші рівні фондо –, енерго – і трудомісткості виробництва, продуктивності праці, інший податковий тягар. Внаслідок цього неможливо використовувати приведені вище значення коефіцієнтів в українських умовах. Однак саму модель з числовими значеннями, відповідними реаліям українського ринку, можна було б застосувати, якби вітчизняні облік і звітність забезпечували досить представницьку інформацію про фінансовий стан підприємства.

Розглянута двохфакторна модель не забезпечує всебічної оцінки фінансового стану підприємства, а тому можливі дуже значні відхилення прогнозу від реалі.

2. Оцінка імовірності банкрутства підприємства на основі Z – рахунку Альтмана.

Цей метод запропонований в 1968 р. відомим західним економістом Альтманом (Edward I. Altman). Індекс кредитоспроможності, побудований за допомогою апарату мультиплікативного дискримінантного аналізу (Multiple – discriminant analysis – MDA), дозволяє в першому наближенні розділити господарюючі суб'єкти на потенційних банкрутів і не банкрутів.

При побудові індексу Альтман досліджував 66 підприємств, половина яких збанкрутувала в період між 1946 і 1965 рр., а половина працювала успішно, і 22 аналітичних коефіцієнта, які могли бути корисні для прогнозування можливого банкрутства. З цих показників він відібрав п'ять найбільш значущих і побудував багатофакторне регресійне рівняння. Таким чином, індекс Альтмана являє собою функцію від деяких показників, які характеризують економічний потенціал підприємства та результати його роботи за минулий період. У загальному вигляді індекс кредитоспроможності (Z – рахунок) має вигляд:

$$Z = 1,2K_1 + 1,4K_2 + 3,3K_3 + 0,6K_4 + K_5, \quad (2.2)$$

де K_1 – оборотний капітал / сума активів;

K_2 – нерозподілений прибуток / сума активів;

K_3 – операційний прибуток / сума активів;

K_4 – ринкова вартість акцій / сума заборгованості;

K_5 – виручка / сума активів.

Результати чисельних розрахунків по моделі Альтмана показали, що узагальнюючий показник Z може приймати значення в межах $[-14; 22]$. При цьому підприємства, для яких $Z > 2,99$ потрапляють в число фінансово стійких, підприємства, для яких $Z > 1,81$, є безумовно – неспроможними, а інтервал $[1,81 - 2,99]$ складає зону невизначеності.

Z – коефіцієнт має загальний серйозний недолік – по суті його можна використати лише для відносно великих компаній, що котирують свої акції на біржах. Саме для таких компаній можна дістати об'єктивну ринкову оцінку власного капіталу.

У 1983 р. Альтман отримав модифікований варіант своєї формули для компаній, акції яких не котувалися на біржі:

$$Z = 0,717K_1 + 0,847K_2 + 3,107K_3 + 0,42K_4 + 0,995K_5, \quad (2.3)$$

(де K_4 – це балансова, а неринкова вартість акцій). “Приграничне” значення для цієї формули – 1,23.

В українській практиці робиться численні спроби використання Z – рахунку Альтмана для оцінки платоспроможності і діагностики банкрутства, використовувалась комп'ютерна модель прогнозування діагностики банкрутства. Однак відмінності у зовнішніх чинниках, що впливають на функціонування підприємства (міра розвитку фондового ринку, головним чинником, слабкий розвиток вторинного ринку цінних паперів, податкове законодавство, нормативне забезпечення бухгалтерського обліку), а отже, на економічні показники, що використовуються в моделі Альтмана, створюють імовірність оцінки.

Досвід використання вказаних моделей в ряді країн США, Канаді, Бразилії, Японії показав, що спрогнозувати імовірність банкрутства за допомогою п'ятифакторної моделі за 1 рік можна з точністю до 90%, за 2 – до 70%, за 3 – 50%.

3. Модель Романа Ліса для оцінки фінансового стану.

У 1972 р. Роман Ліс отримав наступну формулу для Великобританії:

$$Z = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4 \quad (2.4)$$

- де X_1 – оборотний капітал / суму активів;
 X_2 – операційний прибуток / суму активів;
 X_3 – нерозподілений прибуток / сума активів;
 X_4 – власний капітал / позиковий капітал.

Граничне значення для цієї моделі дорівнює 0,037.

4. Оцінка фінансового стану підприємства за показниками У. Бівера.

Відомий фінансовий аналітик Уільям Бівер запропонував свою систему показників для оцінки фінансового стану підприємства. З метою діагностики банкрутства він рекомендував дослідити тренди показників. Система показників Бівера і їх значення для діагностики банкрутства представлені в табл. 2.3.

Колонка 3 – для сталих компаній;

Колонка 4 – за 5 років бо банкрутства;

Колонка 5 – за 1 рік до банкрутства.

Дана методика також не відображає всі сторони діяльності компанії і не є універсальною методикою для прогнозування імовірності банкрутства.

Таблиця 2.3

Розрахунок показників У. Бівера

Показники	Розрахунок	Значення показників		
		3	4	5
1	2			
1. Коефіцієнт Бівера	(Чистий прибуток – амортизація) / (дострокові зобов'язання + короткострокові зобов'язання)	0,4 – 0,45	0,17	– 0,15
2. Рентабельність активів	(Чистий прибуток / активи) x 100%	6 – 8	4	– 22
3. Фінансовий леверидж	(Довгострокові зобов'язання + поточні зобов'язання) / активи	≤ 37	≤ 50	≤ 80
4. Коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом	(Власний капітал – позаоборотні активи) / активи	0,4	≤ 0,3	≈ 0,06
5. Коефіцієнт покриття	Оборотні активи / короткострокові зобов'язання	≤ 3,2	≤ 2	≤ 1

5. Метод рейтингової оцінки фінансового стану підприємства (рейтингове число). Р. С. Сайфулін і Г. Г. Кадиков запропонували випростовувати для експертної – оцінки фінансового стану підприємства рейтингове число:

$$R = 2K_0 + 0,1K_{пл} + 0,08K_i + 0,45K_m + K_{пр}, \quad (2.5)$$

де K_0 – коефіцієнт забезпеченості власними коштами ($K_0 \geq 0,1$);

$K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності ($K_{пл} \geq 2$);

K_i – інтенсивність обігу капіталу, що авансується, яка характеризує обсяг реалізованої продукції, що припадає на одну грошову одиницю коштів, вкладених в діяльність підприємства ($K_i \geq 2,5$);

K_m – коефіцієнт менеджменту, характеризується відношенням прибутку від реалізації до величини виручки від реалізації ($K_m \geq (n + 1) / r$, де r – облікова ставка НБУ);

$K_{пр}$ – рентабельності власного капіталу – відношення балансового прибутку до власного капіталу ($K_{пр} \geq 0,2$).

Якщо рейтингове число R для підприємств має значення більш 1, то підприємство знаходиться у задовільному стані. Якщо значення R менше 1, то це характеризується як задовільний стан. Рейтингова оцінка фінансового стану може застосовуватися з метою класифікації підприємства за рівнем ризику, взаємовідносин з ними банків, інвестиційних компаній, партнерів. Діагностика неспроможності на базі рейтингового числа, однак, не дозволяє оцінити причин попадання підприємства “в зону неплатоспроможності”. Крім того, нормативний зміст коефіцієнтів, що використовуються для рейтингової оцінки, також не враховує галузевих особливостей підприємства.

6. R – модель прогнозу ризику банкрутства.

Вченими Іркутської державної економічної академії запропонована чотирьох факторна модель прогнозу ризику банкрутства (модель R), яка має наступний вигляд:

$$R = 8,38K_1 + K_2 + 0,054K_3 + 0,63K_4 \quad (2.6)$$

де K_1 – оборотний капітал / суму активів;

K_2 – чистий прибуток / власний капітал;

K_3 – виручка від реалізації / активи;

K_4 – Чистий прибуток / інтегральні витрати.

Імовірність банкрутства підприємства у відповідності зі значенням моделі R визначається таким чином (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Загальна оцінка імовірності банкрутства підприємства

Значення R (коефіцієнту імовірності банкрутства)	Імовірність банкрутства, %
Менше 0	Максимальна (90 – 100)
0 – 0,18	Висока (60 – 80)
0,18 – 0,32	Середня (35 – 50)
0,32 – 0,42	Низька (15 – 20)
Більш 0,42	Мінімальна (до 10)

До достоїнств даної моделі можна віднести те, що механізм її розробки та всі основні етапи розрахунків досить прості і можуть бути детально пояснені і обгрунтовані. Але необхідно зауважити, що при проведенні оцінки схильності підприємства до банкрутства та розрахунку коефіцієнта імовірності банкрутства потрібно враховувати галузеві специфіки підприємств. Тому при проведенні більш точної оцінки схильності підприємства до банкрутства потрібно розробити та користуватися галузевими коефіцієнтами імовірності банкрутства.

7. Прогнозні модель Таффлера.

Британській вчений (Taffler) запропонував в 1977 р. чотирьохфакторну прогнозну модель, при розробці якої використав на ступний підхід.

При використанні комп'ютерної техніки на першій стадії обчислюються 80 відносин за даними платоспроможних компаній і компаній, що збанкрутили. Потім використовуючи статистичний метод, відомий як багатомірний дискримінантний аналіз, можна побудувати модель платоспроможності, визначаючи приватні співвідношення, які найкращим чином виділяють дві групи компаній та їх коефіцієнти. Такий вибіркового підрахунок співвідношень є типовим для визначення деяких ключових вимірювань діяльності корпорацій, таких як прибутковість, відповідність зворотного капіталу, фінансовий ризик і

ліквідність. Об'єднуючи ці показники і зводячи їх відповідним чином до одного, модель платоспроможності надає точну картину фінансового стану корпорації. Типова модель для аналізу компанії, акції яких котируються на біржах, приймає форму:

$$Z = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4 \quad (2.7)$$

де X_1 – операційний прибуток / короткострокові зобов'язання;

X_2 – оборотній капітал / суму зобов'язань;

X_3 – короткострокові зобов'язання / сума активів;

X_4 – виручка / сума активів.

Якщо величина Z – рахунку більше 0,3, це свідчить, що у фірми непогані довгострокові перспективи, а якщо менше 0,2 то банкрутство більш ніж імовірно.

8. Модель Фулмера

Середній розмір сукупних активів фірм у вибірці Фулмера - 455 тис. доларів. Початкова версія моделі включала 40 коефіцієнтів. Модель прогнозує точно у 98% випадків на рік уперед схильність до банкрутства, 81% випадків - на два роки наперед.

Загальний вигляд моделі:

$$H = 5,528 V_1 + 0,212 V_2 + 0,073 V_3 + 1,270 V_4 - 0,120 V_5 + 2,335 V_6 + 0,575 V_7 + 1,083 V_8 + 0,894 V_9 - 6,075, \quad (2.8)$$

де $V_1 = \frac{\text{нерозподілений прибуток минулих років}}{\text{сукупні активи}}$; $V_2 = \frac{\text{об'єм реалізації}}{\text{сукупні активи}}$;

$V_3 = \frac{\text{прибуток до сплати податків}}{\text{сукупні активи}}$; $V_4 = \frac{\text{грошовий потік}}{\text{сукупні активи}}$;

$V_5 = \frac{\text{борг}}{\text{сукупні активи}}$; $V_6 = \frac{\text{пасиви}}{\text{сукупні активи}}$; $V_7 = \log(\text{матеріальні активи})$;

$V_8 = \frac{\text{оборотний капітал}}{\text{сукупні зобов'язання}}$;

$V_9 = \frac{\text{прибуток до сплати процентів та податків}}{\text{сплачений процент}}$.

За результатами моделі можна отримати наступний прогноз:

- втрата платоспроможності неминуче при $H < 0$;
- при $H > 0$ компанія функціонує нормально, з подальшою градацією.

9. Модель Спрингейта

Дана модель має наступний вигляд:

$$Z = 1,03 A + 3,07 B + 0,66 Z + 0,4 D, \quad (2.9)$$

де A - робочий капітал / загальна вартість активів;

B - оподаткований прибуток і проценти / загальна вартість активів;

Z - оподаткований прибуток / короткострокова заборгованість;

D - обсяг продажу / загальна вартість активів.

Вважається, що точність прогнозування банкрутства за цією моделлю становить 92%, однак згодом цей показник меншає. Якщо $Z < 0,862$, о підприємство вважається потенційним банкрутом.

10. Узагальнена модель, побудована на основі дискримінантної функції.

Згідно з деякими методиками прогнозування банкрутства побудована універсальна дискримінантна функція:

$$Z = 1,5 X_1 + 0,08 X_2 + 10 X_3 + 5 X_4 + 0,3 X_5 + 0,1 X_6, \quad (2.10)$$

де X_1 – cash – flow / зобов'язання;

X_2 - валюта балансу;

X_3 - прибуток / валюта балансу;

X_4 - прибуток / виручка від реалізації;

X_5 - виробничі запаси / виручка від реалізації;

X_6 - оборотність основного капіталу (виручка від реалізації / валюта балансу).

Отримані значення Z - показника можна інтерпретувати так:

$Z > 2$ - підприємство вважається фінансово стійким, і йому не загрожує банкрутство;

$1 < Z < 2$ - фінансова рівновага (фінансова стійкість) підприємства порушена, але при умові переходу до антикризового управління банкрутство йому не загрожує;

$0 < Z < 1$ - підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних дій;

$Z < 0$ - підприємство напівбанкрут.

У вітчизняній практиці вказана модель використовується мало, оскільки не враховує галузевих особливостей розвитку підприємств і форм організації, які належать їхньому бізнесу. Тому дані такого прогнозування є вельми суб'єктивними і не дають підстав для практичних висновків.

11. Модель PAS – коефіцієнта

Для посилення прогнозуючої ролі моделей можна трансформувати 2-коефіцієнт в PAS –коефіцієнт (Perfomans Analysys Score), що дозволяє відстежувати діяльність компанії у часі. Вивчаючи PAS – коефіцієнт як вище, так і нижче критичного рівня, легко визначити моменти занепаду і відродження компанії. PAS – коефіцієнт – це відносний рівень діяльності компанії, виведений на основі її Z – коефіцієнта за певний рік і виражений в процентах від 1 до 100. Наприклад, PAS – коефіцієнт, рівний 50, вказує на те, що діяльність компанії оцінюється задовільно, тоді як PAS – коефіцієнт, рівний 10, свідчить про те, що лише 10% компаній знаходяться в гіршому положенні (незадовільна ситуація). Отже, розрахувавши Z – коефіцієнт для компанії, можна потім трансформувати абсолютну міру фінансового стану у відносну міру фінансової діяльності. Іншими словами, якщо Z – коефіцієнт може свідчити про те, що компанія знаходиться в ризикованому стані, то PAS – коефіцієнт відображає історичну тенденцію та поточну діяльність на перспективу.

Сильною стороною такого підходу є його здатність поєднувати ключові характеристики звіту про прибутки і збитки балансу в єдине представницьке співвідношення. Так, компанія, що одержує великі прибутки, але слабка з точки зору балансу, може бути зіставлена з менш прибутковою, баланс якої урівноважений. Таким чином, розрахувавши PAS – коефіцієнт, можна швидко оцінити фінансовий ризик, пов'язаний з даною компанією. Тобто, підхід ґрунтується на принципі, що ціле більш цінне, ніж сума його складових.

Додатковою особливістю цього підходу є використання «рейтингу ризику» для подальшого виявлення прихованого ризику. Цей рейтинг статистичне визначається тільки, якщо компанія має від'ємний Z – коефіцієнт, і обчислюється на основі тренда Z – коефіцієнта, величини від'ємного Z – коефіцієнта і числа років, протягом яких компанія знаходилася в ризикованому фінансовому стані. Використовуючи п'яти балову шкалу, в якій 1 вказує на «ризик, але незначну імовірність негайної біди», а 5 означає «абсолютну неможливість збереження колишнього стану», менеджер оперує готовими засобами для оцінки загального балансу ризиків, пов'язаних з кредитами клієнта.

Безумовно, більшість приведених моделей розроблена для відмінних від існуючих в Україні економічних умов. Відмінності в темпах інфляції і фазах циклу, особливо в фондо-, енерго-, трудомісткості виробництв, інший податковий клімат вимагають відповідного коректування моделей.

Разом з тим саме використання інтегрального підходу при оцінці і прогнозуванні фінансового стану підприємств значно підвищить якість аналізу і об'єктивність його висновків, а вживання відповідних моделей дозволить досить оперативно виявляти потенційних банкрутів, завчасно доводити інформацію про них до зацікавлених осіб. Це в значній мірі пом'якшить наслідки неспроможності для господарських партнерів даних підприємств, їх кредиторів, населення та інших осіб.

Методи прогнозування банкрутства, засновані на використанні порівняльного аналізу. Орієнтація на якийсь один критерій, навіть вельми привабливий з позиції теорії, на практиці не завжди виправдана. Тому багато аудиторських фірм та інших компаній, що займаються аналітичними оглядами, прогнозуванням та консультуванням, використовують для аналітичних оцінок системи критеріїв, тобто різноманітні порівняльні, якісні методики оцінки банкрутства. Використання таких методик для подібного дослідження містить у собі як переваги, так і недоліки. Основною перевагою є те, що за допомогою цих методик можна аналізувати ті процеси, які неможливо описати методами,

що працюють з однією оцінкою. Але в цьому є і свої мінуси: набагато легше прийняти рішення в умовах однокритеріальної задачі, ніж за умов багатокритеріальної задачі. Разом з тим будь-яке прогнозне рішення подібного роду, незалежно від числа критеріїв, є суб'єктивним, а розраховані значення критеріїв носять швидше характер інформації до роздуму, ніж спонукальних стимулів для прийняття негайних рішень. Розглянемо деякі якісні прогнозні методики: 1. Методика В. В. Ковальова; 2. Метод Аргенті (А – рахунки); 3. Методика компанії ERNST & WHINNEY; 4. Метод Скоуна; 5. Методика якісного аналізу В. В. Ковальова.

Як приклад можна привести рекомендації Комітету з узагальнення практики аудитування (Великобританія), що містять перелік критичних показників для оцінки можливого банкрутства підприємства. В.В. Ковальов, базуючись на розробках західних аудиторських фірм і адаптуючи ці розробки до вітчизняної специфіки бізнесу, запропонував наступну дворівневу систему показників.

До першої групи відносяться критерії і показники, несприятливі поточні значення або динаміка зміни яких свідчать про можливі в майбутньому значні фінансові ускладнення, в тому числі й банкрутство. До них належать:

- істотні втрати, що повторюються в основній виробничій діяльності;
- перевищення деякого критичного рівня простроченої кредиторської заборгованості;
- надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень;
- стійко низькі значення коефіцієнтів ліквідності;
- хронічна нестача зворотних коштів;
- стійка частка позикових коштів, яка збільшується до небезпечної межі в загальній сумі джерел коштів;
- неправильна реінвестиційна політика;
- перевищення розмірів позикових коштів над встановленими лімітами;

- хронічне невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами та акціонерами (відносно своєчасності повернення позик, виплати процентів і дивідендів);

- висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості;
- наявність наднормативних товарних та виробничих запасів;
- погіршення відносин з установами банківської системи;
- використання (вимушене) нових джерел фінансових ресурсів на відносно не вигідних умовах;

- застосування у виробничому процесі обладнання, терміни експлуатації якого вже вийшли;

- потенційні втрати довгострокових контрактів;
- несприятливі зміни в портфелі замовлень.

У другу групу входять критерії та показники, несприятливі значення яких не дають підстави розглядати поточний фінансовий стан як критичний. Разом з тим вони вказують, що при певних умовах або неприйнятті дійових заходів ситуація може різко погіршитися. До них належать:

- втрата ключових співробітників апарату управління;
- вимушені зупинки, а також порушення виробничо-технологічного процесу;

- недостатня диверсифікація діяльності підприємства, тобто надмірна залежність фінансових результатів від якогось одного конкретного проекту, типу обладнання, вигляду активів та ін.;

- зайва ставка на успішність, що прогнозується, і прибутковість нового проекту;

- участь підприємства в судових розглядах з не передбачуваним виходом;
- втрата ключових контрагентів;
- недооцінка технічного та технологічного оновлення підприємства;
- неефективні довгострокові угоди;
- політичний ризик, пов'язаний з підприємством загалом або його ключовими підрозділами.

Що стосується критичних значень цих критеріїв, то вони повинні бути деталізовані по галузях, а їх розробка може бути виконана після накопичення певних статистичних даних.

2. Метод Аргенті (А-рахунок)

Згідно з даною методикою, дослідження починається з припущень, що:

- йде процес, який веде до банкрутства;
- процес цей для свого завершення вимагає декілька років;
- процес може бути розділений на три частини:

1. Недоліки. Компанії, які скочуються до банкрутства, роками демонструють ряд нестач, очевидних задовго до фактичного банкрутства.

2. Помилки. Внаслідок накопичення цих недоліків компанія може здійснити помилку, яка призводить до банкрутства.

3. Симптоми. Зроблені компанією помилки починають виявляти всі відомі симптоми неплатоспроможності, що наближається: погіршення показників (приховане за допомогою «творчих» розрахунків), ознаки нестачі грошей. Ці симптоми виявляються в останні два або три роки процесу, який призводить до банкрутства і який часто розтягується на термін від п'яти до десяти років.

При розрахунку А-рахунку конкретної компанії необхідно ставити або кількість балів згідно з Аргенті, або 0 - проміжні значення не допускаються. Кожному чиннику кожної стадії привласнюють певну кількість балів і розраховують агрегований показник А – рахунок (табл.2.5).

3. Методика компанії ERNST & WHINNEY

Компанія Ernst & Whinney (зараз вона називається Ernst & Young) розробила наступний тест для прогнозу банкрутства фірм:

- директори їздять на особистих «Роллс-ройсах»;
- фонтан у приймальній;
- флагшток у дворі фабрики;
- некваліфікований / немолодий бухгалтер;
- наявність нагороди її Королівської Величності (для Великобританії);
- аудитор, що працював із компанією, зробив блискучу кар'єру;

- новий офіс;
- слова «Hi-Tech» («високі технології») в назві фірми;
- річний звіт з фотографією голови ради директорів, що спускається з вертольота;
- компанія нещодавно відкрила офіс в Китаї;
- продукція - лідер ринку;
- задоволені життям співробітники, відсутність страйків.

Таблиця 2.5

Метод А – рахунку

Недоліки	Ваш бал	Бал за методом Аргенті
Директор – автократ		8
Президент ради директорів є директором		4
Пасивність ради директорів		2
Внутрішнє протистояння і раді директорів		2
Слабкий фінансовий директор		2
Нестача професіональних менеджерів середньої та нижньої ланок		1
Недоліки системи обліку:		
Відсутність бюджетного контролю		3
Відсутність прогнозу грошових доходів		3
Відсутність системи управлінського обліку витрат		3
Слабка реакція на зміни (поява нових продуктів, технологій, ринків, методів організації праці и т.п.)		15
Максимальна сума балів		43
“Прохідний бал”		10
Якщо сума більше 10, недоліки в управлінні можуть призвести до серйозних помилок.		
Надвисока доля залучення капіталу		15
Недолік обігових коштів		15
Присутність значного проекту		15
Максимальна сума балів		45
“Прохідний бал”		15
Якщо сума балів на цій стадії більше чи рівна 25, компанія знаходиться в зоні ризику		
Симптоми		
Погіршення фінансових показників		4
Використання “творчого обліку”		4
Позафінансові ознаки погіршення		4
Кінцеві симптоми кризи		3
Максимальна можлива сума балів		12
Максимально можливий А – рахунок		100
Більшість успішних компаній		5 – 18
Компанія може збанкрутувати за п’ять найближчих років		18 – 35
Компанія що знаходиться в стані кризи		35 – 70

4. Метод Скоуна

Метод Скоуна базується на наступних підходах:

- компанії менше п'яти років?
- компанія працює в циклічній галузі?
- короткострокові зобов'язання більше оборотних активів?
- співвідношення позикових і власних коштів більше 100%?
- за останні чотири роки виручка збільшилася більше ніж на 50%?
- резерви негативні і за абсолютною величиною перевищують вартість статутного капіталу?
- компанія переїджає або має намір переїхати?
- чи використовує компанія «творчий» бухгалтерській облік?
- чи не занадто сильно збільшилося співвідношення позикових і власних коштів за минулий рік?
- чи не змінила компанія останнім часом банк, аудиторів, директорів?
- чи не є голова ради директорів одночасно виконавчим директором?
- чи не перевищує сума короткострокового капіталу величину довгострокового капіталу?
- чи не є облік і звітність надмірно докладними або представленими в нестандартному форматі?

Якщо на більш ніж п'ять з цих питань відповідь - «так», то компанія переживає ускладнення. Якщо відповідь на більш ніж вісім питань позитивна - фінансовий стан надто важкий.

Огляд і аналіз приведених вище методик та методів оцінки схильності до банкрутства дозволив сформулювати їх достоїнства і недоліки. Практика використання цих методів заданими українських підприємств і аналіз експертних висновків у даному контексті показали, що найбільш популярними є методи оцінки, засновані на аналізі фінансових коефіцієнтів. Це пов'язано, насамперед, з тим, що порівняльні методи передбачають широке використання експертизи, а національні підприємства або не мають вільних грошей для подібних досліджень, або не хочуть показувати своє реальне положення.

2.3. Фінансовий аналіз в оцінці ймовірності банкрутства підприємства

Одним з центральних механізмів процесу санації виступає механізм діагностики фінансового стану підприємства, цільовою спрямованістю якого є отримання кількісної інтегральної оцінки фінансового стану підприємства. На рис. 2.4 наведено три основні модулі цього механізму.

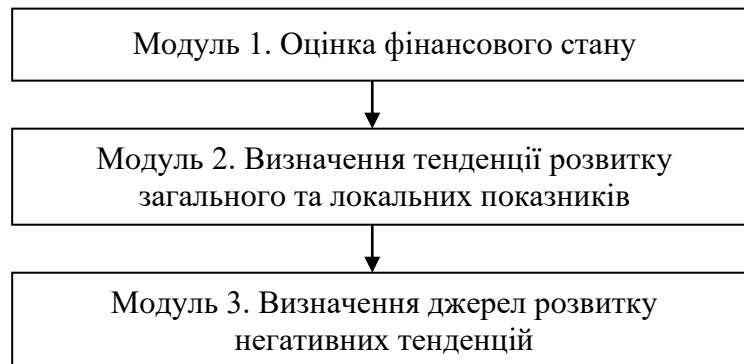

Рис. 2.4. Взаємозв'язок модулів, які формують механізм діагностики

Модуль 1. Кількісна оцінка стану підприємства

Модуль оцінки стану призначений для побудови однозначної кількісної оцінки фінансової ситуації, що склалася в певний момент часу на підприємстві. У ньому розв'язуються наступні задачі (рис. 2.5):

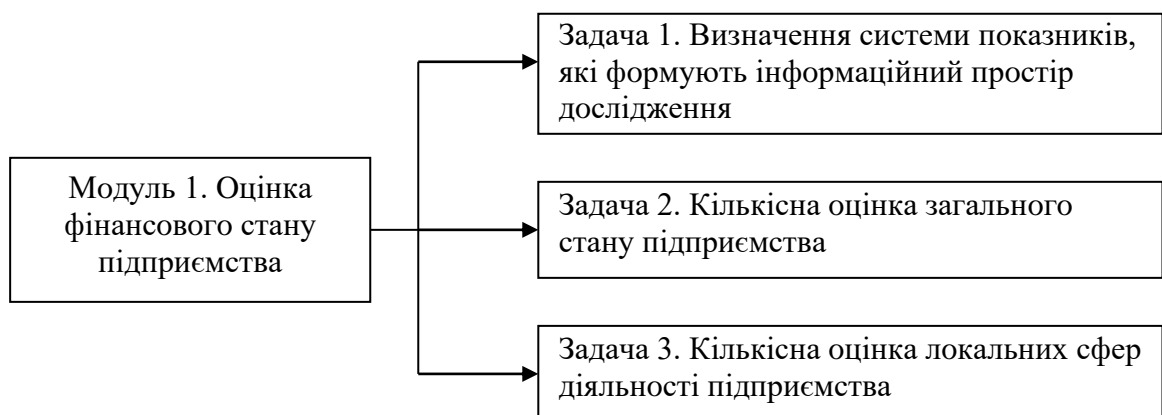

Рис. 2.5. Перелік задач, які розв'язуються в модулі

Задача 1. Визначення системи показників, що формують інформаційний простір дослідження

Ця задача є однією з найбільш істотних задач. Від того, які показники формуватимуть інформаційний простір дослідження, багато в чому залежить достовірність та якість отриманих результатів. Саме тому перелік показників, які формують фінансову ситуацію, повинен відповідати наступним вимогам:

- показники повинні давати комплексну характеристику фінансового стану підприємства;
- вибрані показники повинні відображати найбільш істотні ознаки різних аспектів фінансового стану;
- перелік показників повинен відповідати діючій системі обліку та звітності;
- витрати на збір і обробку інформації повинні бути мінімальними.

Правильно підібрана система показників, утворюючи єдність, діючи одночасно, дозволяє гасити нестачі одного показника перевагами іншого і, маючи властивість емерджентності, утворює нову якість, не властиву жодному з показників, включених у систему.

Крім того, вибрані показники повинні забезпечувати використання різних методів фінансового аналізу, таких як:

- горизонтальний (трендовий) аналіз;
- вертикальний (структурний) аналіз;
- порівняльний аналіз;
- аналіз фінансових коефіцієнтів.

Виходячи з перелічених методів, у практиці господарювання існує багато підходів до угруповання фінансових показників. Так, у роботі пропонується розподіл на внутрішні і зовнішні фінансові показники. До зовнішніх фінансових показників відносяться:

- абсолютні показники прибутку;
- відносні показники рентабельності;
- показники фінансового стану і ринкової стійкості;
- показники ліквідності балансу і платоспроможності;
- показники ефективності використання позикового капіталу.

Основний зміст внутрішнього фінансового аналізу складають показники ефективності авансованого капіталу, аналізу взаємозв'язку витрат, обороту і прибутку.

Досить велика група методик фінансового аналізу підприємства базується на класифікації показників за двома основними групами:

- показники аналізу фінансового стану підприємства;
- показники аналізу фінансових результатів діяльності підприємства.

До першої групи відносяться показники, що характеризують:

- загальну оцінку фінансового стану і його зміни за звітний період;
- аналіз фінансової стійкості підприємства;
- аналіз ліквідності балансу;
- аналіз фінансових коефіцієнтів.

Другу групу формують показники:

- аналізу рівня, структури і динаміки абсолютних фінансових результатів;
- аналізу рентабельності і ділової активності підприємства.

У даному дослідженні пропонується класифікувати показники, що відображають фінансовий стан підприємства, виходячи з цілей фінансової діагностики, а саме:

- оцінки фінансового стану і ліквідності;
- оцінки майнового стану підприємства;
- оцінки оборотності активів або ділової активності;
- оцінки рентабельності;
- оцінки від'ємних статей балансу.

Оцінка структури майна підприємства і джерел його формування необхідна як для самого підприємства, так і для зовнішніх партнерів. Стан і обіг основних коштів характеризуються коефіцієнтом зносу основних коштів, коефіцієнтом їх поновлення, а також коефіцієнтом вибуття основних коштів. Крім того, для всебічної оцінки майнового стану підприємства дану групу показників необхідно доповнити показниками, що характеризують величину товарно-матеріальних запасів і дебіторської заборгованості підприємству.

Фінансовий стан підприємства характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів і підприємства. До них відносяться: величина власних коштів підприємства, коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними обіговими коштами, відношення дебіторської і кредиторської заборгованості, коефіцієнти довгострокової та поточної ліквідності, коефіцієнт маневреності власного капіталу. Дана група показників істотно впливає на оцінку платоспроможності підприємства, особливо, загальний коефіцієнт ліквідності балансу та коефіцієнт ліквідності, розрахований по різних групах ліквідних коштів підприємства. У законодавстві України про банкрутство загальний коефіцієнт ліквідності є одним з індикаторів платоспроможності підприємства і, отже, значно впливає на рішення про те, стійке підприємство чи воно знаходиться в області розвитку кризи.

Проаналізуємо згідно фінансовий звітності фінансовий стан ДП «Агрофірма Іскра» (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Значення показників фінансового стану ДП «Агрофірма Іскра» за 2020-2021 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Виробничі запаси	1,0	4,5	3,5	350,0
Дебіторська заборгованість	103,0	339,0	236,0	229,1
Короткострокові зобов'язання	620,8	983,3	362,5	58,4

Результати аналізу показників, що характеризують фінансове становище підприємства, за 2020-2021 рр. показує зростання обсягів короткострокових зобов'язань, тобто прагнення підприємства забезпечити свою діяльність за рахунок використання кредитних ресурсів. Однак це збільшує заборгованість підприємства і тим самим посилює кризові явища.

Також спостерігається зростання виробничих запасів підприємства, на 31.12.2020 р. вони складають 1,0 тис. грн., то на 31.12.2021 р. вони дорівнюють 4,5 тис. грн., що характеризує їх зростання на 3,5 тис. грн.

Аналізуючи дебиторську заборгованість бачимо її зростання в порівнянні з другими періодами, що свідчить про погіршення фінансового становища, але це зростання можна пояснити збільшенням обсягів виробництва і виторгу продукції.

Для більш детального аналізу фінансового становища підприємства необхідно розрахувати ще додаткові коефіцієнти.

Розрахуємо коефіцієнти, що характеризують фінансову стійкість ДП «Агрофірма Іскра» в 2021 році.

1. Розрахуємо коефіцієнт фінансової автономії (незалежності).

Цей коефіцієнт характеризує частку власних коштів підприємства (власного капіталу) в загальній сумі майна, авансованого в його діяльність. Розрахунок фінансової стійкості має таку формулу розрахунку:

$$K_{авт} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Всього джерел засобів}} \quad (2.11)$$

2. Розрахуємо коефіцієнт фінансової залежності .

$$K_{зал} = \frac{\text{Залучені кошти}}{\text{Всього джерел засобів}} \quad (2.12)$$

3. Розрахуємо коефіцієнт фінансового ризику.

Цей показник відображає співвідношення залучених коштів і власного капіталу. Розрахунок проводиться за формулою:

$$K_{ф.р.} = \frac{\text{Залучені кошти}}{\text{Власний капітал}} \quad (2.13)$$

4. Розрахуємо коефіцієнт маневреності власного капіталу.

Цей показник відображає, яка частка власного обігового капіталу знаходиться в обігу, в тій формі в котрій можливе вільно маневрувати коштами, або яка капіталізована. Коефіцієнт повинен бути досить високий, щоб забезпечити гнучкість у використанні власних коштів підприємства.

$$K_{ман} = \frac{\text{Власний обіговий капітал}}{\text{Власний капітал}} \quad (2.14)$$

Результати аналізу за 2020-2021 рр. приведені в табл. 2.7 і на рис. 2.6.

Таблиця 2.7

Розрахунок коефіцієнтів фінансової стійкості ДП «Агрофірма Іскра»
за 2020-2021 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Коефіцієнт фінансової автономії	-0,15	-0,16	-0,01	-3,5
Коефіцієнт фінансової залежності	1,15	1,16	0,01	0,5
Коефіцієнт фінансового ризику	-7,54	-7,32	0,22	2,9
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,68	-0,50	0,18	26,2

Розрахувавши і побудувавши таблицю бачимо, що фінансові коефіцієнти що дають змогу оцінити фінансову стійкість підприємства, можемо оцінити фінансовий стан підприємства як кризовий. По перше оцінивши коефіцієнт фінансової автономії бачимо, що він незначно постійно знижується: якщо на 1 січня 2021 року він рівняється -0,15, що дає змогу сказати, що кошти підприємства сформовані за рахунок позикових коштів, але вже на 1 січня 2022 року бачимо, що цей показник рівняється -0,16, що свідчить про те що підприємство втратило фінансову незалежність.

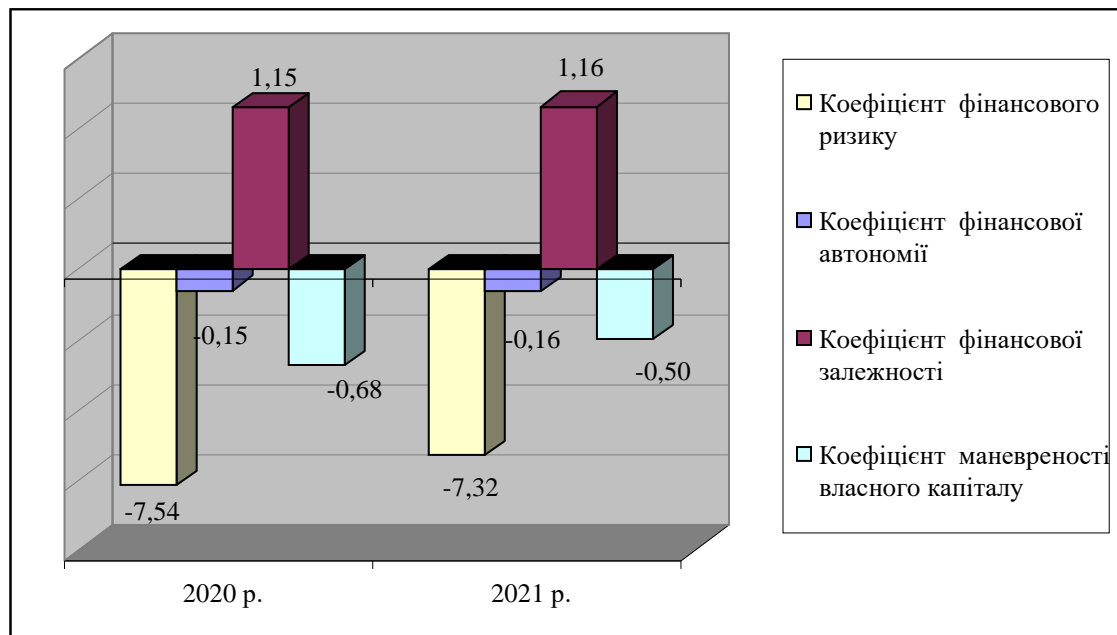

Рис. 2.6. Розрахунок коефіцієнтів, що характеризують фінансову стійкість ДП «Агрофірма Іскра» за 2020-2021 рр.

Другий коефіцієнт фінансової залежності підприємства свідчить, що більшість капіталу котрий належить підприємству належить кредиторам, і на кінець 2021 року він рівняється 1,16 що перевищує критичне значення.

Про втрату фінансової стійкості також свідчить, те що на перше січня 2021 року, на одну гривню власних коштів приходилось 7,54 гривні залучених коштів, але протягом певного часу це значення поступово зростало і на 01 січня 2022 року дорівнює 7,32 грн., про що свідчить такий показник як коефіцієнт фінансового ризику.

Останній з чотирьох показників – коефіцієнт маневреності власного капіталу - вказує на те, що у підприємства на кінець 2021 року не залишилися власних обігових коштів, тому що значення показника дорівнює негативному значенню (-0,5).

Важливим показником, котрий характеризує фінансову стійкість підприємства, являється джерело фінансування матеріальних обігових коштів.

Матеріальні обігові засоби підприємства ставлять собою запаси, вартість котрих відображається в другому розділі активі балансу. Кількісне значення

даного показника визначається підсумовуванням даних: виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція, товари. Формула розрахунку вартості матеріальних обігових коштів підприємства можна розрахувати наступним зразком:

$$З = \text{Виробничі запаси} + \text{Тварини на вирощуванні} + \text{Незавершене виробництво} + \text{Готова продукція} + \text{Товари} \quad (2.15)$$

В нашому випадку матеріальні обігові кошти ДП «Агрофірма Іскра» складаються тільки з виробничих запасів, тому на 01.01.2022 року:

$$З = 4,5 \text{ тис. грн.}$$

Для оцінки джерел формування матеріальних обігових коштів (запасів) ДП «Агрофірма Іскра» в 2021 р. використовується декілька показників, котрі характеризують види джерел:

1. Власні обігові кошти

$$K_{\text{в. об.}} = \text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи} \quad (2.16)$$

$$K_{\text{в. об.}} = -134,3 - 288,9 = -423,2 \text{ тис. грн.}$$

2. Власні обігові кошти і довгострокові позикові джерела формування коштів (функціонуючого капіталу)

$$K_{\text{в. дз.}} = K_{\text{в. об.}} + \text{Довгострокові зобов'язання} \quad (2.17)$$

$$K_{\text{в. дз.}} = -423,2 + 0 = -423,2 \text{ тис. грн.}$$

3. Загальна величина основних джерел формування запасів.

$$K_{\text{o.}} = K_{\text{в. дз.}} + \text{Поточні зобов'язання} \quad (2.18)$$

$$K_{\text{o.}} = -423,2 + 983,3 = 560,1 \text{ тис. грн.}$$

Трьом показникам наявності джерел формування запасів відповідні показники забезпеченості запасів джерелами формування:

1. Надмірність (+) або недолік (-) власних обігових коштів.

$$\Phi^{\text{с}} = K_{\text{в. об.}} - З \quad (2.19)$$

$$\Phi^{\text{с}} = -423,2 - 4,5 = -427,7 \text{ тис. грн.}$$

2. Надмірність (+) або недолік (-) власних обігових коштів і довгострокових позичкових джерел формування запасів.

$$\Phi^T = K_{в. дз.} - Z \quad (2.20)$$

$$\Phi^c = -423,2 - 4,5 = -427,7 \text{ тис. грн.}$$

3. Надмірність (+) або недолік (-) загальних величини основних джерел формування запасів.

$$\Phi^c = K_o - Z \quad (2.21)$$

$$\Phi^c = 560,1 - 4,5 = 555,6 \text{ тис. грн.}$$

Для інших періодів розрахуємо подібно цим розрахункам, на базі розрахунків будуємо таблицю 2.8.

Таблиця 2.8

Розрахунок коефіцієнтів оцінки джерел формування матеріальних обігових коштів (запасів) ДП «Агрофірма Іскра» за 2020-2021 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Власні обігові кошти	-363,9	-423,2	-59,3	16,30
Власні обігові кошти і довгострокові зобов'язання	-363,9	-423,2	-59,3	16,30
Загальна величина основних джерел формування запасів	256,9	560,1	303,2	118,02
Надмірність або недолік власних обігових коштів	-364,9	-427,7	-62,8	17,21
Надмірність або недолік власних обігових коштів і довгострокових зобов'язань	-364,9	-427,7	-62,8	17,21
Надмірність або недолік загальних джерел формування запасів	255,9	555,6	299,7	117,12

Аналіз коефіцієнтів ліквідності

Фінансове становище підприємства в короткостроковий період оцінюється показниками ліквідності і платоспроможності, характеризуючи можливість

своєчасного і повного проведення розрахунків по короткостроковим зобов'язанням перед контрагентами.

Аналіз платоспроможності і ліквідності важливий не тільки для підприємства, але і для зовнішніх інвесторів.

Під платоспроможністю підприємства розуміється наявність у підприємства грошей і їх еквівалентів в кількості, достатній для розрахунків по кредиторській заборгованості, потребуючій негайного погашення.

Проведемо аналіз платоспроможності ДП «Агрофірма Іскра» у 2021 р. за допомогою розрахунку показників.

1. Розрахуємо суму найбільш ліквідних активів.

$$Л_1 = \text{Поточні фінансові інвестиції} + \text{Грошові кошти} \quad (2.22)$$

$$Л_1 = 215,6 \text{ тис. грн.}$$

2. Розрахуємо суму швидко реалізованих активів.

$$Л_2 = \text{Готова продукція} + \text{Товари} + \text{Дебіторська заборгованість} \quad (2.23)$$

$$Л_2 = 0 + 0 + 339,0 = 339,0 \text{ тис. грн.}$$

3. Розрахуємо суму повільно реалізованих активів.

$$Л_3 = \text{Виробничі запаси} + \text{незавершене виробництво} + \\ + \text{інші оборотні активи} \quad (2.24)$$

$$Л_3 = 4,5 + 0 + 0 = 4,5 \text{ тис. грн.}$$

4. Розрахуємо суму найбільш короткострокових зобов'язань.

$$П_1 = \text{Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги} \quad (2.25)$$

$$П_1 = 9,9 \text{ тис. грн.}$$

5. Розрахуємо суму короткострокових зобов'язань.

$$П_2 = \text{Валюта балансу} - \text{власний капітал} - \text{довгострокові зобов'язання} -$$

$$- \text{кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги} \quad (2.26)$$

$$П_2 = 849,0 - (-134,3) - 0 - 9,9 = 973,4 \text{ тис. грн.}$$

Для 2020 р. розрахуємо подібно даним показникам, на базі отриманих значень будуюмо таблицю 2.9.

6. Розрахуємо коефіцієнт загальної ліквідності (покриття).

$$K_{\text{заг(пок)}} = \frac{Л_1 + Л_2 + Л_3}{П_1 + П_2} \quad (2.27)$$

7. Розрахуємо коефіцієнт проміжної (уточненої) ліквідності.

$$K_{\text{пром}} = \frac{Л_1 + Л_2}{П_1 + П_2} \quad (2.28)$$

Таблиця 2.9

Групування статей балансу в залежності від ліквідності

ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр. (тис. грн.)

Період	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Найбільш ліквідні активи (Л ₁)	79,9	215,6	135,70	169,84
Швидко реалізовані активи (Л ₂)	103,0	339,0	236,00	229,13
Повільно реалізовані активи (Л ₃)	68,9	4,5	-64,40	-93,47
Найбільш короткострокові зобов'язання (П ₁)	4,1	9,9	5,80	141,46
Короткострокові зобов'язання (П ₂)	616,7	973,4	356,70	57,84

8. Розрахуємо коефіцієнт абсолютної ліквідності.

$$K_{\text{аб}} = \frac{Л_1}{П_1 + П_2} \quad (2.29)$$

Для 2020 р. проводяться подібні розрахунки, на базі отриманих значень будуюмо таблицю 2.10.

Аналіз ліквідності балансу ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Період	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Коефіцієнт загальної ліквідності	0,41	0,57	0,16	40,2
Коефіцієнт проміжної (уточненої) ліквідності	0,29	0,56	0,27	92,8
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,13	0,22	0,09	70,4

Аналізуючи фінансовий стан ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр. за допомогою показників ліквідності (рис. 2.7) бачимо, що у підприємства спостерігається покращення цих показників. Розглянемо коефіцієнт загальної ліквідності, який відображає кількість грошей котрі залишаться у підприємства після продажу його запасів і погашення кредиторської заборгованості, і рекомендоване значення якого дорівнює 1-2. На даному підприємстві він рівняється на 01 січня 2021 року 0,41, що свідчить про те, що після продажу запасів і погашення кредиторської заборгованості у підприємства залишиться лише 41 відсоток, тобто підприємство може розрахуватися з кредиторами, але грошей для продовження діяльності не залишиться. Розрахувавши динаміку значень цього показника бачимо, що у 2020-2021 рр. він зростає і приймає значення 0,57, що є позитивною оцінкою діяльності підприємства, однак у підприємства також немає можливості погашення кредиторської заборгованості.

Другий показник, який характеризує ліквідність підприємства, це показник проміжної (уточненої) ліквідності, котрий відображає кількість грошей сформованих за рахунок погашення дебіторської заборгованості і власних коштів в касі і на розрахунковому рахунку, які будуть спрямовані на погашення кредиторської заборгованості. Рекомендоване значення цього показника 0,70-0,80. В даному випадку на 01 січня 2021 р. він рівняється 0,29, це свідчить про те, що підприємство може виконати свої зобов'язання за

рахунок погашення дебіторської заборгованості і власних коштів і касі розрахунковому рахунку на 29 %, а в 2022 р. цей показник збільшився до 56%.

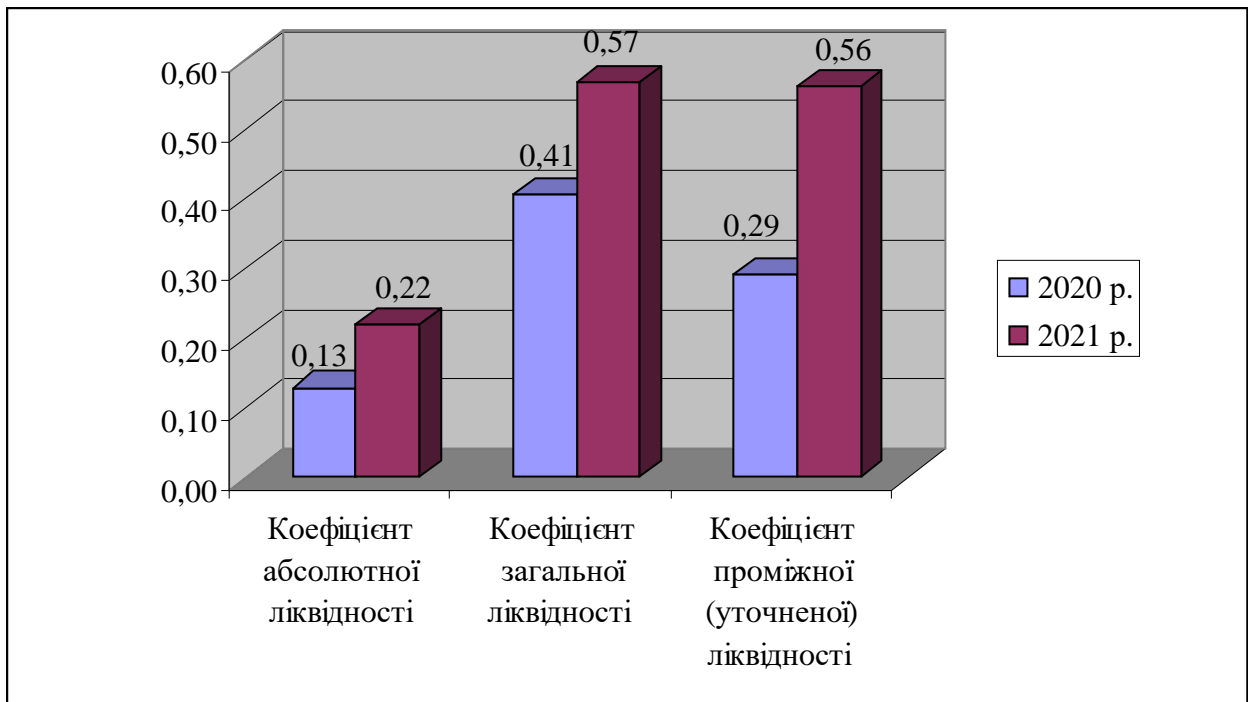

Рис. 2.7. Динаміка зміни коефіцієнтів ліквідності для ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Третій показник абсолютної ліквідності відображає погашення кредиторської заборгованості за рахунок грошей в касі підприємства і розрахунковому рахунку. Аналізуючи цей показник бачимо що на підприємстві спостерігається достатня кількість грошей, тому що цей показник рівняється 0,13, що складає 13 % погашення кредиторської заборгованості. Розглядаючи динаміку цього показника бачимо його збільшення в 2021 р. до 0,22. Даючи оцінку фінансового стану підприємства за допомогою показників ліквідності бачимо, що показники свідчать проте що фінансова стійкість підприємства задовільна і у підприємства хватає грошей на розрахунки з кредиторами. Однак в цілому оцінюючі фінансовий стан підприємства можна сказати що підприємство знаходиться в кризі

Аналіз рівня і динаміки фінансових результатів.

Рентабельність – це показник, який характеризує економічну ефективність. Економічна ефективність – відносний показник, порівняльний отриманий ефект з затратами або ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту.

Існує багато коефіцієнтів рентабельності, використання кожного із них залежить від характеру оцінки ефективності фінансово – господарської діяльності підприємства. Від цього в першу чергу залежить вибір оціночного показника (прибутку) використаного в розрахунках. Частіше використовується чотири розрізняльних показника: валовий прибуток, операційний прибуток, прибуток до оподаткування, чистий прибуток.

Проаналізуємо прибутковість підприємства за допомогою, показників виручки від реалізації продукції, чистого доходу від реалізації продукції, чистого прибутку і інших показників (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Показники прибутковості ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Період	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Виручка від реалізації продукції	855,5	1211,7	356	41,6
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	739,6	1018,0	278	37,6
Разом чисті доходи	741,7	1021,5	280	37,7
Чистий прибуток	7,0	-14,3	-21,3	-304,3

На базі таблиці 2.9 будемо діаграму, яка наглядно покаже динаміку прибутковості підприємства. Аналізуючи прибутковість підприємство бачимо, що розмір виручки за звітний період збільшився на 41,6%. Порівнюючи годові значення виручки одного року з іншим бачимо, що за 2020 рік вона склала 855,5 тис. грн, а у 2021 р. 1211,7 тис. грн., що свідчить про збільшення обсягів виробництва. Розглядаючи чистий дохід від реалізації продукції, також бачимо

що протягом цього часу прибуток збільшився з 739,6 тис. грн у 2020 р. до 1018,0 тис. грн в 2021 р.

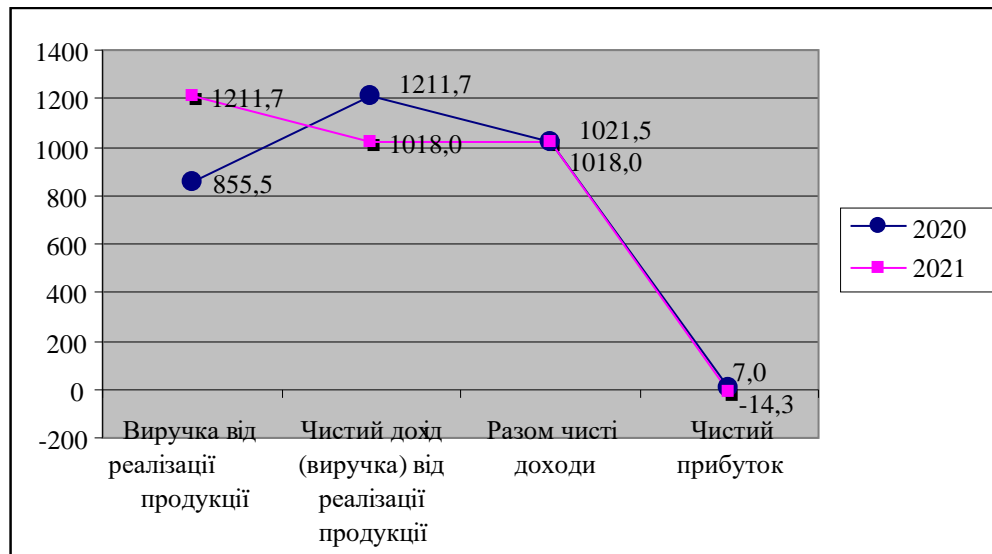

Рис. 2.8. Динаміка прибутковості ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Однак аналізуючи чистий прибуток, бачимо що після відрахування з чистих доходів витрат пов'язаних с виробництвом продукції підприємство в 2021 р. отримує збитки в розмірі 14,3 тис. грн.

В залежності від того, с ким порівнюється вибраний показник прибутку, виділяють дві групи коефіцієнтів рентабельності:

- рентабельність інвестицій (капіталу);
- рентабельність продажу.

Рентабельність інвестицій (капіталу).

В цей групі коефіцієнтів рентабельність ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр. розраховуємо за двома показниками: рентабельність сукупного капіталу і рентабельність власного капіталу.

1. Розрахуємо рентабельність сукупного капіталу (ROA).

$$R_{ROA} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Всього джерел коштів}} \quad (2.30)$$

2. Розрахуємо коефіцієнт рентабельності власного капіталу.

$$R_{ROE} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} \quad (2.31)$$

Рентабельність продажу.

При оцінці рентабельності продажу на основі показників прибутковості і виручки від реалізації розраховується коефіцієнт рентабельності по всій продукції в цілому або по окремим її видам. Як в випадку з рентабельністю капіталу, існує множина показників оцінки рентабельності продажу, різноманітність котрих зумовлена вибором того або іншого виду прибутку. Частіше всього використовується валовий, операційний або чистий прибуток.

1. Розрахуємо коефіцієнт рентабельності реалізованої продукції на основі показника чистого доходу від реалізації продукції.

$$R_{GPM} = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Виручка від реалізації}} \quad (2.32)$$

2. Розрахуємо коефіцієнт рентабельності реалізованої продукції на основі чистого прибутку.

$$R_{NPM} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Виручка від реалізації}} \quad (2.33)$$

Таблиця 2.12

Показники рентабельності ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Період	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Рентабельність сукупного капіталу	0,013	-0,017	-0,030	-230,77
Рентабельність власного капіталу	-0,085	0,11	0,20	-229,41
Рентабельність реалізованої продукції на основі чистого доходу від реалізації продукції	0,86	0,84	-0,02	-2,33
Чиста рентабельність реалізованої продукції	0,008	-0,012	-0,02	-250,00

На базі таблиці 2.10. будемо діаграму, яка наглядно покаже динаміку рентабельності підприємства.

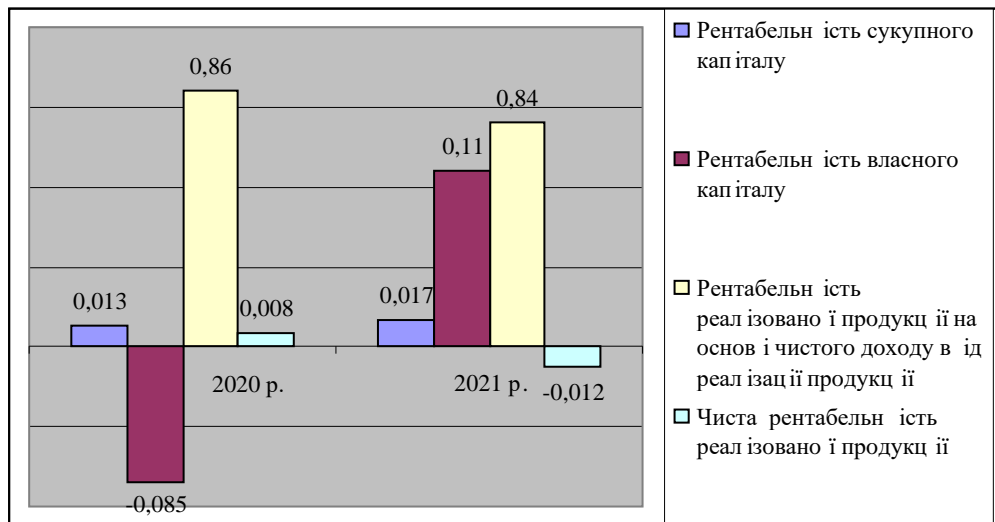

Рис. 2.9. Динаміка рентабельності ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Аналізуючи коефіцієнти рентабельності підприємства, бачимо що на підприємстві спостерігається тенденція зниження показників: наприклад такий показник як рентабельність сукупного капіталу в 2020 р. дорівнював значенню 0,013, то за такий же період 2021 р. він дорівнює -0,017, що свідчить про погіршення фінансового стану підприємства тому, що цей показник відображає долю прибутку на одиницю валюти балансу.

Другий показник рентабельності власного капіталу, який відображає прибуток котрий приносить кожна вкладена власниками капіталу грошова одиниця, складає в 2021 р. позитивне значення з причини чистого збитку і від'ємного значення власного капіталу. На даному підприємстві на початок аналізованого періоду цей показник складав позитивне значення, то по закінченню цього терміну він приймає негативне значення. Тобто на даному підприємстві кожна вкладена грошова одиниця приносить не прибуток, а збиток.

Аналіз інших показників також свідчить про погіршення рентабельності підприємства, в цілому аналізуючи показники рентабельності підприємства можна сказати, що підприємство перебуває на порозі порушення справи про банкрутство, тому що показники рентабельності являються першими показниками погіршення фінансового стану підприємства, а в даному випадку

вони протягом 2020-2021 рр. не поліпшувалися, а погіршувалися і сягають критичних значень за якими не слід продовжувати виробництво і підприємство потребує реорганізації, або навіть ліквідації.

Оцінка ділової активності підприємства.

В широкому розумінні ділова активність означає весь спектр зусиль, спрямованих на просування підприємства на ринках продукції, праці, капіталу. В контексті аналізу фінансово – господарської діяльності цей термін розуміється в більш вузькому розумінні – як поточна виробнича і комерційна діяльність підприємства.

Ділова активність підприємства може проявляться в динаміці її розвитку, досягненням поставлених цілей, ефектом використання економічного потенціалу, розширення ринків збуту.

Ділову активність підприємства можна оцінити як на якісному, так і на кількісному рівні.

Кількісна оцінка і аналіз ділової активності можуть бути виконані за двома напрямками:

- ступеня виконання плану по основним показникам, забезпечення заданих темпів їх росту;
- рівень ефективності використання ресурсів підприємства.

Для оцінки рівня ефективності використання ресурсів підприємства, як правило, використовують різні показники оборотності.

Показники оборотності мають велике значення для оцінки фінансового стану підприємства, оскільки швидкість обороту коштів справляє безпосередній вплив на платоспроможність підприємства. Крім того, збільшення швидкості обороту коштів, при інших рівних умовах, відображає підвищення виробничо-технічного потенціалу підприємства.

Розрахуємо показники ділової активності ДП «Агрофірма Іскра» у 2021 р.

1. Розрахуємо коефіцієнт оборотності активів (коефіцієнт трансформації).

За допомогою цього показника оцінюють ефективність використання підприємства всіх наявних ресурсів незалежно от джерела їх залучення.

$$K_{об. а} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня вартість майна підприємства}} \quad (2.34)$$

2. Розрахуємо коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості.

По цьому показнику судять скільки раз в середньому протягом звітного періоду дебіторська заборгованість перетворюється в грошові кошти.

$$K_{об. д.з.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня вартість чистої дебіторської заборгованості}} \quad (2.35)$$

3. Розрахуємо тривалість обороту дебіторської заборгованості.

$$t_{об.д.з.} = \frac{\text{Кількість днів в періоді}}{K_{об.д.з.}} \quad (2.36)$$

$$t_{об.д.з.} = \frac{365}{5,48} = 67 \text{ днів}$$

4. Розрахуємо коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості.

$$K_{об. к.з.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середня вартість чистої кредиторської заборгованості}} \quad (2.37)$$

5. Розрахуємо тривалість обороту кредиторської заборгованості.

$$t_{об.к.з.} = \frac{\text{Кількість днів в періоді}}{K_{об.к.з.}} \quad (2.38)$$

6. Розрахуємо коефіцієнт оборотності запасів.

$$K_{об. з.} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середньорічна вартість запасів}} \quad (2.39)$$

7. Розрахуємо тривалість обороту запасів.

$$t_{об.з.} = \frac{\text{Кількість днів в періоді}}{K_{об.з.}} \quad (2.40)$$

8. Розрахуємо тривалість операційного циклу.

$$T_{об.ц} = t_{об.з.} + t_{об.д.з.} \quad (2.41)$$

9. Розрахуємо тривалість оборотності оборотного капіталу.

$$t_{об.об.к} = t_{об.з.} + t_{об.д.з.} - t_{об.к.з.} \quad (2.42)$$

10. Розрахуємо оборотність основних засобів (або фондівддача).

$$K_{\phi} = \frac{\text{Виручка від реалізації продукції}}{\text{Середньорічна вартість основних засобів}} \quad (2.43)$$

Показники за 2020 р. розраховуємо подібно цим розрахункам, на базі отриманих значень показників будуюмо таблицю 2.13.

Таблиця 2.13

Показники ділової активності ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Період	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Коефіцієнт оборотності активів	2,94	1,75	-1,19	-40,48
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	7,32	5,48	-1,84	-25,14
Тривалість оборту дебіторської заборгованості	49	67	18,00	36,73
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	7,53	21,6	14,07	186,85
Тривалість оборту кредиторської заборгованості	48	17	-31,00	-64,58
Коефіцієнт оборотності запасів	739,6	440,6	-299,00	-40,43
Тривалість оборту запасів	0,5	0,8	0,30	60,00
Тривалість операційного циклу	49,5	67,8	18,30	36,97
Тривалість оборту оборотного капіталу	1,5	50,8	49,30	3286,67
Коефіцієнт оборотності основних засобів	3,09	4,88	1,79	57,93

Аналізуючи ділову активність підприємства в 2020-2021 рр. бачимо зниження таких показників як оборотність активів на 40,48 %; оборотність дебіторської заборгованості на 25,14%; коефіцієнта оборотності запасів на 40,43%.

Коефіцієнт обігу кредиторської заборгованості збільшився в 3 рази з 7,53 в 2020 р. до 21,6 в 2021 р. Цей показник відображає скільки обертів виконує кредиторська заборгованість. Якщо аналізувати термін оборту, то він складає 7,53 днів за 2020 р. і 17 за 2021 р.

Другий показник котрий відображає ділову активність це показник оборту запасів, якій складає менше одного дня, це свідчить про високу ділову активність підприємства.

В попередньому розділі було виявлено, що основною перевагою використання методів оцінки схильності підприємства до банкрутства, заснованих на використанні фінансових коефіцієнтів, є простота економічної інтеграції отриманих результатів. Відкритим залишається тільки питання, яку саме методику доцільно використовувати в національних умовах. Треба відзначити той факт, що аналізовані методики, які основані на дискримінантних моделях і запропоновані закордонними економістами, не можуть бути використані в українських умовах тому, що параметри цих моделей розраховані по вихідним даним відповідних країн. Аналіз діяльності роботи українських підприємств та проведення розрахунків дозволили зробити висновок, що одним з найбільш адекватних українським умовам розвитку є оцінка схильності підприємства до банкрутства за методом Бівера. Проілюструємо дію цього методу на фактичних даних ДП «Агрофірма Іскра» в 2021 р.

По-перше розрахуємо ряд показників для аналізу підприємства на схильність до банкрутства за методикою Бівера.

1. Розрахуємо коефіцієнт Бівера.

$$K_B = \frac{\text{Чистий прибуток} - \text{Амортизація}}{\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Поточні зобов'язання}} \quad (2.44)$$

2. Розрахуємо коефіцієнт рентабельності активів.

$$R_{\text{акт}} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Активи}} \quad (2.45)$$

3. Розрахуємо коефіцієнт фінансового левериджу.

$$K_{\text{ф.л.}} = \frac{(\text{Двгострокові зобов'язання} + \text{Поточні зобов'язання})}{\text{Активи}} \quad (2.46)$$

4. Розрахуємо коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом

$$K_{\text{пок.акт}} = \frac{(\text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи})}{\text{Активи}} \quad (2.47)$$

5. Розрахуємо коефіцієнт покриття.

$$K_{\text{пок.}} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Короткострокові зобов'язання}} \quad (2.48)$$

Показники за 2020-2021 рр. розраховуємо та на базі отриманих значень показників будуємо таблицю 2.14.

Таблиця 2.14

Результати розрахунку схильності до банкрутства ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр. за методом У. Бівера.

Період	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Коефіцієнт У. Бівера	-0,071	-0,087	-0,02	22,54
Рентабельність активів	0,013	-1,68	-1,69	-
Фінансовий леверидж	1,15	1,16	0,01	0,87
Коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом	-0,68	-0,50	0,18	-26,47
Коефіцієнт покриття	0,41	0,57	0,16	39,02

На базі таблиці 2.11 будуємо діаграми за допомогою яких охарактеризуємо схильність підприємства до банкрутства за методом У. Бівера.

Аналіз наведених даних показує, що на підприємстві спостерігається зниження показника У. Бівера і рентабельності активів. Причому, якщо за коефіцієнтом Бівера підприємство потрапило в зону розвитку кризи (підприємство опинилось за рік до банкрутства), з кожним періодом цей показник погіршується. Коефіцієнт фінансового левериджу свідчить про повну залежність підприємства від кредиторів протягом 2020-2021 рр.

Результати аналізу інших показників свідчать про деякі позитивні моменти в становищі підприємства, наприклад у підприємства збільшився коефіцієнт покриття поточної заборгованості котрий свідчить, що у підприємства є гроші для виконання зобов'язань за допомогою запасів. До того ж збільшився і показник забезпеченості активів за рахунок власних обігових коштів, хоча його величина і залишається від'ємною. В цілому оцінюючі фінансовий стан підприємства можна сказати що підприємство знаходиться в фінансовій кризі і згідно метода У. Бівера підприємству залишилося рік до банкрутства.

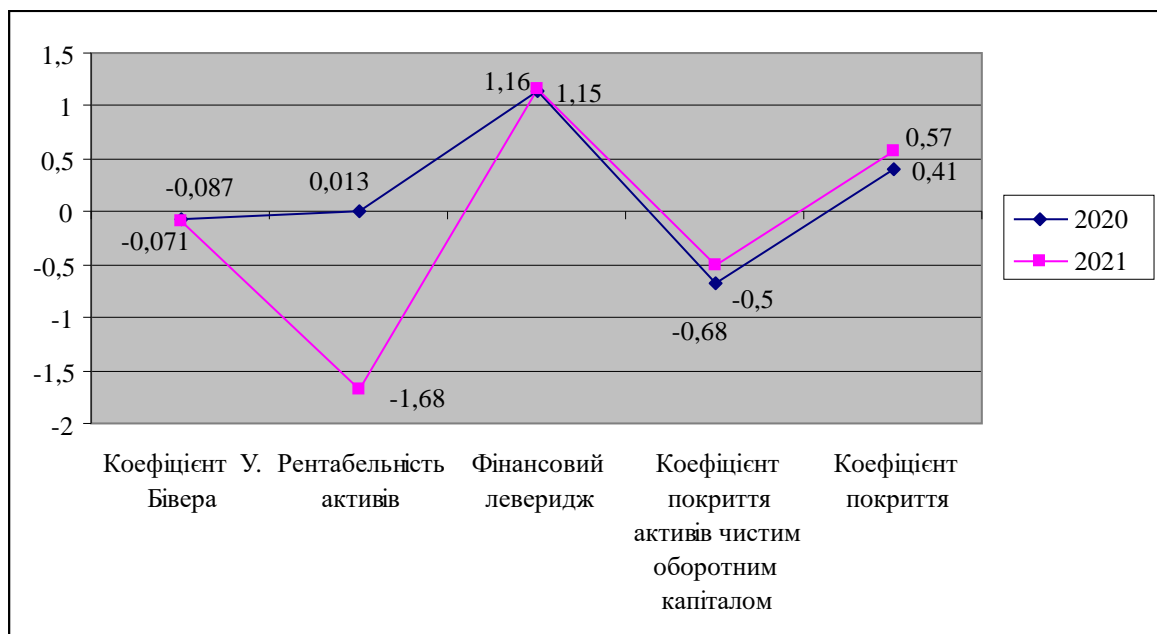

Рис. 2.10. Графік зміни значень коефіцієнтів схильності до банкрутства ДП «Агрофірма Іскра»

В закордонній практиці для оцінки ризику банкрутства підприємство в рамках експрес-аналізу фінансового стану підприємства широко

використовується також модель відомого західного економіста Є. Альтмана, розроблена ним в 1968 року. Знаменитий Z – рахунок Альтмана представляє п’яти-факторну модель, розрахунку по даним про банкрутство 33 американських компаній в 60-х роках. Виникає глибокий сумнів в правомірності використання показників, розрахованих 30 років потому на надто обмеженої виборці, в українських умовах.

Розрахуємо значення Z – рахунку для підприємства.

$$Z = 1,2K_1 + 1,4K_2 + 3,3K_3 + 0,6K_4 + K_5, \quad (2.49)$$

де K_1 – власний оборотний капітал / сума активів;

K_2 – нерозподілений прибуток / сума активів;

K_3 – операційний прибуток / сума активів;

K_4 – ринкова вартість акцій / сума заборгованості;

K_5 – виручка / сума активів.

Приведемо приклад розрахунку Z – рахунку Альтмана ДП «Агрофірма Іскра» в 2020-2021 рр.

$$\begin{aligned} Z_{2021} &= 1,2 \frac{-134,3 - 288,8}{849} + 1,4 \frac{-148,3}{849} + 3,3 \frac{1021,5}{849} + 0 + 1 \frac{1211,7}{849} = \\ &= -0,6 - 0,24 + 3,97 + 0 + 1,43 = 4,56 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} Z_{2020} &= 1,2 \frac{-82,3 - 281,6}{538,5} + 1,4 \frac{-96,3}{538,5} + 3,3 \frac{741,7}{538,5} + 0 + 1 \frac{855,5}{538,5} = \\ &= -0,81 - 0,25 + 4,55 + 0 + 1,59 = 5,08 \end{aligned}$$

На базі отриманих значень показників будуюмо таблицю 2.15.

Таблиця 2.15

Результати розрахунку схильності до банкрутства ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр. за методом Альтмана

Період	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення, тис. грн.	Відносне відхилення, %
Z - рахунок Альтмана	5,08	4,56	-0,64	-7,75

Коефіцієнт відношення власного оборотного капіталу к сумі активів	0,56	0,79	0,23	41,07
Коефіцієнт відношення нерозподіленого прибутку к сумі активів	-0,25	-0,24	0,01	-4,00
Рівень прибутковості активів	4,55	3,97	-0,58	-12,75
Коефіцієнт оборотності активів	1,59	1,43	-0,16	-10,06

На базі таблиці 2.15 будемо діаграми (рис. 2.11), за допомогою яких охарактеризуємо схильність підприємства до банкрутства за методом Альтмана.

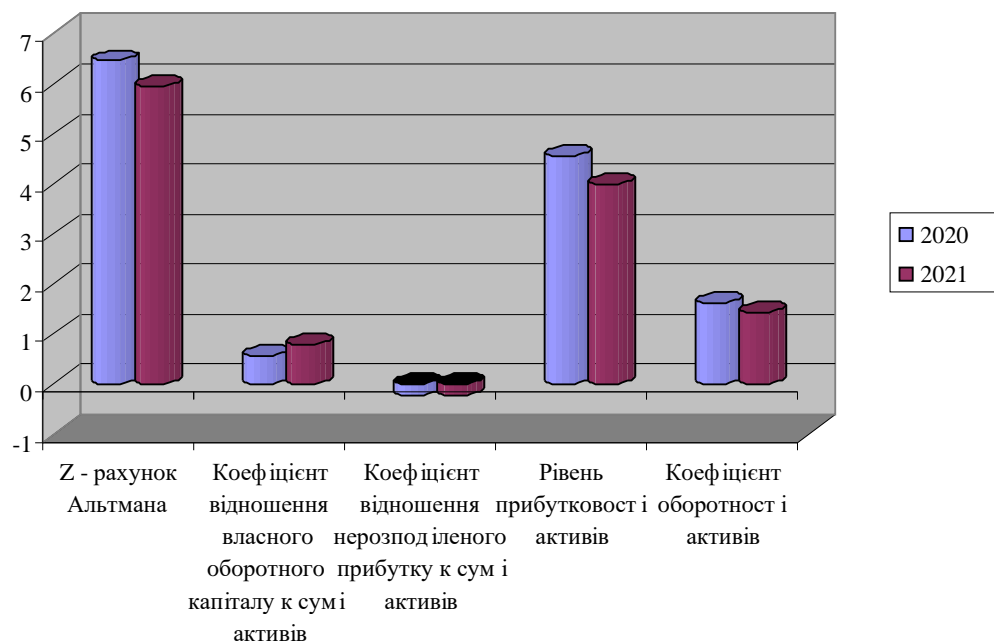

Рис. 2.11. Динаміка зміни Z – рахунку за методом Альтмана по ДП «Агрофірма Іскра» у 2020-2021 рр.

Аналіз фінансового становища яке склалося на підприємстві за допомогою як показників, так і діаграм свідчить про його погіршення. Використані два метода визначення банкрутства, за допомогою котрих можна з певністю сказати, що підприємство знаходиться в фінансовій кризі і до банкрутства підприємство відділяє один крок в один рік, про це свідчать і показники оцінки фінансового стану.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Діагностика загрози банкрутства

Система оцінки показників, що використовується для аналізу потенційного банкрутства, повинна мати у своєму складі такі підсистеми:

- показники, що характеризують стан платоспроможності підприємства;
- показники оцінки причин розвитку кризи та банкрутства підприємства;
- показники, що характеризують наслідки розвитку кризи та визнання підприємства банкрутом у судовому порядку;
- показники, що характеризують можливості виходу підприємства з кризи.

Найвагомішою для подальших висновків є перша підсистема “Аналіз стану платоспроможності підприємств”. Під платоспроможністю мається на увазі здатність підприємства вчасно і повному обсязі виконувати планові платежі й термінові зобов’язання, підтримуючи при цьому нормальний ритм господарської діяльності.

Мета розробки підсистеми “Оцінки причин розвитку кризи” – встановлення причин втрати платоспроможності підприємства. Ними можуть бути: різноманітні форс – мажорні обставини (політичні, кліматичні); отримання одиничних збитків по операціях із катастрофічними або недопустимим рівнем ризику; стабільна збитковість окремих видів діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної); помилки керівництва, персоналу або їхні навмисні дії щодо заподіяння шкоди підприємству та банкрутства. Вивчення причин виникнення загрози банкрутства здається дуже важливим, оскільки саме воно дає змогу виявити коло питань і проблем, які необхідно розв’язати для нормалізації становища.

Показниками оцінки причин розвитку кризи пропонується використовувати такі, як: рівень прибутковості обороту і капіталу, тенденціях розвитку; обсяги збитків по окремим ризикових подіях (відносна втрата

основних фондів, товарно-матеріальних засобів, списання дебіторської заборгованості, інших обігових активів, банкрутство структур, співвласником яких є підприємство, збитки по інвестиційних проектах тощо); рівень та диференціал фінансового важеля; обсяг і рівень накладення штрафних санкцій за порушення податкового, валютного, митного та інших видів законодавства тощо.

Підсистема “Оцінки наслідків розвитку кризи та визнання підприємства банкрутом” дає змогу оцінити перспективи розвитку кризових явищ, зокрема: оцінити можливості покриття зобов’язань за рахунок наявних активів у цілому та окремих чергах кредиторів; прогнозувати продовження діяльності після розвитку з усіма кредиторами.

Передумовами проведення такого аналізу є детальна оцінка, по – перше, боргових зобов’язань підприємства (обсягу, складу, графіка погашення, причин та характеру виникнення тощо); по – друге, можливості укладення угод із кредиторами (мирової угоди, угоди на мораторій, угоди на відкладення терміну, угоди про знижку тощо) або отримання їх допомоги для нормалізації бізнесу.

У ході проведення аналізу наслідків розвитку кризи пропонується розраховувати й аналізувати такі оціночні показники, як: ступень покриття зобов’язань (усього та по чергах кредиторів); обсяг і рівень непокритих зобов’язань; коефіцієнт втрат власного капіталу після розрахунку з кредиторами; коефіцієнт можливості заспокоєння заборгованості; коефіцієнт концентрації боргу; коефіцієнт імовірності порушення справи про банкрутство тощо.

Підсистема “Оцінки показників, що характеризують можливість підприємства по виходу з кризи” орієнтована на оцінку внутрішніх джерел відновлення платоспроможності, наявності передумов та оцінку часу, необхідного для цього. Вона зацікавить як керівників підприємств – потенційних банкрутів, та його можливих санаторів (їх зацікавленість у проведенні санації зростатиме пропорційного до збільшення значень показників цієї підсистеми).

До складу системи оціночних показників доцільно включати: коефіцієнт можливості зростання обсягів діяльності; коефіцієнт можливого зростання рівня прибутку; обсяг потенційного залучення банківських та комерційних кредитів; обсяг і рівень іммобілізації ліквідних коштів з інших видів обігових та позаобігових активів; рівень можливої економії та змінних витрат; потенційний конкурентний статус підприємства; інтегральний показник інвестиційної привабливості тощо. Усі запропоновані показники планується отримувати автоматично в результаті створення програмного комплексу “Діагностика”. Їх розрахунок базується на діючих формах бухгалтерської, податкової та статистичної звітності, а також на опитуванні користувачів за спеціально розробленими формами – анкетами.

Розробка методичних підходів до узагальненої оцінки ймовірності банкрутства підприємства шляхом створення експортних діагностичних систем.

Як відомо, підтримка управлінських та аналітичних рішень у багатьох сферах, у тому числі в економіці та фінансах підприємства, може здійснюватися шляхом розробки і провадження у практику експертних систем або систем, побудованих на знаннях. Для їх створення спеціаліст із певної галузі знань може використовувати різні програми – оболонки, які набули вже певного поширення в Україні. Отримання узагальнюючої оцінки базується на використанні теорії нечітких множин (що дає змогу використовувати не тільки кількісні, а й якісні показники) та принципі Парето для обґрунтування управлінського рішення. Концептуальна схема розробки експертної системи використовується для її практичного створення в моделюючій системі Eсо Project засобами Excel при підтримці інтерфейсу за допомогою Visual Base. Експертна система базується на системі показників оцінки ймовірності банкрутства.

Розробка методичних підходів до створення системи автоматичного фінансового планування для перспективної оцінки платоспроможності та загрози банкрутства.

У рамках цього напрямку дослідження проводяться робота зі створення засобами, Excel та його додатків, а також за допомогою спеціальної програмної оболонки Forecast Expert автоматизованої системи фінансового планування.

Мета створення цієї системи полягає в автоматизації розробки прогнозу розвитку підприємства (зокрема стану його фінансів) при зараженні тенденцій, що склалися. Розроблена система дає змогу отримати перспективні фінансові результати діяльності підприємств при відсутності будь-яких управлінських рішень щодо нормалізації становища (тобто повністю в автоматизованому режимі на базі тільки звітних даних, без участі користувача). Система може працювати також у режимі “імітування”, який передбачає можливості розробки різноманітних сценаріїв розвитку підприємства, оцінку дієвості запропонованих управлінських рішень, відпрацювання стратегії і тактики виведення підприємства із стану кризи.

Робота системи автоматизованого фінансового планування побудована так:

1. Створення інформаційної бази фінансового планування, яка складається з діючих в Україні форм бухгалтерської та податкової звітності у динаміці, а також обігових відомостей по розрахунковому рахунку підприємства.

2. Проведення попереднього аналізу динамічних рядів досліджуваних показників.

3. Вибір методу прогнозування, встановлення і формалізації зв'язків та залежностей.

4. Автоматизована розробка фінансового плану – прогнозу, зокрема: плану доходів і витрат, плану формування й використання фінансових ресурсів, балансового плану, плану руху коштів, матриці фінансової рівноваги.

5. Розрахунок системи оціночних показників стану платоспроможності та загрози банкрутства підприємства протягом та по завершенні планового періоду.

6. Експертиза й діагностика значень показників перспективної оцінки платоспроможності та ймовірності банкрутства підприємства.

7. Побудова моделі санації за допомогою ПСВМ.

Економічно розвинуті країни по-різному вирішують проблеми санації та банкрутства підприємств відповідно до особливостей економічного й соціального розвитку, принципів побудови національних фінансових систем та їхніх складових — фінансів підприємств. Цілісною системою проведення фінансового оздоровлення окремого підприємства є так звана класична модель санації, яка широко використовується як основа для розробки механізму фінансової санації конкретних суб'єктів господарювання в країнах із розвинутою ринковою економікою. Згідно з класичною моделлю санації, функціональну схему якої зображено на рис. 3.1 процес фінансового оздоровлення підприємства починається з виявлення (ідентифікації) фінансової кризи.

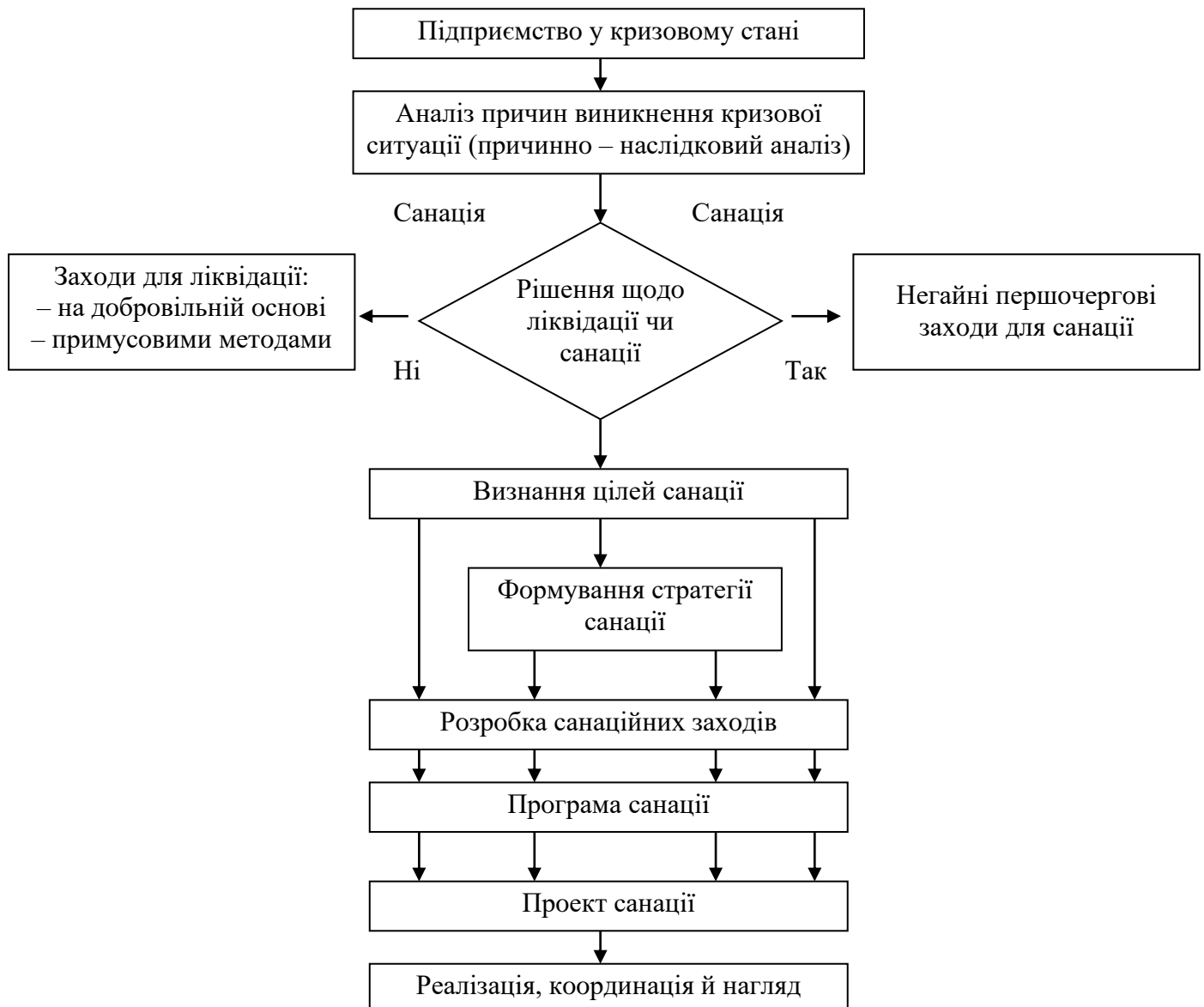

Рис. 3.1 Класична модель санації

Наступним етапом санації є проведення причинно-наслідкового аналізу фінансової кризи. На підставі комплексного аналізу господарської діяльності підприємства визначаються зовнішні та внутрішні фактори кризи, вид кризи, її глибина та якість фінансового стану підприємства.

Під час аналізу здійснюється експертна діагностика фінансово-господарського стану підприємства, визначаються його сильні та слабкі сторони. На підставі результатів причинно-наслідкового аналізу, згідно з класичною моделлю санації, робиться висновок про санаційну спроможність підприємства, а відтак — про доцільність чи недоцільність санації даної господарської одиниці. Якщо підприємство перебуває в глибокій кризі, не сумісній із дальшим його існуванням, то приймають рішення про консервацію та ліквідацію суб'єкта господарювання. Інакше санація означатиме лише відстрочку часу ліквідації підприємства і нічого, крім додаткових збитків, власникам та кредиторам не дасть. Ліквідація може здійснюватися на добровільній основі або в примусовому порядку.

У разі, коли підприємство має справді реальні надії на виправлення становища, приймають рішення про розробку санаційної концепції з метою проведення фінансового оздоровлення, з одночасним визначенням цільових орієнтирів. Що раніше на санаційно спроможному підприємстві розпочнеться санація, то більші шанси на її успіх.

У разі прийняття рішення на користь санації слід здійснити невідкладні заходи щодо поліпшення ліквідності, платоспроможності підприємства та оптимізації структури капіталу в напрямку зменшення питомої ваги кредиторської заборгованості. З цією метою доцільно реалізувати так звану шокову (Crash) програму.

Окремим аналітичним блоком у класичній моделі є формування стратегічних цілей та тактики проведення санації. За визначення цілей санації слід урахувати, що кожне підприємство має обмежені ресурси, обмежені можливості збуту продукції та мусить провадити свою діяльність у рамках правового поля відповідної держави. Цілі мають бути реальними та

придатними для кількісного (чи якісного) вимірювання. Головною стратегічною метою санації є відновлення ефективної діяльності підприємства в довгостроковому періоді.

Стратегія — це, власне, узагальнена модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей через координацію та розподіл ресурсів компанії. Конкретні оперативні заходи в санаційній стратегії не відображаються. Кінцева мета санаційної стратегії полягає в досягненні довгострокових конкурентних вигод, які б забезпечили компанії високу рентабельність. Суть її полягає у виборі найліпших варіантів розвитку фірми та в оптимізації політики капіталовкладень.

Відповідно до вибраної стратегії розробляється програма санації, тобто система за прогнозованих, взаємозв'язаних заходів, спрямованих на виведення підприємства з кризи. Вона формується на підставі комплексного вивчення причин фінансової кризи, аналізу внутрішніх резервів, висновків про можливість залучення стороннього капіталу та стратегічних завдань санації.

Наступним елементом класичної моделі оздоровлення є проект санації, який розробляється на базі санаційної програми і містить техніко-економічне обґрунтування санації, розрахунок обсягів фінансових ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей, конкретні графіки та методи мобілізації фінансового капіталу, строки освоєння інвестицій та їхньої окупності, оцінку ефективності санаційних заходів, а також прогнозовані результати виконання проекту. Важливим компонентом санаційного процесу є координація та контроль за якістю реалізації запланованих заходів. Менеджмент підприємств повинен своєчасно виявляти та використовувати нові санаційні резерви, а також приймати об'єктивні кваліфіковані рішення для подолання можливих перешкод під час здійснення оздоровчих заходів. Дійову допомогу тут може надати оперативний санаційний контролінг, який синтезує інформаційну, планову, консалтингову, координаційну та контрольну функції. Завданням санаційного контролінгу є контроль за ходом реалізації плану санації, ідентифікація оперативних результатів, аналіз відхилень та підготовка проектів

рішень щодо використання виявлених резервів та подолання додаткових перешкод. Розробка плану фінансового оздоровлення здійснюється, як правило, фінансовими та контролінговими службами підприємства, яке перебуває у фінансовій кризі, представниками потенційного санатора, незалежними аудиторськими та консалтинговими фірмами.

Об'єктами планування є фінансові, виробничі та трудові ресурси підприємства, процеси господарської діяльності тощо.

Вступ	<p>Загальна характеристика підприємства</p> <ul style="list-style-type: none"> – Правова форма організації бізнесу та форма власності – Організаційна структура – Сфера діяльності – Історична довідка
1 – й розділ	<p>Аналіз вихідних даних</p> <ul style="list-style-type: none"> – Оцінка зовнішніх умов – Аналіз фактичного фінансового стану підприємства – Аналіз причин кризової ситуації та слабких місць підприємства – Стан ринків збуту продукції – Наявний потенціал підприємства – Обґрунтування доцільності санації
2 – й розділ	<p>Стратегія санації оперативна (Crash –) програма</p> <ul style="list-style-type: none"> – Стратегічні цілі санації (дерево цілей) – Каталог оперативних заходів щодо відновлення ліквідності
3 – й розділ	<p>План санації</p> <ol style="list-style-type: none"> а) план маркетингу та оцінка ринку збуту, б) план виробництва та капіталовкладень в) організаційний план г) фінансовий план
4 – й розділ	<p>Ефективність санації та заходи для реалізації плану</p> <ul style="list-style-type: none"> – Організація реалізації плану – Критерії оцінки ефективності – Оперативний санаційний контролінг – Можливі ризики в процесі виконання – Суми можливих збитків – Можливі позитиви та додаткові прибутки

Рис. 3.2. Структурно-логічна схема плану санації

На підставі зарубіжного досвіду та синтезу його з вітчизняною практикою нами розроблено методичні рекомендації щодо складання плану санації. У загальному вигляді структурно-логічну схему плану показано на рис.3.2. Згідно із запропонованою методикою, план фінансового оздоровлення підприємства складається зі вступу та чотирьох розділів.

У вступі відображається загальна характеристика об'єкта планування, подаються відомості про правову форму організації бізнесу, форму власності, організаційну структуру, сфери діяльності та коротка історична довідка про розвиток підприємства. Окрім цього, формулюється мета складання плану санації, називаються замовники плану та методи, які використовуються в процесі його розробки.

У першому розділі відображається вихідна ситуація на підприємстві.

Аналіз вихідних даних включає такі підрозділи:

- Оцінка зовнішніх умов.
- Аналіз фінансово-господарського стану.
- Аналіз причин фінансової кризи та слабких місць.
- Наявний потенціал.

Ефективність проведення санації можна забезпечити планомірним розвитком та використанням наявного в підприємства потенціалу, а також: через послаблення чинників, що обмежують проведення санації.

На підставі аналізу вихідної ситуації робиться висновок про доцільність санації підприємства чи про необхідність його ліквідації.

У другому розділі плану змальовуються стратегічні цілі санації, цільові орієнтири та розробляється стратегія санації підприємства.

– Окрім цього, розділ має запропонувати оперативну Cash-програму із відображенням заходів, спрямованих на покриття поточних збитків, відновлення платоспроможності та ліквідності підприємства. Лише за умови успішного виконання цієї програми підприємство може отримати можливість реалізувати план санації, тобто здійснити заходи для відновлення прибутковості та досягнення стратегічних конкурентних переваг.

Розділ 3 є основною частиною плану санації. Це конкретний план заходів для відновлення прибутковості та конкурентоспроможності підприємства в довгостроковому періоді. Складовими частинами цього розділу є:

— План маркетингу та оцінка ринків збуту продукції. У цьому підрозділі визначають ринкові фактори, які впливають на збут продукції та місткість ринку; мотивацію споживачів; умови збуту; галузеві ризики; ситуацію на суміжних товарних ринках. Кількісна оцінка частини ринку, яка належить підприємству, проводиться за основними споживачами готової продукції з посиленням на поточні обсяги реалізації та на перспективи її збільшення. Крім того, дається перелік можливих конкурентів, їхніх переваг та недоліків, а також схема реалізації продукції, методи стимулювання реалізації та пропозиції щодо оптимального співвідношення реалізаційної ціни й собівартості. Визначаються можливості та способи розширення ринків збуту. Дається оцінка діяльності підприємства з погляду антимонопольного законодавства.

— План виробництва та капіталовкладень: містить дані про використання обладнання, його знос, витрати, пов'язані з відновленням (придбанням нового обладнання, ремонт та реконструкція), можливості оренди чи лізингу. Також характеризується виробничий процес, його «вузькі» місця, комерційні зв'язки з постачальниками факторів виробництва, зазначаються конкретні заходи щодо поліпшення асортименту продукції та підвищення її якості з тим, щоб досягти конкурентних переваг. Слід указати, яке саме обладнання, технічну документацію, технологію, «ноу-хау», у кого, на яких умовах та в який термін потрібно придбати, суму витрат на придбання. Виходячи з цих даних, оцінюють потреби в інвестиціях. План виробництва та капіталовкладень складається у формі бюджету.

— Організаційний план. Тут відображають організаційну структуру підприємства, можливості реструктуризації (реорганізації) та перепрофілювання, аналізують управлінський та кадровий склад, фактичну кількість працівників та пропозиції щодо її зменшення, пропонують заходи для посилення мотивації працівників та поліпшення організації менеджменту. У

разі необхідності вивчаються можливості злиття, приєднання чи розукрупнення з урахуванням вимог антимонопольного законодавства.

— Фінансовий план включає:

- а) прогноз обсягів випуску та реалізації продукції;
- б) баланс грошових надходжень та витрат;
- в) зведений баланс активів і пасивів (до початку санації, в окремі періоди під час санації та після її проведення);
- г) форми та джерела мобілізації фінансових ресурсів;
- д) графіки освоєння, окупності та повернення фінансових ресурсів (якщо їх було залучено на поворотній основі).

У фінансовому плані також відображається сума витрат на розробку плану санації та проведення санаційного аудиту (за необхідності). На підставі фінансового плану розраховується загальна потреба підприємства у фінансових ресурсах із зовнішніх джерел. Обсяг зовнішнього фінансування дорівнює різниці між загальною потребою підприємства у фінансових ресурсах (інвестиції в основні та оборотні засоби) та прогнозованою величиною виручки від реалізації окремих об'єктів активів, продаж яких здійснюється в рамках санації. Одержана величина коригується на позитивний чи негативний Cash – Flow, який очікується в період проведення санації.

Розділ 4 містить розрахунок ефективності санації, а також перелік організаційних заходів щодо реалізації плану та контролю за ходом реалізації. У цьому розділі деталізуються очікувані результати виконання проекту, а також прогнозуються можливі ризики та збитки.

Основними критеріями оцінки ефективності санації є такі:

- ліквідність та платоспроможність;
- прибутковість;
- додаткова вартість, створена в результаті санації;
- конкурентні переваги.

Якщо за основу брати критерій прибутковості, то ефективність санації (E) можна визначити за такою формулою:

$$E = \frac{\text{Прогнозований обсяг додаткового прибутку}}{\text{Розрахунок вкладень на проведення санації}} \quad (3.1)$$

Результати санації (крім подолання неплатоспроможності та відновлення конкурентоспроможності) можна оцінити через додатковий прибуток підприємства (різницю між сумою прибутків після санації і розміром прибутків (чи збитків) до її проведення). Для більш об'єктивної оцінки ефективності прогнозований обсяг прибутку приводиться до теперішньої вартості. Вкладення в проведення санації розглядаються як інвестиції санатора в підприємство, що перебуває у фінансовій кризі, з метою одержання прибутку/

Додаткова вартість, створена в результаті санації показує абсолютний приріст вартості активів підприємства, що очікується від реалізації плану санації. Додаткову вартість розраховують як різницю між потенційною вартістю підприємства (після проведення санації) та його вартістю до санації. Потенційна вартість визначається на підставі приведених до теперішньої вартості майбутніх грошових потоків. Цей метод оцінки ефективності санації базується на дисконтуванні майбутнього Cash – Flow. Проблема тут полягає в точності прогнозування майбутнього грошового потоку.

Оскільки додаткова вартість може визначатися як різниця між вартістю підприємства після санації (за виключенням суми знову залученого капіталу) та ліквідаційною вартістю підприємства, зіставлення даних величин відіграє вирішальну роль у прийнятті кредиторами рішення щодо акцептування плану санації чи ліквідації підприємства. Ця вартість підприємства береться до уваги також інвесторами, які можуть фінансувати санацію на умовах часткової участі тощо.

Як уже зазначалося, у процесі реалізації плану санації важливу роль відіграє оперативний санаційний контролінг, який з допомогою свого методичного та функціонального інструментарію координує діяльність різних підрозділів, здійснює контроль за якістю реалізації запланованих заходів, проводить аналіз відхилень, ідентифікує та нейтралізує ризики, а також виявляє додаткові шанси та можливості.

Санація вважається успішною, якщо з допомогою зовнішніх та внутрішніх фінансових джерел, проведення організаційних та виробничо-технічних удосконалень підприємство виходить з кризи (нормалізує виробничу діяльність та уникає банкрутства) і забезпечує свою прибутковість та конкурентоспроможність у довгостроковому періоді.

4. Розробка стохастичних систем імітаційного моделювання для оцінки ймовірності банкрутства підприємства.

Оскільки показники діяльності підприємства формуються випадково, під впливом дії багатьох факторів внутрішнього середовища, видається доцільним доповнити інструментарій оцінки ймовірності банкрутства підприємства методом стохастичного комп'ютерного моделювання (метод Монте – Карло і його аналогами).

Виконання цього методичного прийому дослідження дає змогу проводити серії комп'ютерних експериментів подальшого розвитку підприємства для визначення частоти та обсягів можливих ліквідних ускладнень. Для реалізації цієї ідеї використовується спеціально розроблена оболонка імітаційного стохастичного моделювання, яка дає змогу проводити комп'ютерні експерименти за економіко – математичною моделлю будь – якого характеру. Для оцінки ймовірності банкрутства пропонується на вибір користувача:

1. модель руху коштів – для оцінки дефіциту коштів на будь – який момент оцінки;

2. модель обслуговування зовнішніх зобов'язань – для оцінки можливості генерування коштів на виконання графіка погашення та обслуговування зобов'язань протягом періоду.

Розробка стохастичних моделей імітаційного моделювання ймовірності банкрутства передбачає:

1. Формалізацію моделі, тобто розробку алгоритму, за яким будуть проводитися статистичні випробування. Алгоритм моделі являє собою сукупність певної кількості елементів (змінних показників), що позначені латинськими буквами й пов'язані між собою за допомогою арифметичних

знаків та умовних позначень вбудованих функцій Excel (статистичних, фінансових, логічних тощо).

2. Визначення типу розподілу кожного показника моделі (нормальний, рівномірний, біноміальний, пуассонівський, фіксовані значення, набір значень). Для визначення відповідності фактичного розподілу змінних показників моделі певному закону розподілу нами створено допоміжний експертний блок, який послідовно перевіряє гіпотезу щодо відповідності та вибирає розподілу, який найоб'єктивніше характеризує фактичний розподіл.

3. Завдання параметрів типу розподілу. Як підтверджують експериментальні дослідження, найпоширенішим є нормальний тип розподілу. Для його моделювання задається математичне сподівання та середньоквадратичне відхилення.

4. Визначення кількості ітерацій (статистичних комп'ютерних випробувань) або часу імітування.

5. Отримання результатів імітування та їх змістовну інтерпретацію – наявності загрози ситуації банкрутства, обсяг і частоту виникнення ситуації дефіциту коштів, її тривалість, можливість відновлення платоспроможності тощо.

6. Проведення додаткового дослідження результатів імітування за двома напрямками: оцінка ймовірності подання значення показника у певний інтервал (наприклад, від'ємного значення залишку коштів на розрахунковому рахунку) та можливості отримання певного результату з визначеною ймовірністю не виникнення дефіциту коштів).

Найвагомішою для наступної оцінки та висновків є проблема розробки алгоритму моделювання. Вона потребує глибоких професійних значень предметної галузі дослідження, зокрема механізмів та чинників утворення й використання коштів підприємства. Оскільки ці процеси можуть бути описані різним чином (за допомогою різного переліку показників, із різним ступенем деталізації), проводиться робота з експериментальної перевірки альтернативних методичних розробок для визначення оптимального варіанта.

5. Розробка методичного інструментарію оцінки ймовірності виживання господарюючого суб'єкта.

У сучасній і зарубіжній літературі з питань дослідження загрози банкрутства підприємства увага послідовників переміщується з питання ймовірності банкрутства на проблеми оцінки можливості виживання. Такий підхід видається дуже доречним. Хоча, на перший погляд, між цими оцінками існує залежність (сума ймовірності банкрутства й виживання дорівнює одиниці), це принципово змінює орієнтацію дослідження та її методичний апарат.

Оцінка можливості виживання певною мірою є самостійною економічною проблемою, що постає при залученні зовнішніх санаторів та виборі процедури проведення банкрутства (зовнішній керуючий, уведення режиму примусової санації чи реорганізації, розпродаж майна тощо).

В Україні та країнах СНД методологічні проблеми оцінки можливості виживання підприємства взагалі не розроблені. Певні існуючі досягнення в галузі медицини та психології можуть стати лише відправною точкою дослідження.

На погляд, визначення можливості виживання підприємств може базуватися на розробці концепції конкурентного статусу підприємства та потенціалу життєздатності.

Визначення стратегічного потенціалу підприємства базується на використанні системного підходу до розгляду умов та результатів функціонування підприємства, його цілевизначення. Підприємство має розглядатися як система пов'язаних – технічних, технологічних, фінансових, кадрових, організаційних, інформаційних, просторових тощо. Кожний з указаних ресурсів являє собою сукупність певних можливостей функціонування підприємства та досягнення стратегічних цілей діяльності. Потенційні можливості підприємства при найефективнішому використанні наявних у його розпорядженні ресурсів – це стратегічний потенціал підприємства.

Найявний стратегічний потенціал визначається складом і станом системи ресурсів; ступенем відповідності ресурсного потенціалу стратегічним цілям і завданням підприємства; спроможністю ресурсного потенціалу забезпечити стійкість господарської системи до негативних впливу зовнішнього середовища та внутрішню гнучкість (адаптованість).

Рівень освоєння потенційних можливостей визначає конкурентний статус підприємства й потенціал його життєздатність. Він характеризує ресурсну забезпеченість та підготовленість підприємства до реалізації стратегічних завдань, сприятливість зовнішнього середовища для створення і підтримки конкурентних переваг підприємства.

Означені вище напрямки розробки методології діагностики загрози банкрутства базові. Подальші наукові розробки, апробації поданих пропозицій дадуть змогу визначити пріоритетність окремих методологічних підходів, можливість і доцільність їх упровадження у практику.

3.2. Основні напрямки побудови гнучкої системи управління банкрутством

В силу негативних впливів на розвиток економіки країни в цілому, що спричиняють фінансове неспроможні підприємства, процеси банкрутства дедалі більше стають об'єктом державного регулювання. Основною задачею держави в цьому зв'язку є визначення методів і засобів ефективного управління процесами банкрутства. Реалізація цієї задачі можлива в тому випадку, якщо процес управління банкрутством розглядати як гнучку систему. Необхідність розробки гнучкої системи управління банкрутством (СУБ) викликана високим ступенем дестабілізуючого впливу зовнішньої середовища і внутрішніх умов, нерівномірністю руху коштів в процесі управління банкрутством, імовірнісним характером параметрів санаційних інструментів, необхідністю погодження

інтересів всіх суб'єктів банкрутства, відмінностями між періодами реалізації санаційних програм і планів.

Гнучка система управління банкрутством має характеризуватися безперервністю процесу управління, паралельністю виконання різноманітних етапів управління банкрутством - стратегічного, тактичного і оперативного, - органічним сполученням у єдиний інтегрований комплекс всієї сукупності процесів синтезу санаційної стратегії, формування санаційних програм і їхнім коригуванням під впливом змін зовнішнього середовища і внутрішніх умов. Зважаючи на вимоги до гнучкої системи державного управління банкрутством, можна сформулювати наступні основні принципи, які мають бути закладені у її побудову:

1. Принцип визначеності. Об'єктом управління є процеси банкрутства підприємства (регіону, галузі). Тому передумовою побудови системи управління банкрутством є аналіз процесу банкрутства, що включає:

- аналіз чинного законодавства з питань банкрутства;
- аналіз суб'єктів і зацікавлених сторін процесу;
- аналіз зв'язків, що виникають між сторонами в процесі банкрутства і до виникнення проблеми.

2. Принцип адекватності. Для здійснення ефективного управління процесами банкрутства в системі державного управління повинні бути відбиті основні властивості об'єкта управління (процесу банкрутства), його реакція на різноманітні зовнішні впливи, а також управління.

3. Принцип зворотного зв'язку полягає в тому, що управляюча система повинна здійснювати безперервний моніторинг керованого процесу і виробляти регулюючі (коригуючі) впливи, що дозволять досягти поставленої мети. Стосовно системи управління банкрутством це означає, що вона повинна здійснювати управління процесом банкрутства в цілому, супроводжуючи тими або іншими діями всі етапи цього процесу і спостерігаючи за його розвитком. Крім того, аналіз накопиченого досвіду роботи системи управління банк-

рутством, особливо аналіз результатів і наслідків тих або інших дій, повинен бути основою для подальшого розвитку даної системи управління.

4. Принцип гнучкості. Процес банкрутства є складним процесом, який складається з множини підпроцесів, що охоплюють всі сфери діяльності підприємства. Цьому процесу притаманні деякі властивості, загальні для підприємств будь-якої форми власності, галузевого спрямування і масштабів діяльності. В той же час кожна конкретна справа про банкрутство підприємства має свої особливості, зв'язані з характером його діяльності, підпорядкованістю і т. д. Тому система управління банкрутством повинна бути гнучкою, здатною враховувати особливості процесу банкрутства підприємства і виробляти адекватне цим особливостям рішення.

5. Принцип стійкості. Необхідність стійкості диктується тим, що на діяльність підприємств здійснюють певний вплив зовнішні відносно нього чинники, а на розвиток економіки в цілому - зовнішні, зумовлені інтеграцією економіки країни в світову. Тому система державного управління банкрутством повинна здійснювати ефективне управління незалежно від впливу зовнішніх чинників. Це можливо за умови, з одного боку, гнучкості системи управління, а з іншого - одночасного забезпечення стійкості її структури і функціонування.

6. Принцип двоїстості. Будемо припускати, що держава в особі Фонду державного майна є однією з зацікавлених сторін, а в особі арбітражного суду також і стороною, що приймає рішення. Така подвійна, тобто неоднозначна, роль держави в процесах банкрутства, що випливає з прийнятого розподілу гілок державної влади, диктує необхідність розглядання проблеми погодження інтересів. В зв'язку з цим виникає наступний принцип ієрархії мети, що може розглядатися як такий, що доповнює принцип двоїстості. А саме, управління, регламентуюча поведінка осіб, які приймають рішення від імені держави, повинно бути підпорядковане меті держави, включаючи таку важливу частину, як забезпечення національної і економічної безпеки.

7. Принцип розмежування компетентності включає відокремлення рівнів прийняття рішень, відносну автономію роботи підсистем управління і

встановлення відповідальності за рішення. Зокрема, розмежування компетентності повинно ґрунтуватися на погодженні і підпорядкованості меті діяльності окремих складових системи управління. Цей принцип припускає також, що керуючі впливи різних частин системи управління банкрутством повинні бути розподілені у часі. Необхідність такого розподілу диктується тим, що відповідальність за прийняте або не прийняте рішення на кожному етапі процесу банкрутства має бути сконцентрована в певному підрозділі системи управління (на окремій особі), таким чином буде підвищена ефективність управління.

8. Принцип ієрархічності. Система державного управління банкрутством повинна мати дворівневу структуру, що визначається адміністративним розподіленням держави на регіони. При цьому всі частини системи управління повинні проводити державну політику в управлінні банкрутством, закріплену законодавчо або у вигляді зведення положень.

9. Принцип багатосторонньої оцінки ефективності. Ефективність характеризує якість функціонування системи управління. Вибір системи показників ефективності виробляється при визначенні мети і задач системи. Система показників ефективності повинна визначати ступінь пристосованості системи управління до виконання поставлених перед нею задач, враховувати основні особливості як системи управління, так і об'єкта - процесів банкрутства. Про якість функціонування системи управління банкрутством можна судити тільки з точки зору системи більш високого порядку. Іншими словами, знаходячись всередині системи, неможливо визначити ефективність її діяльності. Отже, необхідно уявити досліджувану систему як частину більш загальної системи і проводити оцінку її ефективності з точки зору мети і задач останньої. З цієї точки зору система управління банкрутством може розглядатися як складова частина системи забезпечення економічної безпеки держави.

10. Принцип інформаційної забезпеченості (достатності). Задачі управління банкрутством відносяться до слабо структурованих проблем,

компоненти яких надто динамічні і мінливі. Тому для їх розв'язання необхідна розробка системи підтримки прийняття рішень, що забезпечує інформаційну, математичну і аналітичну підтримку рішення на всіх рівнях управління.

11. Принцип зовнішнього доповнення. При розв'язання слабоформалізованих задач, якими є задачі управління банкрутством, необхідно використовувати неформальні процедури для коригування формалізовано отриманих управлінських рішень.

Підпорядкування перелічених принципів визначає структуру гнучкої системи управління банкрутством як системи адаптивного управління, яка зможе забезпечити своєчасне реагування управлінських впливів на усіх рівнях управління банкрутством.

Структура гнучкої системи управління банкрутством є двоконтурною. У першому контурі реалізуються функції управління процесами банкрутства, у другому контурі здійснюється налагодження структури і параметрів системи.

Схема гнучкої системи управління банкрутством, що пропонується, містить також і механізм структурної адаптації. (рис. 3.3)

При конструюванні і функціонуванні системи управління банкрутством використовується концепція адаптивного управління, що базується на трьох основних положеннях: про адекватність моделі процесу управління реальному процесу банкрутства; про єдність задач планування і регулювання, про можливість оцінювання очікуваного ефекту від проведених в процесі банкрутства заходів.

Процеси управління банкрутством мають велику кількість складових з різноманітними зв'язками між ними, є високою мірою динамічними, містять не функціональні зв'язки між складовими, зазнають дії великої кількості різних за своїм характером перешкод. І, як наслідок, такі процеси управління нетривіальні, погано формалізуються. Тому на відміну від простих систем управління, базуючись на запропонованій М. М. Мойсєєвим гіпотезі роздільності, задача синтезу оптимального управління банкрутством і його реалізація розв'язується в два етапи: будується програмна траєкторія і

Загальна структурна схема гнучкої системи управління банкрутством згідно з концепцією адаптивного управління і запропонованою концепцією структурної адаптації, що були запропоновані вище, виглядає таким чином (рис. 3.3). Дана схема містить наступні блоки:

«Облік» - блок, що реалізує функції обліку;

W_2 - блок, що здійснює адаптацію параметрів за результатами попередньої діяльності (зовнішній адаптор) і структурне налагодження (структурний адаптор) системи управління банкрутством;

«Формування даних» - блок формування даних;

«Формування управлінських рішень» - блок формування управлінських рішень (плану - для системи планування, комплексу регулюючих заходів - для системи регулювання); «Імітація виконання рішень» - блок імітації реалізації управлінських рішень;

«Аналіз» - блок неформального аналізу;

W_1 - блок, що здійснює адаптацію параметрів системи управління банкрутством за результатами імітації виконання знайдених управлінських рішень (адаптацію до майбутніх умов функціонування) - внутрішній адаптор.

Блоки W_1 , W_2 , «Імітація виконання рішень», «Аналіз» є складовими адаптора системи управління банкрутства, інші блоки - складові регулятора.

Механізм роботи за приведеною схемою такий.

Блок «Облік» накопичує необхідну інформацію про діяльність підприємства-боржника і характер зовнішніх впливів на процес банкрутства. Після цього спрацьовує блок W_2 .

На основі отриманої з блоку «Облік» інформації проводиться настроювання параметрів системи, потім працює структурний адаптор, основні функції якого наступні:

- облік і прогноз об'єкта управління;
- конструювання з елементів даного програмного забезпечення моделі, найбільш адекватної об'єкту управління;

- формування за бажанням ОПР комплексу документації на систему управління;
- налагодження параметрів сконструйованої моделі на поточні умови управління банкрутством;
- перевірка адекватності сконструйованої моделі на теперішній момент часу і при можливому розвитку об'єкта управління в майбутньому.

Крім того, механізм структурної адаптації, згідно з запропонованими положеннями доповнюється блоком неформального втручання ОПР з метою розширення можливостей моделювання.

На вході блоку W_2 маємо модель системи, що задовольняє обраному критерію структурного налагодження.

Блок «Імітація рішення» здійснює імітацію можливої діяльності системи щодо управління банкрутством підприємства. Імітаційна модель складається з двох частин: імітаційних моделей об'єкта і реальної системи регулювання.

Перша повинна імітувати вхідні і вихідні змінні об'єкта, що використовуються системою регулювання. Проводиться деяке число імітаційних реалізацій до отримання статистичне значущих оцінок математичного очікування показників ефективності проведення банкрутства. При цьому значення, що видаються імітаційною моделлю і об'єктом, повинні не розрізнятися для будь-якого наперед заданого статистичного тесту еквівалентності двох випадкових вибірок. Це положення базується на комплексному підході до оптимізації в умовах невизначеності.

У роботі блоку «Аналіз» істотна роль відводиться ОПР, який несе відповідальність за управлінські рішення, що ним приймаються. Цей метод реалізується на основі принципу зовнішнього доповнення і полягає в необхідному використанні неформальних процедур для коректування формалізовано отриманих управлінських рішень. Блок «Аналіз» аналізує отриманий набір управлінських рішень на прийнятність, тобто визначає, чи можливе поліпшення показників ефективності управління процесом банкрутства за рахунок зміни параметрів в моделі системи. Якщо це

поліпшення можливе, то інформація про управлінські рішення і про переваги ОПР на множині показників функціонування об'єкта управління надходить в блок W_1 . В іншому випадку запропонований набір управлінських рішень приймається як остаточний. Під ОПР тут розуміється фахівець з управління процесом банкрутства.

Слід зазначити, що, як випливає зі схеми, в функції структурного адаптора входить як перевірка адекватності діючої системи, так і при необхідності її коректування з метою видалення можливих недоліків управління процесами банкрутства.

Запропонована концепція передбачає побудову гнучкої системи управління банкрутством і завдяки цьому дозволяє усунути недоліки існуючої системи.

Елементи системи, їх призначення і зміст.

Наведена концепція гнучкої системи управління банкрутством дозволяє розробити відповідну технологію. Технологія гнучкої СУБ є ітеративним процесом, в ході якого робиться конкретизація діяльності кожної складової банкрутства по періодах її реалізації, що передбачає встановлення послідовності і термінів досягнення стратегічних цілей і реалізації санаційних програм.

Розглядаючи різноманітні аспекти управління банкрутством, необхідно виділити дві складові управління, що забезпечують можливість управління банкрутством: організаційно-правову і економічну. Організаційно-правова складова повинна включати законодавчі і нормативні акти, які регламентують діяльність підрозділів, що складають систему управління банкрутством, комплекс посадових інструкцій, організаційну структуру системи управління. При її розробці головну роль відіграє законодавство країни, тобто вищий рівень управління банкрутством.

Економічна складова покликана забезпечити реалізацію прийнятих до виконання рішень і включає фінансову і господарську. Фінансова складова включає фінансові ресурси різноманітних типів (власні і позичкові кошти), принципи їхнього використання, засоби використання і критерії ефективності

їхнього використання. Сукупність засобів господарської складової складається з різноманітних засобів господарювання, виробничих технологій (включаючи матеріальні і людські ресурси), технологій управління самим підприємством-боржником. Вона включає також критерії ефективності діяльності підприємства, засоби їхнього розрахунку, засоби планування діяльності, засоби оцінки прийнятності планів і т.д.

Розроблену концептуальну схему гнучкої системи управління банкрутством можна подати у вигляді сукупності взаємозв'язаних механізмів, під якими будемо розуміти засіб застосування певної сукупності методологічних, інструментальних і інформаційних засобів (методів та моделей) для розв'язання поставленої проблеми (рис. 3.4). Нижче наведено опис кожного з механізмів.

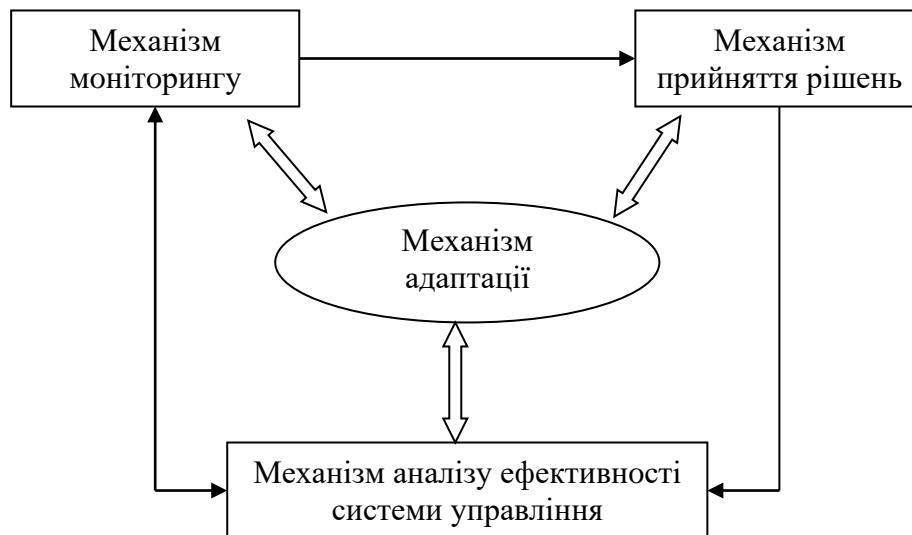

Рис. 3.4. Схема взаємозв'язку механізмів гнучкої системи управління банкрутством

Механізм моніторингу призначений для розв'язання задач збору і первинної обробки інформації про ситуацію, що склалася. Він включає декілька складових: збір даних, первинну обробку даних, перевірку адекватності інформації, відповідальність за інформацію.

Збір даних передбачає наявність системи показників, що повинні бути виміряні, правила збору даних. Основні необхідні дані містяться в позові заявника і відклику боржника на позов: розмір заборгованості підприємства-боржника, терміни заборгованості і т.д. При необхідності можуть бути зібрані

додаткові дані про боржника, умови його діяльності, що дозволять виробити найбільш прийнятне рішення.

Первинна обробка даних включає обчислення множини показників у відповідності з певними засобами і алгоритмами їхнього обчислення, пороговими значеннями, засобами групування і згортки показників.

Перевірка адекватності інформації призначена для встановлення ступеня відповідності отриманої інформації реальної ситуації, що склалася на об'єкті управління. Ця складова включає систему показників адекватності інформації, засоби перевірки адекватності, в тому числі статистичні, засоби виявлення викривленої інформації, зокрема засоби і порядок проведення аудиторських перевірок.

Складова відповідальності за інформацію розв'язує задачі встановлення відповідальності за зміст інформації і включає множину мір відповідальності, інструкції про порядок їх застосування, систему розмежування відповідальності по окремим особам.

Необхідність включення останніх двох складових до механізму моніторингу зумовлена можливістю навмисної фальсифікації в процесі банкрутства. В рамках цих складових розв'язуються задачі виявлення ознак фіктивного банкрутства або банкрутства, що приховується, доведення до банкрутства, виявлення змови і т.д. Механізм встановлення відповідальності закликаний також виключити зловживання в процесі ведення справи про банкрутство з боку осіб, діючих як керуючі в загальній системі управління банкрутством. Механізм прийняття рішень призначений для вироблення можливих керуючих впливів та здійснює вибір найкращого з точки зору ефективності системи управління банкрутством в цілому. Він також включає ряд складових, що реалізують різноманітні етапи процесу прийняття рішень: оцінку ситуації, вироблення рішення, реалізацію рішення.

Оцінка ситуації призначена для розв'язання задач класифікації ситуацій і вироблення альтернативних варіантів управління. Вона включає засоби розрахунку узагальнених оцінок діяльності підприємства-боржника, в тому

числі динамічних, алгоритми побудови узагальнених оцінок, класифікаційні таблиці і алгоритми їх застосування, засоби вироблення вихідної множини альтернатив управління, засоби і алгоритми організації експертного оцінювання і т. д.

Вироблення рішення покликане вирішити головну задачу управління - визначити той набір керуючих впливів, що буде застосовуватися для даного об'єкта - процесу банкрутства конкретного підприємства.

Для вироблення найбільш прийняттого рішення в механізм вироблення рішення повинні надходити як складові для планування рішення, так і складові для оцінки наслідків реалізації рішення. Тому механізм вироблення рішення в свою чергу розпадається на етапи розрахунку, імітації і аналізу. Розрахункова складова включає засоби розв'язання банкрутства: санація (всі види, включаючи досудову), реструктуризація, ліквідація; алгоритми і засоби оптимізації (одно- і багатокритеріальної), засоби розрахунку планових показників діяльності підприємства (їх має бути досить багато для того, щоб забезпечити гнучкість системи управління банкрутством), методику укладання бізнес-плану і т.д.

Складова імітації виконання плану покликана розв'язати задачі моделювання діяльності підприємства, яке підпадає під процедуру банкрутства, в умовах виконання виробленого рішення. Вона включає засоби і моделі імітації діяльності підприємства (наприклад, модель діяльності в умовах обмежень на дії керівництва підприємства), засоби імітації випадкових впливів, засоби і методики побудови імітаційних моделей, алгоритми взаємодії імітаційних моделей, засоби оцінки придатності імітаційних моделей, комп'ютерні системи побудови імітаційних моделей, економіко-математичні моделі, які складають основу побудови імітаційних і т. ін.

Аналіз результатів імітації виконання плану покликаний дати оцінку придатності даного плану з точки зору досягнення поставленої мети. Його основу складає алгоритм послідовної оцінки ефективності плану, що включає засоби оцінки досягнення загальної і локальних цілей управління.

Послідовність оцінки може бути пряма і зворотна. При прямій оцінці спочатку оцінюється виконання загальної мети, а після цього, якщо мета не була досягнута, з'ясовуються причини її недосягнення з допомогою оцінок локальних критеріїв. При зворотній оцінці спочатку оцінюється ступінь досягнення локальних цілей, а після цього - загальної (глобальної) мети. При цьому для отримання загальної оцінки можуть використовуватися засоби згортки, наведені вище. В рамках цієї складової повинен бути реалізований принцип зовнішнього доповнення.

Реалізація рішення повинна забезпечити проведення всіх управлінських заходів, розроблених в рамках вироблення рішення. До цієї складової включаються незалежні механізми реалізації всіх можливих в рамках банкрутства заходів, а саме санації і ліквідації. Санація покликана забезпечити проведення плану санації, що включає різноманітні санаційні заходи, в тому числі і реструктуризацію. Цей механізм буде повністю розкрито в наступному розділі.

Ліквідація повинна включати методичу проведення ліквідації підприємства-боржника, засоби оцінки підприємства, що ліквідується, правові і організаційні норми проведення ліквідації і т. д.

Механізм аналізу ефективності системи управління банкрутством закликаний розв'язати питання про ефективність проведених керуючих заходів, ефективність роботи всієї системи управління банкрутством з точки зору виконання глобальних і локальних цілей. Таким чином, в рамках даного механізму реалізується принцип зворотного зв'язку, покладений в основу проектування гнучкої системи управління банкрутством. Даний механізм включає оцінку ефективності проведення заходів та оцінку ефективності системи управління в цілому. В склад оцінки ефективності заходів включаються засоби і алгоритми оцінки стану підприємства, яке підпало під процедуру банкрутства, засоби прогнозування розвитку підприємства, засоби побудови динамічних оцінок. Одним з центральних моментів при розв'язанні задач

оцінки є застосування засобів згортки критеріїв і отримання узагальненої оцінки ефективності.

Оцінка ефективності системи управління закликає визначити ступінь адекватності системи управління банкрутством тим цілям, що ставляться перед цією системою, і виявити недоліки системи управління. Тому вона включає систему показників ефективності діяльності всіх підсистем системи управління і засоби їх оцінки, засоби побудови загальної оцінки системи управління банкрутством.

Механізм аналізу ефективності системи управління тісно пов'язаний з механізмом моніторингу, що забезпечує отримання вірогідної інформації для аналізу.

Механізм адаптації реалізує функції налагодження, вдосконалення і розвитку системи управління на різноманітних рівнях. Цей механізм реалізує принципи гнучкості і стійкості, а також принцип зворотного в'язку. Механізм адаптації включає взаємозв'язані механізми параметричної (внутрішньої) адаптації і структурної (зовнішньої) адаптації.

Параметрична адаптація здійснює налагодження системи управління на управління банкрутством конкретного підприємства-боржника з урахуванням характеристик підприємства, рівня і термінів заборгованості, місця і ролі підприємства в економіці регіону, галузі і країни в цілому. В її склад входять засоби оцінки важливості підприємства-боржника, алгоритми взаємодії системи управління банкрутством з адміністративними органами регіону, засоби мікро- і макроекономічного прогнозування, засоби налагоджування параметрів моделей.

Структурна адаптація призначена для розвитку самої системи управління. В рамках цієї складової механізму адаптації змінюються структура системи управління, склад механізмів системи управління, в тому числі організаційно-правових. Структурна адаптація заснована на аналізі результатів управління, проведених не тільки для конкретного процесу банкрутства, але з урахуванням досвіду роботи системи в цілому за весь час її існування. Структурна адаптація

системи управління може бути також викликана зміною державної політики з питань банкрутства, мети управління банкрутством або істотних змін в економіці країни. Тому структурна адаптація включає формування мети, реструктуризацію і реорганізацію системи управління.

Формування мети ґрунтується в основному на неформальних процедурах обґрунтування вибору мети і задач системи управління, що впливають з аналізу процесу банкрутства і політики держави відносно підприємств-банкрутів різноманітної спрямованості.

Реструктуризація включає як неформальні процедури розкладу складних цілей і задач системи управління на менші функціональні задачі, так і формальні процедури побудови організаційної структури системи управління, а також формальні і неформальні засоби оцінки відповідності системи управління її меті.

Кожен з взаємозв'язаних вкладених механізмів запропонованої гнучкої системи управління банкрутством призначений для розв'язання деякої конкретної групи задач. Нижче будуть розглянуті основні задачі, що мають розв'язуватися в рамках виділених механізмів. Слід відзначити, що розбиття системи управління на окремі механізми може розглядатися і як попередня організаційна структура системи управління, однак для побудови остаточної структури повинні застосовуватися спеціальні засоби, що також будуть розглянуті нижче.

Таким чином, розроблені концепція, технологія і схема взаємозв'язку гнучкої СУБ ґрунтуються на безперервному аналізі поточної реалізації санаційних програм в умовах впливу дестабілізуючих чинників, і а також всіх показників внутрішнього стану системи, що дозволяє синтезувати відповідну санаційну стратегію і склад санаційних заходів на наступний проміжок планового періоду.

В рамках запропонованої гнучкої системи управління банкрутством можуть бути автоматизовані такі функції арбітражного керуючого: зберігання інформації, пошук інформації по замовленням у базах даних і знань для аналізу

взаємозв'язків об'єктів банкрутства, вивчення складу об'єктів, аналіз значень характеристик, уточнення функцій і умов функціонування спостережуваних об'єктів, формування соціально-економічних та технологічних критеріїв якості щодо управління процесом банкрутства підприємства, багатокритеріальний аналіз варіантів і вибір найкращого з них, побудова логічних висновків на основі знань, які є в системі управління. Подані на схемі компоненти - бази даних, бази моделей, бази методів, бази знань дозволяють реалізувати принципи інформаційної достатності і зовнішнього доповнення. Вказані бази реалізовуватимуть усі рівні підтримки прийняття рішень: інформаційної, обчислювальної та інтелектуальної. При побудові гнучкої системи управління банкрутством необхідною умовою її ефективного функціонування є побудова системи підтримки прийняття рішень, яка дозволить реалізувати основні концептуальні положення системи.

Логічна структура процесу банкрутства визначає основні принципи, які мають бути покладені в основу структуризації процесів підтримки прийняття і реалізації рішень та розробки системи підтримки прийняття рішень.

Принцип модельності процесів підготовки та прийняття рішень полягає в тому, що в основу системи підтримки прийняття і реалізації рішень покладена гіпотеза модельності процесів психічної діяльності при прийнятті рішень, тобто при аналізі поточного стану об'єкта, що проходить процедуру банкрутства, і співвіднесенні його з необхідним станом ОПР (розпорядник майна, санатор, ліквідатор, арбітражний керівник) не просто збирає необхідну інформацію для прийняття рішень, але й будує модель проблемної ситуації, виділяючи в поточному стані найбільш важливі елементи і відносини між ними. Ці відносини відіграють основну роль в осмисленні поточного стану об'єкта, який проходить процедуру банкрутства, створенні моделі і роботі з цією моделлю.

Принцип логічної послідовності етапів управління процесом банкрутства полягає в тому, що з усіх станів, які виникають на підприємстві, ОПР виділяє множину проблем, гідних уваги з точки зору управління процесом банкрутства. У знайдений множині вона насамперед виділяє ті проблеми, які вимагають її

втручання в процес управління - проблемні ситуації. Для кожної проблемної ситуації ОПР, провівши аналіз причин її виникнення, ставить цілі і шукає множину керуючих рішень, реалізація яких на об'єкті управління дозволила б її усунути. Кожне із знайдених рішень ОПР, користуючись системою підтримки прийняття рішень відповідного етапу і рівня, оцінює з точки зору його ефективності. І, вже маючи рішення разом з оцінками їх ефективності, приймає одне, яке і реалізує в процесі банкрутства. Кожна така реалізація обов'язково контролюється.

Принцип спостережності заснований на тому, що в процесі генерації та прийняття рішень завжди повинен залишатися слід, по якому можна зрозуміти як логіку міркування людини в процесі вироблення і прийняття рішень, так і трансформацію, на основі якій будувалися ці міркування. Кожний такий слід будемо називати трасою, а процес його складання - трасуванням.

Описаний набір принципів допомагає уніфікувати безліч процесів, які знаходяться в основі механізмів пошуку рішень, і співвіднести їх з логікою роботи людини. Все це дозволяє побудувати в рамках систем підтримки прийняття і реалізації рішень аналог уявної моделі процесу банкрутства і описати безліч процесів на такій моделі.

Розробка моделі автоматизованої системи прийняття рішень. Оперативна взаємодія ОПР з засобами комп'ютерної обробки і представлення інформації при управлінні складають одну з головних операцій всього циклу управління процесом банкрутства. Разом з цим характеристики людини як елемента контуру управління все частіше стають вузьким місцем в управлінні при структурі засобів, що склалася, і методів управління.

Виходом з цього становища є створення нової структури системи управління, що дозволяє здійснювати:

- збір і комплексування інформації про об'єкт, що проходить процедуру банкрутства, і середовище управління;
- обробку і зберігання цієї інформації з прийнятними мірами агрегації;

- автоматичну і (або) сумісну з ОПР оцінку станів об'єкта-банкрота і середовища управління з прогнозуванням можливої зміни станів;
- автоматичний і (або) сумісний з ОПР пошук рішень щодо управління процесом банкрутства, що ініціюється оцінками станів об'єкта і середовища управління або несприятливими прогнозами тенденцій розвитку керованих процесів;
- автоматичну і (або) сумісну з ОПР оптимізацію знайдених рішень, що рекомендуються інстанціям, людині, колективу людей;
- інтерактивне прийняття рішень з можливостями виклику для аналізу як даних, що знаходяться в основі пошуку рекомендованих рішень, так і логіки, що
- використовується і математичних методів, на яких базувався пошук рішень, що пропонуються.

Враховуючи безліч функцій, які виникають в процесі управління банкрутством і покладаються на систему, існуючі підходи до автоматизації процесів прийняття рішень, а також наявність множини осіб, що ухвалюють рішення, необхідно чітко сформулювати концепцію підтримки процесу банкрутства.

Концепція системи підтримки прийняття і реалізації рішень. Зараз не існує закінченої загальної теорії систем подібного класу, тому і немає загальної моделі таких систем, що володіють знаннями в області управління процесом банкрутства і здатних використати їх для організації цілеспрямованої поведінки системи управління з метою досягнення заданих критеріїв якості керованого процесу.

Разом з тим аналіз задач, які повинні вирішуватися в системах прийняття рішень в процесі банкрутства, показує, що:

- формальний апарат, що описує процеси розпізнавання виробничих ситуацій, генерації та прийняття рішень з елементами невизначеності, повинен бути надзвичайно гнучким;

– процеси вироблення і прийняття рішень базуються не тільки на кількісних характеристиках, але й на чинниках, що не завжди мають кількісні виміри (психологічні, моральні і т. д.). Тому підготовку інформації для прийняття рішень потрібно розглядати як творчий акт вибору з сукупності можливих рішень, в якому кількісні чинники поєднуються з евристичними здібностями, закладеними в комп'ютер, що формують рішення, тобто рішення формуються на основі двох складових сторін генерації та прийняття рішень (формальної і творчої);

– особливу увагу треба приділити самій процедурі прийняття рішень, тобто важливо знати, які складові процесу вироблення і прийняття рішень повинні контролюватися ОНР і які можуть бути виконані ЕОМ;

– важливе місце займає проблема комунікації ОНР будь-якого рівня і системи підтримки прийняття рішень. Ця проблема має дві сторони – задоволення інформаційних потреб щодо інформації, що є в системі, і участь в процедурі генерації та прийняття рішень. Природною вимогою до засобів представлення інформації є їх інформативність і зручність, прийнятність щодо мови спілкування - наближення до мови професійної лексики та його сленгам. Форма спілкування повинна бути діалоговою;

– проблема навчання або адаптація розробленої системи до предметної області управління банкрутством вимагає розробки спеціальної процедури, що дозволяє видавати інформацію, представлену формально (алгоритмічне) і неформально (експертно). Така процедура повинна носити людино-машинний характер і бути застосованою для багатьох класів об'єктів;

– проблема проектування і генерації різних версій програмного забезпечення систем прийняття рішень вимагає розробки спеціальної інтерактивної технології проектування в рамках цього класу систем.

Враховуючи характер діяльності систем підтримки прийняття рішень, заснованих на здатності до адаптації і побудові цілеспрямованої поведінки, в системі необхідно представлення двох видів інформації:

- інформації, яка здійснює цілеспрямовану поведінку СППР шляхом організації процесів розпізнавання, пошуку і прийняття рішень;
- інформації, яка є елементами переробки з боку вищеназваних процесів.

Перший вигляд інформації є знаннями системи про предметну область управління - моделі, задачі, алгоритми.

Другий вигляд інформації - це дані про стан системи, об'єкта і середовища управління: параметри системи, об'єкта і середовища управління і областей визначення цих параметрів.

Аналіз, проведений раніше, дозволив покласти в основу концепції СППР наступні поняття:

- глобальна логічна модель знань як множина функціональних задач, моделей і способів їх використання для організації процесів цілеспрямованого розпізнавання кризових ситуацій, вироблення і прийняття керуючих рішень;
- область інтерпретації глобальної логічної моделі знань як структурована і впорядкована динамічна множина атрибутів, що характеризує параметри системи, об'єкта і середовища управління;
- колектив системних аналітиків, експертів, які, використовуючи засоби комунікації, можуть визначити і описати елементи глобальної логічної моделі знань і область її інтерпретації в обсязі, достатньому для рішення задач, які можуть бути поставлені в будь-якій проблемній ситуації.

Відносини між цими поняттями дозволяють побудувати концептуальну модель системи прийняття рішень процесом банкрутства.

Резюмуючи сказане, можна зазначити, що розглянута концепція повністю відповідає проблемам людино-машинного управління складними об'єктами, до яких необхідно віднести підприємства, що підлягають процедурі банкрутства; методам і теорії побудови великих керуючих програмних комплексів.

Функціональні задачі системи .

Інтегрована схема взаємозв'язаних механізмів системи управління банкрутством передбачає, що в рамках кожного з них розв'язуються задачі, що

реалізують певні функції управління. Склад задач визначається з урахуванням необхідності організації прямих і зворотних зв'язків, а також з урахуванням принципів управління, покладених в основу системи. Ці задачі і називають функціональними задачами. Розв'язання задач здійснюється в рамках різноманітних механізмів, що складають систему управління банкрутством і забезпечують виконання відповідних функцій управління: обліку, прогнозування і планування, аналізу, ідентифікації, розподілу, адаптації, регулювання.

Відсутність законодавчої бази розв'язання задачі призводить до можливості зловживань в процесі управління банкрутством

В рамках виділених функцій управління визначимо класи функціональних задач. Задачі реалізують як функції управління на макроекономічному (державному) рівні, так і функції управління процесом банкрутства окремого підприємства. Частина задач розв'язується тим або іншим засобом в рамках існуючої системи управління банкрутством. Інша ж частина включає нові задачі, що реалізують основні концептуальні принципи побудови гнучкої системи управління банкрутством. Слід відзначити, що розв'язання існуючих задач може істотно переглядатися зі вступом до складу системи управління банкрутством такої важливої складової, як система підтримки прийняття рішень.

Нижче наведено основні неелементарні задачі, отримані в результаті аналізу діючої системи банкрутства і виявлення її недоліків. Необхідність розв'язання тієї або іншої задачі впливає з призначення і змісту підсистем системи управління банкрутством. Задачі згруповані в блоки, які відповідають складовим процесу банкрутства. Для частини задач визначено номери статей Закону про банкрутство, що забезпечують інформаційно-правове регулювання розв'язання даної задачі. Відсутність достатньої законодавчої бази призводить до можливості зловживань з боку як кредитора, так і санаторів (інвесторів) або окремих службових осіб. Однак і в тому випадку, коли правові підстави для розв'язання задачі необхідна розробка деяких уніфікованих засобів.

В окремий блок згруповано задачі попереднього аналізу і попередження банкрутства. Виділення цього блоку задач було продиктоване необхідністю проведення державної політики з питань банкрутства, забезпечення державою необхідного рівня економічної стабільності і безпеки, тобто досягнення мети держави як глобальної особи, приймаючої рішення, в рамках реалізації принципу двоїстості. Саме задачі цього блоку і не мають достатнього правового забезпечення.

3.3. Розробка програми фінансового оздоровлення підприємства

Для інтегрованого представлення процесу банкрутства, що об'єднує різні за своєю природою етапи (юридичні, економічні, соціальні), та задач, які виникають при управлінні цим процесом, потрібно обрати той інструментарій, який ніяк не залежить від специфіки предметної області. Обраний засіб представлення різномірних процесів повинен мати точно сформульовану семантику, щоб не допускати неоднозначного трактування процесів, що описуються, залежно від вибраної предметної області. Чітко сформульований процес банкрутства повинен бути представлений в рамках вибраного засобу точно і стисло.

У тому випадку, коли задача, що вирішується, є погано формалізованою (не завжди визначені формально відносини між змінними, не задані однозначно відповідні механізми), вона повинна бути розпізнана і також описана в рамках вибраної мови. Основною метою вибраного засобу має бути адекватна передача розуміння процесів, які виникають. Єдиною функцією вибраного засобу повинно бути скріплення, структурування і передача фрагментів задуму, виражених на будь-якій іншій вибраній мові (мові юридичних документів, процесуального кодексу, посадових інструкцій, методик проведення санації і оцінки економічної ефективності заходів, що провадяться).

Вибраний засіб призначений для структурної декомпозиції, на основі якої шляхом структурного синтезу можна досягти поставленої мети. Вибраний інструментальний засіб повинен інтегрувати в єдине ціле елементи, що використовуються при аналізі або синтезі системи управління банкрутством (слова, вирази, рисунки будь-якого вигляду). Вони повинні бути вбудовані в структуру і зроблені її частиною.

У процесі практичної реалізації державної системи управління банкрутством виникає необхідність розробки нових методів аналізу процесів взаємодії в великомасштабних системах. При цьому крім вдосконаленого набору функцій для опису процесів банкрутства однією з вимог до вибраного інструментального засобу повинна бути наявність ефективної методології взаємодії в рамках «аналітик - фахівець». Іншими словами, новий метод повинен забезпечити групову роботу над створенням моделі, з безпосередньою участю всіх аналітиків і фахівців, зайнятих в рамках проекту.

Аналіз існуючої системи банкрутства і вимог до її вдосконалення дозволив сформулювати характерні особливості засобу розробки, подання і інтеграції.

– Інструментарій, що пропонується, повинен включати в себе будь-яку іншу мову; його предметна область повинна бути універсальною.

– Основною задачею вибраного засобу повинна бути впорядкована і добре структурована декомпозиція процесу банкрутства підприємства, що описується.

– Розміри одиниць декомпозиції обираються відповідно до характеру мислення і сприйняття передбачуваних користувачів системи (арбітражний керуючий, ліквідатор, санатор, експерт Фонду державного майна).

– Вибраний інструментарій повинен підтримувати отримання суворого і точного вираження базових понять, що представляються.

– Надання можливості проведення структурної декомпозиції з будь-якою необхідною мірою глибини, широти охоплення матеріалу і для будь-якої предметної області (економіка, судове діловодство, управління підприємством, фінансовий менеджмент) при збереженні всіх перелічених властивостей.

– Поліпшення ефективної і точної передачі розуміння в якісному відношенні і надання можливості подолання обмежень, що накладається включеними в нього природною або формальною мовою опису.

Кінцевим продуктом аналізу, що проводиться за допомогою вибраного інструментарію, повинна стати працездатна модель добре структурованого розуміння процесу банкрутства.

Аналіз вимог з боку процесу банкрутства щодо вимог до системи управління, що проектується, показує, що вибраний як основний робочий інструмент повинен підтримувати ряд методологій, а саме:

– методологію функціонального моделювання (процес банкрутства, що вивчається, представляється у вигляді набору взаємопов'язаних функцій (функціональних блоків);

– методологію моделювання інформаційних потоків всередині системи, що дозволяє відображати і аналізувати їх структуру і взаємозв'язки;

– методологію динамічного моделювання розвитку системи державного управління банкрутством;

– методологію документування процесів, що відбуваються в системі (опис сценарію і послідовності операцій, що визначаються Законом про банкрутство, відповідними методиками і підзаконними актами);

– методологію побудови об'єктно-орієнтованих систем, що дозволяє наочно відображати структуру об'єктів і закладені принципи їх взаємодії, тим самим дозволяючи аналізувати і оптимізувати складні об'єктно-орієнтовані системи;

– методологію онтологічного дослідження складних систем, що дозволяє описувати систему управління банкрутством за допомогою певного словника термінів і правил, на основі яких можуть бути сформовані достовірні твердження про стан системи, що розглядається в деякий момент часу; на основі цих тверджень формуються висновки про подальший розвиток системи і проводиться її оптимізація.

Проведений аналіз методологій обстеження організацій і технологій створення об'єктно-орієнтованих систем дозволив зупинити вибір на сімействі стандартів IDEF, що мають програмну підтримку для багатьох з них (різні CASE – засоби BPWIN, UML – засоби та ін.).

Розроблена програма фінансового оздоровлення сільськогосподарського підприємства ДП «Агрофірма Іскра» (рис. 3.5) охоплює заходи, які умовно розподілені на три блоки:

1. Заходи антикризового управління (АУ) першого рівня (збільшення виручки від реалізації основної продукції; зниження собівартості продукції, зменшення розміру витрат, що не належать до собівартості);

2. Заходи АУ другого рівня – оперативна реструктуризація підприємства (згортання інвестицій; закриття збиткових (низькорентабельних) підрозділів; мобілізація резервів; реструктуризація активів і зобов'язань);

3. Заходи АУ третього рівня (участь держави, власників і кредиторів у фінансовому оздоровленні; реорганізація підприємства).

У разі виявлення перших ознак кризи або в передкризовому стані рекомендується вживати антикризові заходи блоку 1. Вони спрямовані на збільшення надходжень грошових коштів та зменшення їх витрачання в процесі основної діяльності підприємства. У разі неефективності вжитих заходів та поглиблення кризи необхідно активізувати систему заходів, які дали б змогу:

- 1) зменшити обсяг поточних зобов'язань;
- 2) збільшити обсяг грошових коштів для погашення цих зобов'язань.

З цією метою активізуються заходи АУ другого рівня спрямованих насамперед на забезпечення «виживання» підприємства в короткостроковій перспективі.

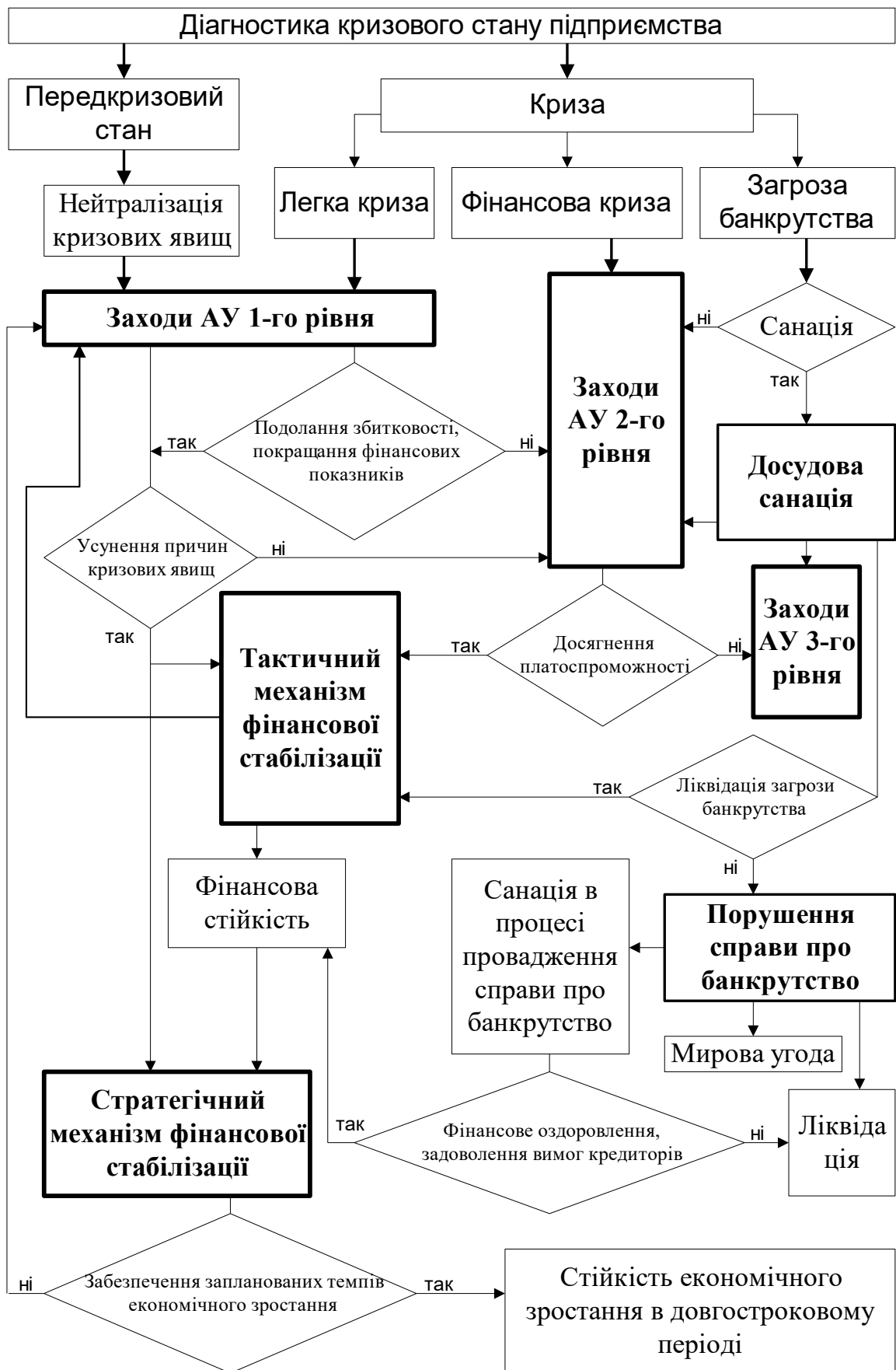

Рис. 3.5. Алгоритм вживання системи заходів із запобігання банкрутства підприємства ДП «Агрофірма Іскра»

Якщо за результатами діагностики фінансового стану підприємства виявлена пряма загроза банкрутства, то максимально ефективною формою впровадження системи запобігання банкрутству на цьому етапі є досудова санація, яка може охоплювати як оперативну реструктуризацію (в першу чергу), так і заходи антикризового управління третього рівня (у разі, якщо оперативна реструктуризація не дала позитивного результату). У разі ефективності заходів оперативної та структурної реструктуризації наступним кроком має стати реалізація тактичного механізму фінансової стабілізації, який передбачає заходи, спрямовані на досягнення фінансової рівноваги на підприємстві.

Для підтримання фінансової рівноваги в довгостроковій перспективі в системі заходів із запобігання банкрутству передбачено стратегічний механізм фінансової стабілізації. Цей механізм може поєднувати надзвичайно широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення стійкого зростання підприємства. Єдиною особливістю процесу реалізації таких заходів на підприємстві, що перебувало перед загрозою банкрутства, є врахування “слабких сторін” та обставин, що призвели до кризового стану.

В процесі апробації розробленої системи заходів із запобігання банкрутству в практичній діяльності ДП «Агрофірма Іскра» - господарства, яке за результатами здійсненої диференційованої оцінки кризового стану належить до групи фінансово нестійких, - встановлено, що для суб'єктів господарювання такого типу максимально ефективними є заходи антикризового управління першого та другого рівнів, зокрема зниження собівартості продукції та пришвидшення оборотності оборотного капіталу, що досягається шляхом покращення матеріально-технічної бази, пришвидшення процесу відвантаження продукції та оформлення розрахункових документів, скорочення тривалості виробничого циклу (для господарств, домінуючою галуззю яких є тваринництво).